

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**BİR TESLİMİYET ÖRNEĞİ OLARAK KURÂN-I
KERİM'DE HZ. İBRÂHİM**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Muhammed DELİOĞLU**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Sabri DEMİRCİ**

MAYIS 2023, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Muhammed DELİOĞLU

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Ana Bilim Dalı : Temel İslam Bilimleri

Program Adı : Tezli Yüksek Lisans

Tez Başlığı : Bir Teslimiyet Örneği Olarak Kurân-ı Kerim’de Hz. İbrâhim

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 89 sayfalık kısmına ilişkin 30/05/2023 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: % 21’ dir.

Filtrelemeye **alıntılar dahil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimedenden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 30/05/2023

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Sabri DEMİRCİ

Öğrenci: Muhammed DELİOĞLU

KILAVUZA UYGUNLUK

“Bir Teslimiyet Örneği Olarak Kurân-ı Kerim’de Hz. İbrâhim” başlıklı Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Muhammed DELİOĞLU

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Sabri DEMİRCİ

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Dr. Öğr. Üyesi Sabri DEMİRCİ danışmanlığında **Muhammed DELİOĞLU** tarafından hazırlanan “**Bir Teslimiyet Örneği Olarak Kurân-ı Kerim’de Hz. İbrâhim**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

30/05/2023

JÜRİ:

Danışman	: Dr. Öğr. Üyesi Sabri DEMİRCİ	İmza
Üye	: Doç. Dr. Ali YILMAZ	İmza
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Sabri DEMİRCİ	İmza

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /.... /2023 tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /

Prof. Dr. Necdet TOZLU

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

Allah'a hamd, Resûlü'ne salât ve selâm olsun.

İnsan, dünyadaki konumunu bilme, varlığını anlamlandırma ihtiyacı duyan bir varlıktır. Bu hususiyet nedeniyle Allah, kullarını başıboş ve kendi hallerine bırakmamıştır. Kullarına ilâhi kitaplar ve peygamberler göndererek doğru yolu göstermiştir. Bu yol ise Allah tarafından tanımlanan sürekli ‘‘Allah’a teslimiyet’’ olarak adlandırılan, Hz. Muhammed ve Kurân-ı Kerim ile kemale erdirilen İslâm yoludur. Dinin sahibi ve asıl kaynağı Yüce Allah olmakla birlikte muhatap ve sorumlulukları yüklenen de insandır. Dolayısıyla Allah'ın emir ve yasaklarına göre yaşamını sürdürmesi gereken insan, Allah'a tam bir teslimiyet içerisinde yaşamını sürdürmelidir.

Hazırladığım bu çalışmada bana yardımcı olan, desteklerini hissettiğim, tezin ilerlemesinde ve şekillenmesinde tavsiyelerini ve fikirlerini eksik etmeyen danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Sabri DEMİRCİ'ye şükranlarımı arz ederim. Dua ve himayelerini eksik etmeyen annem ve babam başta olmak üzere aileme, derslerinden ve eserlerinden faydalandığım ilim adamlarına ve hocalarıma teşekkür ederim. Ayrıca dualarıyla yanımda olan Ensar Lokman ACAR ve Feyzanur ACAR'a teşekkür ederim. Tezin tashihinde yardımları dokunan dostlarım Abdurrahim ÇELENK, Abdurrahman ACAR, Ali Ertan ULUKAN, Alperen ACAR, Fevzi ÇİFTÇİ Gürkan GÜRER, ve Yunus Emre YILDIZ'a ayrıca teşekkür ederim. Çalışmamı hazırlarken tez tashihinde yardım eden ve kararlılığıyla bana destek olan kıymetli eşim Ümmü Şefika'ya ve oğlum İbrahim'e en samimi duygularla şükranlarımı bildiririm.

Muvaffakiyet Allah'tandır.

Muhammed DELİOĞLU, Erzincan, 2023

BİR TESLİMİYET ÖRNEĞİ OLARAK KURÂN-I KERİM'DE HZ. İBRÂHİM

Muhammed DELİOĞLU

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 2023

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Sabri DEMİCİ

ÖZET

Bu çalışmamızda Hz. İbrâhim'in yaşadığı imtihanlara rağmen teslimiyetinden ödün vermediği ele alınmış, Müslümanların da bu bağlamda yaşamaları gerektiği vurgulanmıştır. Bu çalışmada teslimiyet ve Hz. İbrâhim hakkında genel bilgilendirmeler yapılmıştır. Günümüz şartlarında Allah'a teslim olma fiili giderek azalmaya ve dinin bir hükmünü yerine getirip diğer hükmünü yerine getirmeyen veya yok sayan zihniyetler çoğalmaya başlamıştır. İnsanlar arasında rol model peygamberlerin izinden gitmek son derece önemli hale gelmiştir. Hz. İbrâhim, kavminin yanlış inançlarını yok sayıp sadece Allah'a ve O'nun hükümlerine teslim olmuş peygamberlerden biridir. Kurân'da ifade edildiğine göre en güzel örnek olan Hz. İbrâhim, birçok özelliğiyle insanlara örneklik teşkil etmektedir. Bundan dolayı Hz. İbrâhim'in hayatı ve kısmen de olsa özellikleri ele alınmıştır. Çalışmada ele alınan konu başlıklarının ve âyetlerin incelenmesinde, klasik ve modern dönem tefsir kaynakları ile hadis kaynaklarına başvurulmuştur. Bu konu başlıklarındaki bazı kavramların hangi anlamlara geldiğini Ragıb el-İsfahânî (ö.343-954)'nin El-Müfredât ve İbn Manzûr (ö.711/1311)'un Lisânü'l-Arab isimli eserlerinden vermeye çalıştık. Daha sonra Hz. İbrâhim ile ilgili âyetleri belirleyip tefsir kaynaklarında hangi anlamlara geldiğini, âyetle ilgili nasıl yorumlar yapıldığından bahsettik. Konuyla ilgili hadislere, müfessirlerin görüşlerine de yer verdik. Bu şekilde incelemeye çalıştığımız konuların daha verimli olacağını düşündük.

Anahtar Kelimeler: Peygamber, Hz. İbrâhim, Teslimiyet

AS A SAMPLE OF SUBMISSION PROPHET ABRAHAM IN QURAN

Muhammed DELİOĞLU

Erzincan Binali Yıldırım University,

Graduate School of Social Sciences

Master Thesis, May 2023

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Sabri DEMİRCİ

ABSTRACT

In this study, it is emphasized that despite the trials Prophet Ibrahim faced, he did not compromise his submission, and it is highlighted that Muslims should also live in this context. In this study, general explanations are provided about submission and Prophet Ibrahim. In today's conditions, the act of surrendering to Allah is gradually decreasing, and there is an increase in mindsets that fulfill one aspect of religion while disregarding or neglecting another aspect. It has become extremely important for people to follow in the footsteps of the exemplary prophets as role models. Prophet Ibrahim is one of the prophets who ignored the false beliefs of his people and surrendered only to Allah and His decrees. According to what is expressed in the Qur'an, Prophet Ibrahim, who is the most beautiful example, serves as an example to people with many qualities. Therefore, his life and some of his characteristics have been examined in this study. In examining the topics and verses covered in the study, classical and modern period exegesis sources, as well as hadith sources, have been consulted. We have tried to provide the meanings of some concepts in these topics from the works of Ragıb el-İsfahânî (d. 343/954) titled ‘‘Al-Mufradat’’ and Ibn Manzûr (d. 711/1311) titled ‘‘Lisân al-‘Arab’’. Afterwards, we identified the verses related to Prophet Ibrahim and discussed how they were interpreted in exegesis sources. We also included hadiths and the opinions of commentators on the subject. We believed that this would make the examination of the topics more fruitful.

Keywords: Prophet, Prophet Ibrahim, Submission

İÇİNDEKİLER

BİR TESLİMİYET ÖRNEĞİ OLARAK KURÂN-I KERİM'DE HZ. İBRÂHİM

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TESLİMİYET

1.1. Teslimiyetin Anlamı	3
1.2. Kurân-ı Kerim'de İslâm Kelimesi	4
1.3. Teslimiyet Kelimesi İle Bağlantılı Olan Kavramlar	6
1.3.1. Teslimiyet ile İmân	6
1.3.2. Teslimiyet ve İhlâs	9
1.3.3. Teslimiyet ve Tevekkül.....	11
1.3.4. Teslimiyet ve Tefvîz	13
1.3.5. Teslimiyet ve Rızâ.....	14
1.3.6. Teslimiyet ve Dua	15
1.4. Kâinatın Allah'a Teslimiyet Göstermesi	18

1.5. Cemâdât ve Hayvanatın Allah’a Teslimiyet Göstermesi	20
1.6. İnsanoğlunun Allah’a Teslimiyet Göstermesi	21
1.6.1. Zarûrî Teslimiyet.....	22
1.6.2. İhtiyarî Teslimiyet.....	23
1.7. Teslimiyetin Ortaya Çıkmasını Etkileyen Unsurlar	24
1.7.1. Eğitim.....	24
1.7.2. Fıtrat	28
1.7.3. Çevre	33
1.8. Mü’minlerin Teslimiyet Örneği	35
1.9. Tasavvufta Teslimiyet	36
1.10. Teslimiyetin Psikolojik Faydaları.....	38

İKİNCİ BÖLÜM

TESLİM OLMUŞ BİR KUL OLARAK HZ. İBRÂHİM

2.1.İbrâhim Kelimesinin Kökeni ve Anlamı	42
2.2.Hz. İbrâhim’in Hayatı.....	44
2.3.Hz. İbrâhim’in Risâlet Dönemi	46
2.4.Hz.İbrâhim’e Rüşdünün Verilmesi.....	46
2.5.Gökyüzünün ve Yeryüzünün Melekûtunun Gösterilmesi	47
2.6.Hz. İbrâhim’in Allah’ı Arayışı	47
2.7.Hz. İbrâhim Mutmain Olmak İçin Allah’tan Bazı İsteklerde Bulunması.....	49
2.8.Hz. İbrâhim’in Babasını Tevhîde Daveti.....	51
2.9.Hz. İbrâhim’in Kavmini Tevhîde Daveti.....	55
2.10. Hz. İbrâhim’in Nemrut’u Tevhîde Daveti	58
2.11.Hz.İbrâhim’in Putları Kırmayı.....	60
2.12.Hz. İbrâhim’in Ateşe Atılması	61

2.13.Hz. İbrâhim'in Hicreti	63
2.14.Hz. İbrâhim'in Hz. Hâcer'i ve Hz. İsmâil'i Mekke'ye Götürmesi.....	63
2.15.Kurban Olayı	65
2.16.Hz. İshak'ın Müjdelenmesi.....	73
2.17.Kâbe'nin İnşası	74
2.18. Hz. İbrâhim'in Teslimiyetinin Kişiliğindeki Tezahürleri.....	75
2.18.1. Hz. İbrâhim'in Üsve-i Hasene (Rol Model) Olması.....	76
2.18.2. Hz. İbrâhim'in Halilullah Olması	77
2.18.3. Hz. İbrâhim'in Doğruluk Sahibi Olması	78
2.18.4. Hz. İbrâhim'in Merhametli ve Hilm Sahibi Olması	79
2.18.5. Hz. İbrâhim'in Şükredici Olması.....	81
2.18.6. Hz. İbrâhim'in Misafirperver Olması	82
2.18.7. Hz. İbrâhim'in Ahde Vefâ Sahibi Olması	84
2.18.8. Hz. İbrâhim'in Yumuşak Kalpli Olması.....	85
SONUÇ VE ÖNERİLER	87
KAYNAKÇA.....	89
ÖZ GEÇMİŞ	96

SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ

A.S. : Aleyhisselâm

b.e.y. : Basım Evi Yok

Bkz. : Bakınız

Çev. : Çeviren

DİA : Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi

ED. : Editör

H.z. : Hazreti

İFAV : Marmara Üniversitesi İlâhiyat Vakfı Yayınları

S.a.v : Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

Ts. : Tarihsiz

V.D. : Ve diğerleri

V.B. : Ve benzeri

YAY. : Yayınları

THK. : Tahkik eden

GİRİŞ

İnsanoğlu, kendisine verilen emanetten dolayı sorumluluk sahibi bir varlıktır. Öncelikle Allah’a karşı sorumlu olan insan, en güzel bir şekilde yaratılmış ve diğer varlıklardan üstün kılınarak halife konumuna getirilmiştir. İnsanoğluna sayısız nimetler veren Allah, kendisine ibadet edilmesini farz kılmıştır. Bundan dolayı insan, Allah’a teslim olup hayatını bu minval üzere yaşamalıdır. Her daim yaratıcısını hatırlayıp şükretmeli, emirlerini yerine getirmelidir.

Allah, insanoğlunun dünyasının ve âhiretinin felâha kavuşması için peygamberler göndermiştir. Adeta kılavuz hükmünde olan bu şahsiyetler Allah’tan aldıkları vahiyleri insanlara noksansız bir şekilde anlatmışlar ve yaşamışlardır. Yaratılış gayesi Allah’a ibadet ve itaat olan insan, peygamberlerden dünyadayken nasıl yaşanılması gerektiğini öğrenmişlerdir. Allah’ın göndermiş olduğu vahiyleri anlatmaları ve bizzat yaşamaları ile insanlara örnek teşkil etmişlerdir.

Üsve-i hasene olan Hz. İbrâhim de Kurân-ı Kerim’de adı geçen peygamberlerden biridir. Kurân’da iki yerde en güzel örnek olarak nitelenen Hz. İbrâhim, her haliyle insana rol modelidir. Allah’a teslimiyetin azaldığı şu günlerde Hz. İbrâhim’in ve diğer peygamberlerin hayat tarzlarına bakıp hayatımızı Allah’a teslimiyet üzerine şekillendirmek herkes için çok önemli bir sorumluluktur.

Evrende akıl ve irade sahibi varlıklar haricindeki tüm varlıklar, Allah’a tam bir teslimiyetle boyun eğmekte, kendilerine verilen görevleri noksansız bir şekilde yerine getirmektedirler. İnsan dışındaki varlıklar, Allah’ın vahyi doğrultusunda tam bir teslimiyet içerisinde hareket ederken Cenâb-ı Allah, gönderdiği ilâhi kitaplar ve peygamberler vasıtasıyla insanların da Yüce Allah’a teslim olmalarını istemiştir.

“Bir Teslimiyet Örneği Olarak Kurân-ı Kerim’de Hz. İbrâhim” adlı çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde teslimiyet hakkında genel bilgiler vermeye çalıştık. Öncelikle teslimiyetin ne anlama geldiğini açıklamaya çalıştık. Daha sonra Kurân-ı Kerim’de İslâm kelimesini, teslimiyet kelimesiyle bağlantılı olan îmân, ihlâs, tevekkül, tefvîz, rızâ, dua, gibi kavramları izah etmeye çalıştık. Bu anlatılanların akabinde kâinatın, bitkilerin, hayvanların ve insanların Allah’a olan teslimiyetlerinden, teslimiyet çeşitleri olan zarurî ve ihtiyari teslimiyetten bahsettik. Son olarak da teslimiyetin ortaya çıkmasını etkileyen unsurlar olarak eğitim, fitrat, çevre konusunu

ayrıca tasavvufta teslimiyet ve teslimiyetin psikolojik faydaları konularını incelemeye çalıştık.

Tezimizin ikinci bölümünde ise teslimiyet örneği olan Hz. İbrâhim hakkında bilgilerden bahsettik. Bu konu başlıklarını ise bölümler halinde inceledik. İbrâhim kelimesinin kökeni ve anlamı, Hz. İbrâhim'in hayatı, Hz. İbrâhim'in risâlet dönemi, Hz.İbrâhim'e rüşdünün verilmesi, Gökyüzünün ve yeryüzünün melekûtunun gösterilmesi, Hz. İbrâhim'in Allah'ı arayışı, Hz. İbrâhim mutmain olmak için Allah'tan bazı isteklerde bulunması, Hz. İbrâhim'in babasını tevhide daveti, Hz. İbrâhim'in kavmini tevhide daveti, Hz. İbrâhim'in Nemrut'u tevhide daveti, Hz.İbrâhim'in putları kırması, Hz. İbrâhim'in ateşe atılması, Hz. İbrâhim'in hicreti, Hz. İbrâhim'in rüyası konu başlıklarını inceledik. Bu konu başlıklarındaki kavramların hangi anlamlara geldiklerini vermeye çalıştık. Daha sonra Hz. İbrâhim ile ilgili âyetleri belirleyip tefsir kaynaklarında hangi anlamlara geldiğini, âyetle ilgili nasıl yorumlar yapıldığından bahsettik. Konuyla ilgili hadislere, müfessirlerin görüşlerine de yer verdik. Bu şekilde incelemeye çalıştığımız konuların daha verimli olacağını düşündük.

Ayrıca, Hz.İbrâhim'in teslimiyetinin kişiliğindeki tezahürlerinin bir kısmı olan üsve-i hasene (rol model), halîlullah, doğruluk, merhamet ve hilm sahibi, şükredici, misafirperver, ahde vefâ, yumuşak kalpli olmasından da bahsettik.

BİRİNCİ BÖLÜM

TESLİMİYET

1.1.Teslimiyetin Anlamı

Evrende akıl ve irade sahibi varlıklar haricindeki tüm varlıklar, Allah'a tam bir teslimiyetle boyun eğmekte, kendilerine verilen görevleri noksansız bir şekilde yerine getirmektedirler.¹ İnsan dışındaki varlıklar, Allah'ın vahyi doğrultusunda tam bir teslimiyet içerisinde hareket ederken Cenâb-ı Allah, gönderdiği ilâhi kitaplar ve peygamberler vasıtasıyla insanların da Yüce Allah'a teslim olmalarını istemiştir.

Teslimiyet kavramı, İslâm kelimesi ile aynı anlama gelmektedir. İslâm, sözlükte boyun eğmek, itaat etmek, içten ve samimi olmak, ödeme yapmak, içinde bulunulan durumu terk etmek gibi anlamlara gelir.² İslâm kavramı hakkında çeşitli ıstılâhi anlamlar yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır;

İmân sadece insanın iç dünyasında oluşan bir onaylamak iken, İslâm ise imânın dışı vurulmuş halini, kişinin eylemlerini oluşturmaktadır.³

Allah'ın varlığını ve birliğini kabul etmek, yalnızca Allah'a itaat etmek ve her konuda teslim olmak, Allah katından gelen dini esaslarına inanmaktır.⁴

İslâm, itaati ortaya koyma ve şeriâti yaşayarak göstermek ve Hz. Muhammed'in getirdiklerine inanmaktır.⁵ İslâm, Allah'ın emirlerine (bütün iç alemiyle) teslim olmak, emir ve yasaklarına (zâhiren de onlara) boyun eğip sorumluluklarını yerine getirmektir.⁶

¹ Bkz. Âl-i İmrân, 3/83; Nahl, 16/68-69; Fussilet, 41/12.

² Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* XIII (Beyrut, Dar-u Sâdir, 1968), 289-301; Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât* (İstanbul, 1986), 350.

³ Ebü'l-Hasen Sadrüddîn Alî b. Alâiddîn Alî b. Muhammed ed-Dımaşkî Ali b. Ebü'l-İz, *Şerhu'l-Akîdetü't-Tahâviyye* II (Beyrut: er-Risâletü'l-Alemiyye, 1987), 488.

⁴ Afif Abdülfettah Tabbara, *Ruhu'd-Dini'l-İslâmî* (Beyrut: Daru'l İlim, 1988), 13.

İslâm, Allah'ın Hz. Muhammed'e indirdiği ve Kurân ile Sünnet'in açıkladığı dinin adı, insan hayatının bütününe şamil olan bir düzen, içerisinde ibadet, inanç ve hüküm bulunan, dünya ve ahiret ile ilgili konularının tümünü kapsayan ilâhi nizâmdır.⁷

İnsanoğlunun Cenab-ı Hakk'ın emir ve yasaklarına itaat etmesi, boyun eğerek teslim olması, gönülden bağlanmak sûretiyle kendini Allah'a adaması, kayıtsız şartsız Allah'ın peygamberlerine göndermiş olduğu ilâhi mesajları kendisine rehber edinerek ortaya koyduğu fikir ve davranışların tümüne "İslâm" denir.⁸ Kısaca söylemek gerekirse İslâm, kulun her fiiliyatında Allah'a tam bir teslimiyet içerisinde olması, îmân ve ihlâs ile O'na boyun eğerek⁹ kendisine verilen vazifeleri yerine getirmesidir.

1.2. Kurân-ı Kerim'de İslâm Kelimesi

Hz. Peygamber'in, Allah'ın emriyle insanlara tebliğ ettiği dinin adı olan İslâm kavramı; Ebu Hanife'ye göre, Allah'a teslim olmak ve O'na boyun eğmek, Eş'arî'ye göre, îmandan daha geniş bir kavram olduğu ve her teslimiyetin îmân olmadığı, Mâturidi'ye göre, kişinin tamamen kendini Allah'a teslim etmesi, Bâkılânî'ye göre teslim olmak ve itaat etmek, İmam Pezdevî'ye göre itaat, boyun eğme ve teslimiyet, Gazzali'ye göre, teslim olmak, Nesefî'ye göre hükümleri kabul etmek, boyun eğmek, bağlanmak, ve itiraf etmek, Sâbûnî'ye göre ise Allah'ın ulûhiyyetine boyun eğip itaat etmek diye tanımlamışlardır.¹⁰

İslâm kelimesinin kökleri olan "silm" ve "selâm"dan türeyen kelimeler Kurân-ı Kerim'de birçok âyette geçmektedir. İslâm kelimesinin kökleri ve türevleri Kurân-ı Kerim'de "silm", "selâm", "selm", "selâmet", "teslim", "İslâm" şeklinde bulunmaktadır. Konumuz gereği sadece teslim ve İslâm kelimesinin geçtiği âyetleri örneklendireceğiz.

⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* XIII, 293.

⁶ Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh, *el-Fıkhü'l-Ekber*, çev. Mustafa Öz, (İstanbul: İfav Yayınları, 2017), 13.

⁷ Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsiri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'i'l-meşânî III* (Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1413/1993), 106; Said Havva, *Ruh Terbiyemiz*, çev. İbrahim Sarmış, M.Sait Şimşek, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1995), 38-39.

⁸ Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl II* (Beyrut: Dâr İhyâi't- Turâsî'l-Arâbî, 1999), 18.

⁹ Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *et-Tefsîrû'l-Kebîr VIII* (Dimaşk: Dâru'l Fıkr, 1981), 138.

¹⁰ Halil Taşpınar, "İmân ve İslâm Terimlerine Kurân ve Tefsir Bağlamında Bir Bakış", *Diyanet İlmi Dergisi*, 4 Ekim 2004. (Erişim Tarihi 20 Temmuz 2023) https://isamveri.org/pdfdrg/D00033/2004_c40/2004_c40_4/2004_c40_4_TASPINARH.pdf, 10.

Teslim, Cenab-ı Hakk’a tam bir teslimiyet içerisinde boyun eğerek O’na lâyıkiyla itaat edilmesidir.¹¹ Kurân-ı Kerim’de teslim kavramı ile ilgili bazı âyetler şunlardır:

“İbrâhim ne yahudi ne hristiyan idi; bilâkis o, tek Allah’a inanıp boyun eğmiş birisiydi, müşriklerden de değildi.”¹²

“Çünkü rabbi ona, “Bana teslim ol” buyurmuş; o da, “Âlemlerin rabbine teslim oldum” demişti. İbrâhim de bu dini oğullarına vasiyet etti, Ya’kûb da. “Oğullarım! Allah sizin için bu dini seçti; öyleyse yalnız O’na teslim olmuş müminler olarak can verin!” (dediler).¹³

“Hayır, rabbine andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiği hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın onu kabullenmedikçe ve boyun eğip teslim olmadıkça îmân etmiş olmazlar.”¹⁴

“Müminler düşman kuvvetlerini karşılarında görünce, “Bu, Allah’ın ve Resûlü’nün bize vaad ettiği durumdur, Allah ve Resûlü hep doğru söyler” dediler; bu onların ancak îmânlarını ve teslimiyet duygularını arttırdı.”¹⁵

İslâm kelimesi, yalın halde kullanıldığında inanmayı ifade ederken, “lâm” harfî cerri ile kullanıldığında ise teslimiyeti ve itaati ifade etmektedir.¹⁶ Kurân-ı Kerim’de Hz. İbrâhim’in Hz. İsmâîl ile beraber Kâbe’nin temellerini yükseltirken şöyle dua etmişlerdir: “Ey Rabbimiz! Bizi sana teslim olanlardan eyle, soyumuzdan da sana teslim olacak bir ümmet çıkar. Bize ibadet usullerimizi göster, tövbemizi kabul et. Şüphesiz tövbeleri kabul eden, merhameti bol olan yalnız sensin.”¹⁷ Bu âyette İslâm kelimesi, “lâm” harfî cerri ile kullanıldığı için teslimiyet anlamı ifade edilmiştir.

¹¹ Ebû’l-Bekâ Eyyûb b. Mûsa el Kefevî, *el-Külliyât Mu’cem fî Maslaha ve’l-Furûki’l-Luğaviyye* (Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 1993), 295.

¹² Âl-i İmrân, 3/67.

¹³ Bakara, 2/131.

¹⁴ Nîsâ, 4/65.

¹⁵ Ahzâb, 33/22.

¹⁶ Râzî, *et-Tefsîru’l Kebîr* V,170.

¹⁷ Bakara, 2/128.

1.3. Teslimiyet Kelimesi İle Bağlantılı Olan Kavramlar

Teslimiyet kelimesiyle aynı anlamlara gelen kavramlar da bulunmaktadır. Bunlar; îmân, ihlâs, tevekkül, tefvîz, rıza ve dua kavramlarıdır. Bu kavramların teslimiyetle olan bağlantılarını kısaca inceleyelim.

1.3.1. Teslimiyet ile Îmân

İnsan fıtratı, Allah’a ve gerçek anlamdaki îmânı elde etmede insana kılavuzluk edecek çok kıymetli ilâhî bir nimettir.¹⁸ İnsanoğlu, yaratılış özelliği itibariyle bir şeye inanmadan hayatını sürdürememektedir. Hayatının her safhasında bir şeye inanmak ihtiyacı içerisindedir. İnsanlık tarihi boyunca her asırda birbirinden bağımsız yerlerde ve zamanlarda insanoğlunun sürekli îmân ettiği, bir şeye inandığı tespit edilmiştir.¹⁹

Allah, kullarını îmânı kabul edebilecek bir yetenekte, doğuştan tevhîd inancına hazırlıklı ve yatkın bir varlık olarak yaratmıştır. Bu yaratılıştan gelen özellik asla değiştirilememekle birlikte bebeklikten itibaren geliştirildiğinde çocuktaki îmân etme yeteneği zaman içerisinde Allah’ın varlığına ve birliğine îmân etmeye doğru yol alacaktır.²⁰

Kurân-ı Kerim’de kullanılan en önemli kavramlardan biri olan îmân, tüm düşüncelerin kökünü temsil eden bir kavramdır. Yüce Allah ile kulun arasındaki bağlantıyı en iyi sistematize eden bir kelimedir.²¹ Îmân kavramı kullanıldığı yere ve bağlamına göre farklı anlamlar kazanan, içerisinde bulunduğu yer ve bağlama göre değerlendirilen bir kavramdır.²²

‘Emn’ ve ‘îmân’ kelimelerinden türeyen îmân kelimesi, sözlükte güven vermek, güven duymak, tasdik etmek ve gönülden bağlanmak gibi anlamlara gelmektedir.²³ Başka bir ifadeyle gönül huzuruyla inanmak ve onaylamaktır.²⁴ Ayrıca

¹⁸ Mustafa Akçay, ‘İnsanlığın Ortak Temeli Fıtrat’, *Sakarya Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, (20 Temmuz 2023), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/191871>, 143-170.

¹⁹ Mustafa Âsım Köksal, *Dini ve Ahlaki Sohbetler I* (Ankara: TDV Yayınları 1994), 2-7.

²⁰ Abdurrahman Kasapoğlu, ‘İnsanın Çaresizliği ve Fıtratın Uyanışı’, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 24 Ocak 2009, (20 Temmuz 2023), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/179694>, 61-90.

²¹ Nermin Şahinoğlu, ‘Din Eğitimi Açısından İnanç ve Îmân Kavramları’ (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 39.

²² Zeynel Abidin Alptekin, ‘Kurân’da Îmân Kavramının Semantik Analizi’ (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 42.

²³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, XIII, 21.

²⁴ Mustafa Sinanoğlu, ‘Mümin’, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları 2000), 22:212-214.

karşısındakine güven vermek, güvenlik içerisinde olmak, hiçbir şüphe duymadan içten ve samimi bir şekilde inanmak gibi manalara da gelmektedir.²⁵ Diğer bir anlatımla îmân, bir habere, şahsa, hükme, bir varlığa kesin bir şekilde, içtenlikle, samimiyetle inanmaya ve onaylamaya denir.²⁶

Îmânın terim anlamı genellikle, Allah'tan vahiy alıp din adına tebliğ görevini yerine getirdiği kesinlik kazanan peygamberlerin getirdiklerini tasdik etmek ve onlara şüphe duymadan inanmak olarak ifade edilmiştir. Başka bir ifadeyle îmân, peygamberlerin insanlara bildirmiş olduğu ve zorunlu olarak inanılması gereken hükümleri onaylamaktır.²⁷ Diğer bir ifadeyle îmân, insanın Allah'a ve göndermiş olduğu kanunlara kendi iradesiyle kalpten tam bir teslimiyet içerisinde boyun eğmesidir.²⁸ Bu tanıma göre îmân ve teslimiyet eş değer anlama sahiptir. Fakat îmân ve İslâm'ın aynı anlamlara gelip gelmeyeceği konusu sürekli tartışılmıştır.²⁹ Îmân ve İslâm kavramları hakkında yapılan tartışmaları üç ana başlık altında toplamam mümkündür.³⁰

Birinci görüşte olanlara göre İslâm, îmân kelimesinden daha kapsamlı bir kavramdır. Yani îmân, İslâm'ın bir kısmıdır.³¹

İkinci görüşte olanlara göre îmân, İslâm kavramından daha kapsayıcıdır.³²

Üçüncü görüşte olanlara göre ise îmân ve İslâm kavramları aynı anlamlara gelen kelimelerdir.³³

²⁵ Turgay Uysal, "Kurân'da Îmân Epistemolojisi (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 3.

²⁶ Merve Acar, "Fıtrat- Îmân İlişkisi" (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021), 15.

²⁷ Mustafa Sinanoğlu, "Îmân", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul TDV Yayınları 2000), 22: 212.

²⁸ Ahmet Hamdi Akseki, *İslâm Fitrî, Tabîi ve Umumî Bir Dindir* (Ankara: Nur Yayınları, 1981), 15.

²⁹ Faruk Karaca, "Teslimiyet Kavramının Psikolojik Tahlili" (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994), 22.

³⁰ Hülya Alper, *İmanın Psikolojik Yapısı* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019), 42.

³¹ Ebû Bekr Muhammed b. El-Hasen İbn Fûrek, *Mücerredü makâlâtî's-Şeyh Ebi'l Hasan el-Eşarî* (Beyrut: Darû'n-Nûru'l Mübîn, 1987), 155; Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm, *el-Usûl ve'l-fürû I* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1404/1984), 8; Ebû'l-Yüsr Muhammed b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerîm el-Pezdevî, *Usûlû'd-dîn* (Kahire: el-Mektebetü'l- Ezheriyye li't-Turas, 1383/1963), 222; Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *İhyâü ulûmi'd-dîn II* (Kahire 1356-1357), 11; Şemsüddîn Semerkandî, *es-Sahâifü'l-ilâhiyye* (Riyad: b.e.y., 1405/1985), 451.

³² Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalîm b. Teymiyye İbn Teymiyye, *el-Îmân*, (Beyrut: Dâru İbn Hâldun, 1414/1993), 29.

³³ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed Matûrîdî, *Kitabü't-Tevhîd* (Beyrut: Dâru Sâdr, 1970, 394).; Ebû Muhammed Alî b. Ahmed İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehva ve'n-nihal III* (Kahire: b.e.y., 1317/1899-1321/1903), 195.; Sa'deddin Mes'ûd b.Ömer Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsıd V* (Beyrut:Daru'l-

Her üç görüşün savunucuları kendi fikirlerini destekler nitelikteki delilleri ortaya koymuşlardır. Dikkat edilirse görüş sahipleri, İslâm kelimesini tek bir anlam üzerinden anlatmaya çalışmışlardır. Görüş farklılıklarına bakarak aslında İslâm kelimesinin birden fazla anlamının olduğu ortaya çıkmaktadır. Verilen tanımlardan yola çıkarak îmân ve İslâm'ın birbirleriyle bağlantılı olduğu son derece âşikârdır. Psikolojik bir hâl olan îmânın içinde, teslim olma ve boyun eğme anlamında bir İslâm'ın olduğu görülecektir. Bundan dolayı İslâm, îmânın dışı vurulmuş halidir.³⁴

Netice itibariyle îmân ve islâm kavramları anlam itibariyle birbirlerine çok yakındır. Aralarındaki fark lügat ve kavramsal açıdandır. Fakat iki kavram birbirleriyle bağlantılı olup bağımsız değildir. Îmân, islâm'dan bağımsız olamayacağı gibi islâm da îmândan bağımsız değildir.³⁵ Bunlar karınla sırt (içle dış) gibidirler.³⁶

Kurân-ı Kerim'de Yüce Allah'a, O'nun gönderdiği peygamberlerine ve âhiret gününe inanan kimselerin, sâlih amel işleyenlerin kurtuluşa ereceklerini³⁷ ve insanların îmân konularında tercih özgürlüğüne sahip kılındıkları³⁸ anlatılmıştır. Ayrıca îmân etmek kalp ile bağlantılı bir davranış olmakla beraber³⁹ Allah'a îmân edenlerin ve sâlih amel işleyenlerin cennette olacağı ve orada ebedi olarak kalacakları belirtilmiş,⁴⁰ îmân ile Allah'ın emir ve yasaklarını yerine getirmenin arasında sıkı bir bağ olduğuna da dikkat çekilmiştir. Aynı şekilde Kurân-ı Kerim'de mü'minlerin Allah ile birlikte başka bir tanrıya tapmadıkları, haksız yere, Allah'ın dokunulmaz kıldığı insan hayatına kıymadıkları, zina etmedikleri ifade edilmiştir.⁴¹ Ayrıca, Kurân-ı Kerim'de Allah'a îmân eden kimselerin tövbekâr oldukları, ibadet ettikleri, hamd ettikleri, dünyada yolcu gibi yaşadıkları, rükûya vardıkları, secde ettikleri, iyiliği emredip kötülükten alıkoydukları, Allah'ın sınırlarını gözettiklerinden de bahsedilmiştir. Gerçek mümin, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda

Kütübi'l-İlmiyye, 1409/1989), 193.; Sa'deddin Mes'ûd b.Ömer Teftâzânî, *Şerhu Akâidi'n-Nesefi* (Kahire:Daru'l Mektebetül Büşra, 1408/1988), 83; Sırrî Paşa, *Nakdül-keîâm fî akâidi'l-İslâm* (İstanbul: Matbaa-i Ebüzziya, 1324), 277.; Toshihiko Izutsu, *İslâm Düşüncesinde Îmân Kavramı*, çev. Selâhattin Ayaz, (İstanbul: Pınar Yayınları, 1984), 85.

³⁴ Alper, *Îmân*, 46.

³⁵ Karaca, "Teslimiyet Kavramının Psikolojik Tahlili", 23.

³⁶ İmam-ı Azam, *Fıkıh-ı Ekber*, 13.

³⁷ Bakara, 2/2-5.

³⁸ Kehf, 18/29.

³⁹ Hucurât, 49/14; Mücâdile, 58/22.

⁴⁰ Bakara, 2/82.

⁴¹ Furkân, 25/68.

îmânları artan, O'na güvenen, namazlarını dikkatlice, özenli bir şekilde kılan, Allah'ın verdiklerinden bir kısmını Allah yolunda harcayan kimseler olarak buyrulmuş ve Allah katında bu kimseler için yüksek mevkiler, bağışlanma ve değerli rızık olacağı haber verilmiştir.⁴²

Âyetlerden de anlaşıldığı gibi îmân ve amel birbirleriyle bağlantılı kavramlardır. Dinimizin temel esaslarına îmân edilmesi hayatın Allah'ın koymuş olduğu kanunlara göre düzenlenmesini gerektirmektedir. İslâm dini, hayatın her alanında îmânın gerektirdiği sorumlulukları bireylerin yapmasını istemektedir. Bu bağlamdan hareketle bireylerin sadece îmân etmeleri değil bunun yanında sâlih amel işlemelerinin de önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden Allah'ın hükümlerine inanıp hayatımızın her alanında sorumluluklarımızı yerine getirmek için Yüce Allah'a tam bir teslimiyet içerisinde davranışlar sergilemek gerekmektedir.

1.3.2. Teslimiyet ve İhlâs

Sözlükte saf, karışksız olmak, kurtulmak, pişirmek, tahsis etmek gibi anlamlara gelen⁴³ ihlâs kelimesi, hulûs, halâs kökünden türetilmiş olup kalpteki saflığın bozulmaması için bütün bulanık ve karışık şeylerden ve kalbi bozabileceği düşünülen şeylerden uzak durulması anlamına gelir.⁴⁴ Terim olarak yerine getirilen ibadet ve iyilikleri gösteriştten ve çıkar kaygılarından arındırıp sadece Yüce Allah için yapmak demektir. İslâmî literatürde ihlâs kavramı, daha geniş bir şekilde şirk ve gösteriştten, hurafelerden, bâtıl inanışlardan, kötü duygulardan, çıkar hesaplardan ve genel anlamda gösteriştten kalbin temizlenmesi, her türlü hayırlı işlere gönül huzuruyla yönelmeyi ve her durumda yalnızca Allah'ın rızâsına uygun davranışların sergilenmesi olarak ifade edilmiştir.⁴⁵

Kurân-ı Kerim'de hulûs kökünden gelen çeşitli kelimeler bulunmaktadır. Âyetlerde geçen "muhlisine lehü'd-dîn" ifadesindeki ihlâs kelimesi sadece Yüce Allah'a yönelip O'na kulluk etmek, Allah'a güvenip O'ndan isteklerde bulunmak, yalnızca Allah'ın dinini kabul edip din konusunda yalnızca kendini Cenâb-ı Allah'a adanmak, tevhiid inancının özünü batıl inanışlarla zedelemekten sakınma, saf dindarlık

⁴² Enfâl, 8/2-4.

⁴³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* V, 26-27.

⁴⁴ Karaca, "Teslimiyet Kavramının Psikolojik Tahlili", 24.

⁴⁵ Süleyman Ateş, "İhlâs", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 21:535-537.

manalarına gelmektedir.⁴⁶ Aynı şekilde Kurân-ı Kerim’de geçen ‘‘ibâdullâhi’l-muhlasîn⁴⁷’’ ifadesi, ‘‘Allah’ın yardımına mazhar olup hâlis dindarlığa ve hidayete ulaştırılmış kullar’’ anlamında kullanılmıştır.⁴⁸ Fahreddin er-Râzî, ‘‘ibâdullâhi’l-muhlasîn’’ ifadesindeki ihlâs kavramını açıklarken ihlâs kelimesinin bir şeyi karışımından temizleyip saf hale getirmek anlamına gelen sözlük anlamını söyledikten sonra kişinin bir ameli sadece Allah’ın rızasını kazanmak amacıyla yapanların yaptıkları amellerinin kabul olacağını ifade etmiştir.⁴⁹

Hiz. Peygamber, Allah rızası için yapılan amellerin önemini ve faziletini vurgulamış⁵⁰, yapılan dualarda ihlâslı olmayı öğütlemiş⁵¹, ihlâslı bir kalple Allah’a îmân etmiş kimsenin âhiret kurtuluşuna ereceğinin müjdesini vermiş⁵², kendisi de ‘‘Yâ Rabbi! Beni sana karşı ihlâslı bir kul yap’’ diye dua etmiştir.⁵³

Fıkıh kitaplarında ibadetlerin zâhirî şartları olduğu gibi bir de içerisinde huşû, hudû ve ihlâs gibi kavramları olan bâtinî şartlarının bulunduğu, örneğin abdestsiz bir şekilde kılınan namazın geçersiz olduğu gibi ihlâssız yerine getirilen ibadetlerin de kabul olunmadığı ifade edilmekle birlikte ihlâs konusu daha çok tasavvuf kaynaklarında incelenmiştir.⁵⁴

Sûfîlere göre İhlâs kavramı, bireyin tüm amellerini yalnızca Allah için yapmasıdır. Sûfîler, kulun îfâ ettiği amel ve ibadetlere bakıp da kendini beğenmemesi gerektiğini, yaptığı amel ve ibadetleri yok sayması gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca sadece ibadetlerde değil yaşamın her alanında ihlâslı olmayı vurgulayan sûfîler, ihlâs kelimesini daha da derinleştirerek kulun yaptığı iyi işlerin Allah’ın bir lütfu olduğunu söyleyerek bu lütufların kendisinden bilinmemesini hatta karşılığında sevap istenilmesini ihlâs eksikliğine bağlamışlardır. Sûfîlere göre ibadetlerin ruhu ihlâstır. İhlâssız yapılan amellerin de amelsiz ihlâsın da kişiye hiçbir faydası olmadığını

⁴⁶ A’râf, 7/29, Beyyine, 98/5, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu’l-kadîr II*, V (Beyrut, 1412/1991), 227, 559.

⁴⁷ Hicr, 15/40.

⁴⁸ Taberî, *Câmi’u’l-beyân XIV*, 33.

⁴⁹ Ateş, ‘‘İhlas’’, 535-537.

⁵⁰ İbn Mâce, Menâsik, 76; Tirmizî, İlim, 7

⁵¹ Ebû Dâvûd, Cenâ’iz, 56.

⁵² Müsned, V, 147.

⁵³ Ebû Dâvûd, Vitir, 25.

⁵⁴ Ebû Abdillâh el-Hâris b. Esed el-Muhâsibî, *er-Ri’âye li-hukûkullâh* (Beyrut: Darü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1405/1985), 156-169, 193-202; Ebü’l-Kâsım Zeynülsîlâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, *er-Risâle* (Kahire: b.e.y, 1966), 440, 443-447.

söylemişlerdir. Ayrıca çok ibadet etmekle değil ihlâsla îfâ edilen ibadetlerin kişinin kurtuluşuna vesile olacağını, kulun ihlâslı ve samimi olmasını da söylemişlerdir.⁵⁵

Teslimiyet; her durumda hiçbir bahane sunmadan Allah'ın emir ve yasaklarına göre hareket etmek ve güvenmektir. İhlâs da teslimiyet kavramına benzer olup ancak ve ancak Allah'a kulluk emek sûretiyle olur. Bir kişinin bilerek ve gönüllü bir şekilde kendisini Allah'ın buyruklarına içtenlikle teslim etmesi sonucu Allah'a teslimiyet meydana gelir. Bu teslimiyetten sonra Allah'a karşı vazifelerini yerine getirirken başka şeylere meyletmesi mümkün olmayacak, kalbinde Allah'tan başkasına yer kalmayacaktır. Bundan hareketle şu yargıya ulaşabiliriz: İhlâsta bir anlamda Allah'a teslimiyet bulunmaktadır. Dinini yalnızca Allah'a has kılan kişi zaten O'na teslimiyet göstermiş olur. Dolayısıyla Allah'ın emir ve yasaklarını seve seve hayatına tatbik edecek, hoşlanmadığı durum başına da gelse razı olup sabredecektir.⁵⁶

1.3.3. Teslimiyet ve Tevekkül

Sözlükte vekl kökünden türeyen, teslim olmak, güvenmek gibi anlamlara gelen⁵⁷ tevekkül, kulun kendisini Allah'ın iradesine teslim etmesi, şüpheyi terk ederek Allah'a gerçek anlamda teslimiyet göstermesi, rızıkta ve yaptığı tüm işlerde Allah'a güvenmesi şeklinde ifade edilmektedir.⁵⁸

Kurân-ı Kerim'de tevekkül kavramı, kırk âyette farklı kalıplarda, dört âyette mütevekkil şeklinde, yirmi dört yerde de vekîl şeklinde geçmektedir. Bazı âyetlerde peygamberlerin Allah'ı inkâr edenlere kefil olmadıkları, kâfîlerin yaptıklarından peygamberlerin sorumlu olmayacakları, başka âyetlerde de kâfirlerin âhirette kendilerini savunacak hiçbir vekil bulamayacakları vurgulanmıştır.⁵⁹ Söz konusu âyetlerde hükmün Allah'a ait olduğunu ve sadece Allah'a güvenilmesi gerekliliğinden,⁶⁰ Allah, bir topluma yardım etmezse Allah'tan başkasının kimseye yardım edemeyeceğinden⁶¹

⁵⁵ Ateş, "İhlas", 535-537.

⁵⁶ Karaca, "Teslimiyet Kavramının Psikolojik Tahlili", 24-25.

⁵⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* XI, 736.

⁵⁸ Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, çev. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergah Yayınları 1978), 260, 264.

⁵⁹ Mustafa Çağrı, "Tevekkül", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41,1-2.

⁶⁰ Yûsuf, 12/67.

⁶¹ Âl-i İmrân, 3/160.

bahsedilmiştir. Ayrıca, Allah’a îman edenlerin ve Yüce Allah’a güvenip dayanan kimseler üzerinde şeytanın hiçbir hakimiyeti olamayacağından⁶² da bahsedilmiştir.

Hız. Peygamber’in tevekkül ile ilgili çeşitli hadisleri bulunmaktadır. Allah’ın aç kuşları doyurduğu gibi kendisine teslimiyet içerisinde tevekkül edenlere de rızıklarının verileceği,⁶³ bir kimse ‘‘Bismillâh, Allah’a inandım, O’na dayandım, O’na tevekkül ettim; güç kuvvet yalnız O’nundur’’ deyip evden çıkarsa Allah’ın o kimseyi en hayırlı şekilde rızıklandıracağı ve kötülüklerden koruyacağı⁶⁴ gibi ifadeler hadislerde geçmektedir.

Kurân-ı Kerim’de ve hadislere bakıldığında tevekkül, müminlerin en önemli sıfatlarından biri olduğu anlaşılmaktadır. Mütevekkil kimselerden övgüyle anlatıldığından dolayı tevekkül, İslâm’ın ana özelliklerinden bir olarak kabul edilmiştir.⁶⁵

Kulun, kendini her durumda Allah’ın emir ve yasaklarına, iradesine ve takdirine tam bir teslimiyet gösterip Cenâb-ı Allah’tan gelen her şeye rıza göstermesi tevekkülün özünü oluşturmaktadır. Yüce Allah’a güvenen ve teslim olan bir kul, bir işi başarmak için sahip olduğu tüm imkânların ve nimetlerin Allah’ın kendisine lütfettiğine ve bu nimetlerin kullanılması için yaratıldığına inanır. Bundan dolayı tevekkül anlayışını, Allah’ın sebep-sonuç ilişkisi şeklinde kurmuş olduğu düzen ve Kurân-ı Kerim’de belirttiği emir ve yasakları çerçevesinde düşünülmesi gerekmektedir. Tevekkül, bütün sebeplerin ve alınan tedbirlerin üzerinde irade ve gücün Allah’a ait olduğu yönündeki inancın neticesidir. Bu inanç sayesinde kul, gerekli sebepleri ve tedbirleri almasına rağmen umduğu bir işin olmaması halinde Allah’ın iradesine boyun eğerek kendisini suçlamaktan kaçınmaktadır. Örneğin Kurân-ı Kerim’de Hz. Yûsuf’un kaybolmasından dolayı Hz. Yakûb’un çok üzülmeye rağmen Allah’a tevekkül etmiş ve oğlunun bulunacağı ümidiyle sabırla beklemiştir⁶⁶. Tecrübeler de Allah’a îman etmiş ve O’na güvenmiş kimselerin başarısızlık durumlarında daha dayanıklı ve ümitvar olduklarını göstermektedir.⁶⁷

⁶² Nahl 16/99.

⁶³ İbn Mâce, Zühd, 14; Tirmizî, Zühd, 14.

⁶⁴ Ebû Dâvûd, Edeb, 103; İbn Mâce, Du‘â, 18.

⁶⁵ Çağrı, ‘‘Tevekkül’’, 2.

⁶⁶ Yûsuf, 12/18, 67, 83, 86-87.

⁶⁷ Çağrı, ‘‘Tevekkül’’, 2.

Teslimiyet ve tevekkül kavramlarının arasındaki bağlantıya baktığımızda ikisinin de ortak bir anlama sahip olduğu görülecektir. Tevekkül kelimesi de teslim olmak anlamına gelmektedir. Terim anlamı itibariyle de teslimiyet ile tevekkül kelimelerinin birbirlerine benzediği görülür. Bu durum, kulun Allah'ın iradesine şüphe duymadan teslim olması demek olan tevekkül, teslimiyetin kendisi şeklinde izah edilir. Tevekkül, teslimiyetten sonra meydana gelen bir durumdur. Kul, ancak Allah'ın iradesine teslim olduktan sonra bütün hallerinde Cenâb-ı Hakk'a güvenebilir.⁶⁸

1.3.4. Teslimiyet ve Tefvîz

Sözlükte, tasarruf ve iradesini başkalarına vermek anlamına gelen⁶⁹ tefvîz, kulun tüm işlerini Allah'a bırakması ve Allah'ın tüm işlerini kabul etmesi, her durumda hiçbir şekilde itiraz etmemesi, içinde bir vesvese ve rahatsızlık hissetmemesi manasına gelir.⁷⁰ Tefvîz sahibi bir kul, karşılaştığı her durumda işlerin hepsini Allah'a havale etmekte ve işlerin sonucunu bilmeden Allah'ın kendisi hakkında vereceği hükmü kabul etmektedir. Örneğin; tefvîzde, kul ile Allah arasındaki durum hasta ile doktor arasındaki duruma benzemektedir. Hasta bir insan, doktorunun senelerce alanıyla ilgili eğitim aldığını ve bu konuda ihtisas sahibi biri olduğunu kabul ederek kendisine teslim olur. Doktorun yapacağı tedavi ve vereceği ilaçlar konusunda şüphe duymadan teslim olur. Tefvîz sahibi bir kul da hiç şüphe duymadan yapacağı işler konusunda Allah'a güvenir, Cenab-ı Hakk'ın takdirine bırakır ve teslim olur.⁷¹

Teslimiyet ve tefvîz kavramlarının birbirleriyle olan bağlantısı ortadadır. Fakat aralarında bir fark bulunmaktadır. Tefvîz, bir işin sonucunun ne olup olmayacağı hakkında fikir sahibi olmadan Allah'a havale etmek, olacak olan işi daha olmadan kabul etmektir. Teslimiyette ise işin sonucunu olduğu gibi kabul etmek ve bu hususta itiraz etmemektir.⁷² Aslında bu fark bile Allah'a teslimiyet noktasında birleşmektedir. Görüldüğü gibi teslimiyet ve tefviz kavramları arasında da sıkı bir bağ bulunmaktadır. İkisinde de Allah'a samimi bir şekilde bağlanma, teslim olma gibi özellikler bulunmaktadır.

⁶⁸ Karaca, "Teslimiyet Kavramının Psikolojik Tahlili", 25.

⁶⁹ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab* V, 210.

⁷⁰ İbrâhim Hakkı Erzurûmî, *Mârifetnâme* (İstanbul: Kit-San Yayınları, 1984), 385; Abd el-Barî en-Nedvî, *Kitap ve Sünnetin Ruhuna Göre Tasavvuf ve Hayat*, çev. Mustafa Ateş, (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1974), 190.

⁷¹ İbrahim Hakkı, *Marifetname*, 387-388.

⁷² İbrahim Hakkı, *Marifetname*, 378.

1.3.5. Teslimiyet ve Rızâ

Sözlükte razı olmak, seçmek, kabul etmek, tercih etmek gibi anlamlara gelen⁷³ rızâ, bir iş olduktan sonra kalbin razı olması, yani Allah'tan gelen her şeyi gönül huzuruyla karşılamasına denir.⁷⁴

Kurân-ı Kerim'e ve hadislere bakıldığında rızâ kavramı üzerinde önemle durulmuş, müminler Allah'ın rızâsını kazanmaya teşvik edilmiştir. Kurân-ı Kerim'de rızâ ile ilgili birçok âyet bulunmaktadır. Örneğin; Allah'ın onlardan razı olduğu, onların da Allah'tan razı olduğu⁷⁵, Allah'ın Hudeybiye'de Semre ağacının altında Hz. Muhammed'e biat eden sahâbeden razı olduğu⁷⁶ gibi âyetler bulunmaktadır. Ayrıca, bir mümin için Allah'tan razı olma ve Allah'ın razı olduğu bir kul olmanın en büyük mutluluk olduğu⁷⁷, mümin bir kimsenin Allah'ın rızâsını kazanmak amacıyla canını ve malını feda etmesi gerektiği⁷⁸, Adn cennetine giren müminler için en büyük ödülün Allah'ın rızâsı anlamına gelen rıdvân olduğu⁷⁹ da âyetlerde belirtilmiştir. Yüce Allah, razı olduğu kulunu günah işlemekten, kötülük yapmaktan korur ve o kimseye hayırlı işler yapmasını nasip eder. Bunun için öncelikle Allah ve Rasûlü'nün rızâsının alınması gerekmektedir.⁸⁰ Allah ve Rasûlü'nün rızâsının alınmasından sonra anne ve babanın, hocalarının ve mânevî büyüklerinin de rızâsının alınması da gerekir. Ayrıca ilâhî kazâ gelmeden ve olaylar meydana gelmeden önceki rızâ doğru değildir. Çünkü bu tavır sadece rızaya talip olmak demektir, rızâ değildir. Bununla ilgili Hz. Peygamberimiz, Allah'ın kazasından sonraki rızâyı niyaz ettiğine dair dua etmiştir. İbadet ve kulluğun amacı Allah'ın rızâsını kazanmaktır. Kulların yaptıkları hayırlı işler Alla'ın rızâsını kazanmaya vesile olacağı gibi yapılan kötülükler ve işlenen günahlar da Cenâb-ı Hakk'ın gazabına sebep olmaktadır. Allah, kullarının kötülük yapmalarına ve küfür üzerinde olmalarına asla razı olmadığı⁸¹ âyetlerde bildirilmiştir.⁸²

⁷³ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab* XIV, 323-324.

⁷⁴ Seyyid Şerif Cürcanî, *Ta'rifât* (Kahire: Matbaatü'l-Vahbiyyat, 1866), 75; İbn Huseyn es-Sülemî, *Tasavvufun Ana İlkeleri (Sülemî'nin Risaleleri)*, çev. Süleyman Ateş, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981), 91; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimler Sözlüğü* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1991), 396-397.

⁷⁵ Mâide, 5/119.

⁷⁶ Fetih, 48/18.

⁷⁷ Âl-i İmrân, 3/174; Tevbe, 9/100.

⁷⁸ Bakara, 2/207, 265.

⁷⁹ Tevbe, 9/72.

⁸⁰ Tevbe, 9/62.

⁸¹ Tevbe, 9/96; Zümer, 39/7; Muhammed, 47/28.

Tanımlara ve ifadelere baktığımızda rızâ da tam bir teslimiyet söz konusudur. Allah, kuluna bir şey verdiğinde kul kabul etmekte, vermezse de bu durumdan dolayı rahatsız olmak yerine hoşnut olmaktadır.⁸³

1.3.6. Teslimiyet ve Dua

Sözlükte, davet etmek, yardım istemek, çağırmak, muhtaç olmak, istemek gibi anlamlara gelen⁸⁴ dua kelimesi hakkında çeşitli ıstılâhi anlamda çeşitli yorumlar yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

‘‘Dua, inanan kişinin Allah’a yalvarışı ve yakarışdır⁸⁵’’. ‘‘Dua, Hak Teala’nın huzuruna hayâ dili ile çıkmaktır.’’⁸⁶ ‘‘Dua, bir şikayetten, bir ızdıra çılgılığın, bir yardım dilemeden ibarettir.’’⁸⁷

Kurân-ı Kerim’de dua kelimesi yirmi yerde geçmektedir. Bazı âyetlerde da’vâ ve da’vet kelimeleri dua kelimesiyle aynı anlamda kullanılmış, birçok âyette de dua kökünden fiiller bulunmaktadır. Söz konusu âyetlerde dua kelimesi ve türevleri Allah’a yalvarma, istekte bulunma, çağırma, davet etme, ibadet etme, yardıma çağırma, Allah’ın birliğini tanıma gibi anlamlarda kullanılmıştır.⁸⁸

Psikolojik açıdan bakıldığında dua, Allah’ın yardımının celbi için istekte bulunulan genel bir ruhî mekanizmadır. Ayrıca bireyin yaratıcısına doğru yaklaşma isteğini ifade etmektedir. Bundan dolayı dua, zihnin manevi âleme çekilmesi, ruhun Allah’a doğru yükselmesi, Allah ile irtibata geçmek için yapılan çabanın adıdır.⁸⁹

Duanın amacı kulun Allah’a durumunu arz etmesi ve Cenâb-ı Hakk’a yalvarmasıdır. Dolayısıyla dua, kul ile Allah arasında bir iletişimdir. Bu iletişimin gerçekleşmesi için öncelikle Allah, insanı kendi varlığından haberdar etmiş, insan tanıdığı bu varlık karşısında duyduğu saygı, minnet ve ümit duyguları nedeniyle kendisinden daha üstün olan Allah ile iletişim ihtiyacını hissetmiştir. Dua, bu iletişim

⁸² Süleyman Uludağ, ‘‘Rızâ’’, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35: 56-57.

⁸³ İbrahim Hakkı, *Marifetname*, 403.

⁸⁴ İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arab* XIV, 257-258.

⁸⁵ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi* (Samsun: Sönmez Matbaa ve Yayınevi, 1993), 69.

⁸⁶ Kuşeyrî, *Risale*, 380.

⁸⁷ Alexis Carrel, *Hayat Hakkında Düşünceler*, çev. Cahit Beğenç, (İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988), 156.

⁸⁸ M. Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu‘cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-Kur‘âni’l-Kerîm* (Kahire: Darül Hadis 1950).

⁸⁹ Osman Cilacı, ‘‘Dua’’, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9: 529-530.

sayesinde insanın hem kendi ihtiyaçlarını istemesi, hem de kendisinin daha mükemmel bir kul olmasını hedefleyen bir iletişim aracıdır.⁹⁰

Kurân-ı Kerim’de duanın yalnızca Allah’a yapılması gerektiği önemle vurgulanmıştır. Allah’tan başkasına, putlara veya kendilerine belli başlı özellikler izafe edilen başka yaratıklara dua edilmesi veya ibadet edilmesi kesinlikle yasaklanmıştır.⁹¹ Kurân-ı Kerim’in bildirdiğine göre Allah’tan başkasına dua edenler, ağzına su gelmesi için ellerini suya doğru uzatan fakat elleri boş kalan kimselerdir.⁹² Halbuki Allah’ın dışında kalanlara dua edilenler de Allah’ın kulları ve yaratıklarıdır.⁹³ Bu nedenle Allah’tan başkasına dua edilmesi “açık bir sapıklık” olarak belirtilmiştir.⁹⁴ Ayrıca kâfirlerin yaptıkları dua da boşuna yapılmış dua olarak da ifade edilmiştir.⁹⁵

Kurân-ı Kerim’de, insanın zor durumlarda duaya başvurması konusu üzerinde birçok yerde durulmuştur. Âyetlerde, insanın başına zararlı bir şey geldiğinde yan üstü yatarken, otururken veya ayaktaiken hemen Allah’a dua ettiğini, Yüce Allah’ın o insanı zararlı halinden kurtardığında ise sanki Allah’tan yardım istememiş gibi inkâra gidip yaşantısına devam ettiği⁹⁶ haber verilmektedir. Diğer âyetlerde insandaki ihtiyaç ve sıkıntılı durumlarının bertaraf edildiği, kendisini güven içerisinde hissettiği ve başarılı gördüğü zaman Allah’a dua etme isteğinin azaldığı, Allah’tan yüz çevirdiği, kendisini büyük görüp bencil ve nankör olduğu, zalimce davrandığı haber verilmiştir.⁹⁷ Bu olumsuz durumun önlenmesi amacıyla ilâhi dinler, insan zihninde dini inançların ve duyguların canlı, dinamik, etkin olmasının sağlanması için bazı çarelerin yani dua ve ibadetlerin kişi için bir görev haline gelmesi gerekir. İnsanın başına gelen zorluklardan ve sıkıntılardan kurtulmak amacıyla Allah’a yönelip dua edilmesinin istenmesi⁹⁸ yanında özellikle rahatlık zamanlarında insanın Allah’ı hatırlaması ve bunun yanında bencilce isteklerde bulunmaması da gerekir. Dua ve zikir anlamlarına da gelen salât kavramının yani namaz ibadetinin müminler için günün belli vakitlerinde yerine

⁹⁰ Cilacı, “Dua”, 529.

⁹¹ Şuarâ 26/213; Kasas 28/88.

⁹² Ra’d 13/14.

⁹³ A’râf 7/194, 195; Nahl 16/20.

⁹⁴ Hâc 22/12, 13.

⁹⁵ Mü’min 40/50.

⁹⁶ Yûnus, 10/12; İsrâ 17/11; Rûm, 30/33; Lokmân, 31/32; Fussilet, 41/49.

⁹⁷ İsrâ, 17/67; Lokmân, 31/32; Zümer, 39/8; Fussilet, 41/51.

⁹⁸ Mü’min, 40/60.

getirilecek bir görev olması,⁹⁹ insan zihninde Allah inancının devamlılığını gerçekleştirme amacını taşır.¹⁰⁰

Kişinin Allah'a yönelmesi durumunda Cenâb-ı Hakk'ın ilgi ve rahmetini çekecek bir istek içerisinde bulunulması çok önemlidir. Bir hadiste Allah'ın kendisine tövbe edilmesinden duyduğu sevinç, çölde devesini kaybedip sonra bulan kimsenin sevincine benzetilmiştir.¹⁰¹ Fakat bu ilâhi rahmetin gerçekleşmesi için ilk olarak kulun adım atması gerekmektedir. Allah ile kul arasındaki iletişim mevzusunda Kurân-ı Kerim'de "Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben yakınım, bana dua ettiğinde dua edenin dileğine karşılık veririm. Şu halde benim davetime gelsinler ve bana iman etsinler ki doğru yolu bulabilsinler." şeklinde ifade edilmiştir.¹⁰²

İslâmi kaynaklarda dua ibadetinin şeklen ve ahlâken belli başlı şartlara uyulması istenmiştir. Buna göre dua eden bireyin edep içerisinde olması gerekir. Örneğin bir çeşit dua hükmünde olan namaz ibadetinde kulun nasıl hareket edeceği îzâh edilmiştir. Bu hareketler, dış görünüş itibariyle kulun saygı ve sığınma tavrını belli bir disiplin içerisinde almıştır. Namazda ve dua etmede edebin esası, kulun kibir, riyâ gibi kötü hasletlerden temizlenmesidir. Bir âyette kulun, kendi kendine yalvararak ve ürpererek, alçak bir sesle sabah akşam Rabbini zikretmesi ve gafillerden olmaması gerektiği ifade edilmiştir.¹⁰³ Âyetin devamında Allah'ın katında bulunanların bile O'na kulluk etmek hususunda kendilerini büyük görmedikleri, O'nu tesbih ettikleri ve sadece O'na secde ettikleri de buyrulmuştur.¹⁰⁴ Kul, yalvara yakara ve gizlice dua etmeli, ayrıca dua ederken Allah'a karşı korku ve ümit içerisinde olmalıdır.¹⁰⁵ Hz. Peygamber'de kişinin duayı duyarlı bir kalple yapması gerektiğini, kişinin isteklerinin kesin ve sade bir dille ifade etmesini, duanın kabul olması için acele etmeden isteklerine ısrarla devam etmesini, yerine göre isteklerini üç defa tekrar etmesini tavsiye etmiştir.¹⁰⁶

Dua ve teslimiyet ilişkisi verilen tanımlarda da, açıklamalarda da kendini göstermektedir. Kulun Allah'ın yüceliğini kabul etmesi ve O'nun karşısında

⁹⁹ Nisâ, 4/103.

¹⁰⁰ Cîlacı, "Dua", 530.

¹⁰¹ Müslim, Tevbe, 2.

¹⁰² Bakara, 2/186.

¹⁰³ A'râf, 7/205.

¹⁰⁴ A'râf, 7/206.

¹⁰⁵ A'râf, 7/55, 56.

¹⁰⁶ Buhârî, Da'avât, 20-22; Tirmizî, Da'avât, 12, 66.

yetersizliğini itiraf ederek yardım talep etmesi Allah'a teslim olduğunun göstergesidir.¹⁰⁷

1.4. Kâinatın Allah'a Teslimiyet Göstermesi

Allah, kâinatı ve içerisinde yaratmış olduğu varlıkları boş yere yaratmamıştır.¹⁰⁸ Her yaratılan varlığın belli bir amaç için geldiği bilinmektedir. İnsanoğlu da belli bir amaç için gönderilmiş varlıklardır. Allah, insanları ve cinleri kendisine ibadet etmeleri için yarattığını buyurarak insanların dünyaya gönderiliş amacını ifade etmiştir.¹⁰⁹ Kurân-ı Kerim, dünya hayatının gelip geçici olduğunu, mühim olanın Allah'ın emir ve yasaklarına teslim olup öyle yaşanılması gerektiği ve Allah'ın emir ve yasaklarına göre yaşayanların âhirette felâha kavuşacakları bildirmiştir.¹¹⁰ Taberî, eserinde, yukarıda bahsedilen âyet hakkında yeryüzü ve gökyüzü arasında bulunan şeylerin amaçsız yaratılmadığını, hayatın cazibesine aldanılmaması gerektiğini, âhret hayatının dünya hayatından daha hayırlı olduğunu, dünyadayken Allah'ın emir ve yasaklarına göre yaşanılmasının gerekliliğini ve dünyanın amaçsız bir şekilde yaratıldığı fikrini sadece kâfirlerin zannettiklerini vurgulamıştır.¹¹¹ Zemahşerî ise gökyüzünün, yeryüzünün ve bu ikisi arasında olan her şeyin sıradan bir şey için değil aksine bir amaç için yaratıldığını belirtmiştir.¹¹²

Canlı ve cansız yaratılan her varlığın belli bir görevi bulunmaktadır. İnsan dışındaki tüm varlıklar, Allah tarafından verilen görevleri noksansız bir şekilde yerine getirmektedir. Kurân'ı Kerim'de kara ve denizlerde yol bulmak için yıldızların yaratıldığından,¹¹³ dolayısıyla yıldızların geceleyin ışık hükmünde olduğu, rüzgarları ve gökten suyun gelmesinden,¹¹⁴ insanlara faydalı olması için gölgenin yaratılmasından,¹¹⁵ gecenin insanlar için dinlenme, uyku vakti gündüzün ise canlanıp tekrar çalışma hali olmasından, gökten su gelmesiyle kuru olan toprakların canlanmasından ve yaratılan

¹⁰⁷ Karaca, "Teslimiyet Kavramının Psikolojik Tahlili", 28.

¹⁰⁸ Sâd, 38/27.

¹⁰⁹ Zâriyât, 51/56.

¹¹⁰ En'âm, 6/32.

¹¹¹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kurân Cilt: VII*, çev. Hasan Karakaya, Kerim Aytekin (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996), , 129.

¹¹² Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî Aydın Temizer, (İstanbul: Pasifik Ofset Ltd.Şti., 2018) 836.

¹¹³ En'âm, 6/97.

¹¹⁴ Hicr, 15/22.

¹¹⁵ Furkân, 25/45.

canlıların susuz kalmaması için suyun varlığından,¹¹⁶ Allah'ın takdiriyle güneşin belli bir yörüngede olduğundan ve ayın da menzillerinin olduğundan, gece ve gündüzün peş peşe gelmesinden ve birbirlerine geçemeyeceklerinden¹¹⁷ bahsedilmiştir.

Kurân-ı Kerim'de insanın haricindeki canlı ve cansız tüm varlıkların Allah'a teslim olup secde ettikleri ve tesbihatta bulunduklarını, insanların ise bu tesbihatı anlayamayacaklarını belirten birçok âyet bulunmaktadır.¹¹⁸ Söz konusu âyetlerde geçen teslimiyet, secde ve tesbihatın ne olduğu konusunda müfessirlerimiz çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Yukarıda dipnotunu verdiğimiz Âl-i İmrân Sûresi'nin 83. âyetinde geçen teslimiyet ile ilgili Fahreddin Râzî şu yorumu yapmaktadır: "Allah'ın dışındaki tüm varlıklar zatları mümkün varlıklardır. Böyle varlıklar da Allah'ın yaratmasıyla var, yok etmesiyle yok olurlar. O zaman, Allah'ın dışında bulunan herşey, Allah'ın iradesini boyun eğmiş ve Cenâb-ı Allah'a itaat etmiştir. İşte, boyun eğip inkıyad etmenin nihayeti de budur."¹¹⁹

Müfessirlerin secde ile ilgili yorumlarına bakıldığında iki çeşit secdenin bulunduğunu dile getirmişlerdir. Biri müslümanların ibadet niyetiyle yapmış oldukları secde, diğerinin ise Allah'ın celâline boyun eğmek ve itaat etmek anlamına gelen secde olarak kabul etmişlerdir.¹²⁰ Bu açıdan bakıldığında bitki ve cansız varlıkların secdelerini bazı müfessirler birinci anlama denk gelen ibadet olarak ifade etmiş,¹²¹ bazı müfessirler de söz konusu varlıkların akıllı varlıklar olmadıklarını ve teklife muhatap olamayacaklarını dolayısıyla onların secdelerinin ikinci anlamdaki secde olabileceğini söylemişlerdir.¹²²

Âyetlerde geçen üçüncü bir özellik de canlı ve cansız varlıkların Allah'ı tesbih etmeleri konusudur. Tesbih, kişinin sözlü olarak Allah'ı zikretmesiyle ya da varlıkların hallerinin Allah'ın varlığına, birliğine, her şeyden münezzeh olduğuna işaret etmesi sûretiyle iki şekilde olur.¹²³

¹¹⁶ Furkân, 25/47-49.

¹¹⁷ Yâsin, 36/38-40.

¹¹⁸ Âl-i İmrân, 3/83; Hac, 22/18; Ra'd, 13/15; İsrâ, 17/44.

¹¹⁹ Râzî, *Tefsir-i Kebir* VI, 444.

¹²⁰ Râzî, *Tefsir-i Kebir* XIV, 236.

¹²¹ İbn Kesir, *Hadislerle Kurân-ı Kerim Tefsiri Cilt:IX*, çev. Bekir Karlıağa, Bedrettin Çetiner, , (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1985-1988), , 4504.

¹²² Râzî, *Tefsir-i Kebir* XVI, 284-285.

¹²³ Râzî, *Tefsir-i Kebir* XIV, 494.

Kâinatta insan haricinde bulunan herşey, Allah'ın kendilerine verdiği görevleri noksansız, tam bir teslimiyet içerisinde yerine getirmektedir.¹²⁴ Kurân-ı Kerim'de Allah'ın sünnetinde değişiklik bulunamayacağı¹²⁵ ifade edilmiştir. Gerçekten de kâinatta düzensiz bir şeyin olmadığı, her şeyin kendisine verilen görevleri yerine getirdiği görülmektedir. Söz konusu olan varlıkların bu teslimiyetlerinden ayrıldıklarını düşünüldüğünde ortaya korkunç manzaralar çıkacaktır. Konunun önemine binaen örnek vermekte fayda vardır. Hayat kaynaklarından biri olan güneşin yeryüzündeki ısıyı yaklaşık olarak 6650 derece civarındadır. Güneş ile yer küre arasındaki uzaklık ise yaklaşık olarak 93.000.000 mildir. Bu mesafe her zaman aynıdır ve değişikliğe uğramamıştır. Eğer güneş, dünya gezegenine bahsedilen mesafenin yarısı kadar yaklaşacak olsa her şey yanıp kül olacaktır. Eğer bu mesafe iki katına çıkacak olsa yeryüzü donup kalacaktı.¹²⁶ Bu ve bunun gibi örneklerle baktığımız zaman şu yargılara ulaşabiliriz: Yaratılışlarından itibaren kendilerine verilen görevleri harfî harfine yerine getiren kâinattaki bütün eşya, Allah'ın emirlerine teslim olmuş ve yeryüzündeki hayatı yok edecek herhangi bir olay yaşanmamıştır.¹²⁷

1.5. Cemâdât ve Hayvanatın Allah'a Teslimiyet Göstermesi

Bitkilerin ve hayvanların teslimiyeti hakkında Kurân-ı Kerim'de birçok âyet bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

“Görmez misin ki, göklerde ve yerde olanlar, havada kanatlarını açarak süzülen kuşlar Allah'ı tesbih ederler. Hepsi duasını ve tesbihini bilmekte, Allah da onların bütün yaptıklarını bilmektedir”,¹²⁸ “Göklerdekiler, yerdeki canlılar ve melekler büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler”,¹²⁹ “Görmez misin göklerde ve yeryüzünde bulunanlar; güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu hep O'na secde etmektedir.”¹³⁰ Bitkiler ve hayvanların tümü insanların hizmetine sunulmuş ve zorunlu olarak Allah'a teslim olmuş canlılardır. Hayvanlar, içgüdüleriyle hayatlarına devam eden varlıklardır. Onlar, kendilerine verilen bu içgüdü sayesinde kendi yaşam

¹²⁴ Muhammed Kutup, *İnsan Psikolojisi Üzerine Etüdler*, çev. Bekir Karlıağa, (İstanbul: İşaret Yayınları, 1987), 274-275.

¹²⁵ Kehf, 18/27.

¹²⁶ İsmail Hekimoğlu, *İlimler ve Yorumlar*, (İstanbul: Türkiye Kalkınma ve Dayanışma Vakfı Yayınları, 1980), 359.

¹²⁷ Karaca, “Teslimiyet Kavramının Psikolojik Tahlili”, 34.

¹²⁸ Nûr, 24/41.

¹²⁹ Nahl, 16/49.

¹³⁰ Hac, 22/18.

şartlarına uyum sağlayarak yaşamlarını sürdürürler. Dolayısıyla içgüdülerine göre yaşayan hayvanlar, kendilerine bu özelliği veren Allah'ın buyruklarına göre yaşamakta ve teslim olmaktadır.¹³¹

Kurân-ı Kerim'de cansız varlıkların veya bitki ve hayvanların teslimiyeti üzerinde birçok âyette ifade edilmiştir. Bu kadar çok âyette ifade edilmesinin gayesi insanların teslimiyet göstermesine zemin hazırlamak ve destek olmak içindir. Bilindiği gibi Kurân-ı Kerim, insanların doğru yolu bulmaları için gönderilmiş ilâhi bir kitaptır. Bu kitapta bahsedilen konu ile ilgili âyetlerin olması, insanların Allah'ın buyruklarına teslim olmaları ve doğru yolu bulmaları içindir. Kâinata bakıldığında içerisindeki varlıklar Allah'a yönelmiş, şükrederek Allah'ı tesbih etmekte, fitrat ve doğası gereği Allah'ın koymuş olduğu kanunlara teslim olmakta ve boyun eğmektedir. İnsan, durup tefekkür ettiği zaman tabiattaki düzeni görecektir ve varlıkların Allah'ı tesbih ettiğini kavrayacaktır.¹³²

1.6. İnsanoğlunun Allah'a Teslimiyet Göstermesi

İnsanı kâinatta halife olarak yaratan Allah¹³³, kâinatta yaratılmış canlı ve cansız tüm varlıkları insanoğlunun hizmetine sunmuştur.¹³⁴ İnsanı bu önemli dereceye getiren ve yeryüzünün düzenini tesis etme vazifesini veren Allah, ayrıca insan nesline ve cinlere kendisine ibadet etmeleri için yaratıldığını¹³⁵ da haber vermiştir.¹³⁶ Bundan dolayı insanoğlunun verilen tüm bu nimetlerin kıymetini çok iyi bilmeli, yüklendiği sorumlulukları yerine getirmeli, her ne olursa olsun işlerini, davranışlarını Allah'ın emir ve yasaklarına göre şekillendirerek yaşamını bu minvalde sürdürmelidir. Bundan dolayı mümin bir kişi, îmânının yüklemiş olduğu tüm sorumlulukları yüklenip Cenâb-ı Hakk'a teslim olmalı ve boyun eğmelidir, karşılaştığı olumlu veya olumsuz durumlarda acziyetini bilerek kâinatın efendisi olan Yüce Allah'a teslimiyet göstermelidir.

¹³¹ Kutup, *İnsan Psikolojisi*, 60-61.

¹³² Seyyid Kutub, *Fi Zilâli'l-Kurân Cilt:X*, çev. M.Emin Savaş, İ.Hakkı Şengüler, Bekir Karlıağa, (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1968), 443-444.

¹³³ Bakara, 2/30.

¹³⁴ Bakara, 2/29; Nahl, 16/12-14; Câsiye, 45/13; Mülk, 67/15.

¹³⁵ Zâriyat, 51/56.

¹³⁶ İsmail Yiğit, "Peygamberlik, Peygamber Kıssaları ve Peygamberlerin Örnekliği" içinde *İslam Düşünce Kılavuzu*, ed. Ahmet Koç, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 77.

1.6.1. Zarûrî Teslimiyet

Allah'ın emrettiği konuda hiç kimsenin itiraz etmesi mümkün değildir. Yani insanoğlu, Allah'ın dilediği hususları isteyerek veya istemeyerek kabul etmek zorundadır.¹³⁷ Örneğin insanın doğması, ölmesi, cinsiyeti gibi konular kendi iradesi dahilinde olmayıp Allah'ın dilemesi sonucu meydana gelen durumlardır. Tabiat, kendisine verilen kanunları değiştiremediği gibi insanlar da yukarıda verilen örneklerde de olduğu gibi zorunlu teslimiyet gerektiren kanunları değiştirememiş ve değiştiremeyeceklerdir.

Kurân-ı Kerim'de göklerde ve yerde bulunan varlıklar ile bunların gölgelerinin sabah akşam isteyerek veya istemeyerek yalnızca Allah'a secde ettikleri¹³⁸ ve yeryüzünde ve gökyüzünde bulunan her şeyin gönüllü veya gönülsüz olarak Allah'a teslim oldukları ifade edilmiştir.¹³⁹ Diğer bir âyette Allah'ın mutlak hakim olduğunu¹⁴⁰ ve her şeye gücü yettiğinden bahsedilmiş,¹⁴¹ gökyüzünde ve yeryüzünde olan herkesin Allah'a kul olarak geleceğinden haber verilmiştir.¹⁴² Zorunlu teslimiyeti bu âyetlerin kasdettiği manada anlamak gerekir. Allah, insanlara hem bu dünyada hem de âhirette mutlu olmaları ve felâha kavuşmaları için peygamberler ve ilâhi kitaplar göndermiştir. Bu gönderilen peygamberlere inananlar ve dinin emrettiği kanunlara göre yaşayanlar hem bu dünyada hem de âhirette mutluluğa ulaşacaklardır. Fakat Allah'ın gönderdiklerini yalanlayıp yaşamayanlar bir gün ölecek ve hesap vaktinde Allah'ın hükmüne zorunlu olarak teslim olacaklardır. Kurân- ı Kerim'de onların şu âyette bahsedilmiştir: ‘‘Onlar da artık ister istemez Allah'ın iradesine boyun eğler; tanrı diye uydurdukları ise onları yüzüstü bırakmış olur’’.¹⁴³ Onlar hayattayken Allah'ın haricindeki inandıkları şeyler kendilerini yüz üstü bıraktıklarında onları kurtaracak ve yardım edecek kimsenin olmadığını anlayacaklardır. Bu durumdan dolayı isteseler de istemeseler de Allah'a teslim olacaklardır.¹⁴⁴

¹³⁷ Râzî, *Tefsir-i Kebir* VI, 444.

¹³⁸ Rad, 13/15.

¹³⁹ Âl-i İmrân, 3/83.

¹⁴⁰ Âl-i İmrân, 3/6, 18.

¹⁴¹ Âl-i İmrân, 3/26, 29.

¹⁴² Meryem, 19/93.

¹⁴³ Nahl, 16/46.

¹⁴⁴ İbn Kesir, *Hadislerle Kurân-ı Kerim Tefsiri* IX, 4556.

1.6.2. İhtiyarî Teslimiyet

İnsan hayatının her alanını kapsayan ve insanlara yol gösterip hakikati gösteren¹⁴⁵ Kurân, Allah ile insanlar arasındaki ilişkileri ve insanların birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen mükemmel bir kitaptır. Beyân ettiği ilâhî yasalar ile insanları eğitmiş¹⁴⁶, Allah'ın emir ve yasaklarına göre yaşamını sürdüren ve îmân edip sâlih amel işleyenlere büyük mükâfatlar müjdelemiştir.¹⁴⁷ Ayrıca, Yüce Allah, insanların kendisine teslim olmasını¹⁴⁸ ve teslim olmuş bir şekilde can vermelerini istemiştir.¹⁴⁹ Kurân-ı Kerim'de insanların Allah'a teslim olmaları gerektiğine dair birçok âyet bulunmaktadır. Allah'a teslim olarak yaşayıp can verenlerin de mükâfatları olacağından bahsedilmiştir¹⁵⁰.Ölümün ne zaman geleceği belli olmadığından dolayı her insanın yaşamı boyunca Allah'a teslim olmaları elzemdir.¹⁵¹

İhtiyarî teslimiyet, bir davete kendi iradenle dahil olup teslim olmayı ifade eder. Kişi, teslim olarak kendini Allah'a adamaktadır. ‘‘Kendimi Allah'a teslim ettim’’¹⁵² diyen bir insan, yaptığı tüm davranışları ve ibadetleri Allah'a teslim ettiğini, her ameli yapmanın nedeninin Allah' kul olmasından dolayı yerine getirdiğini, kendisini Allah'a adadığını kabul eder.¹⁵³

Bütün yapılan her fiilin Allah'a havale edilmesi ve kişinin gücünün ve kuvvetinin yetmediğini anlamasıyla ihtiyarî teslimiyet ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı kişide mükemmel bir îmân zûhûr etmektedir. Bu sayede insan, tam anlamıyla Yüce Allah'a teslim olacak ve yalnızca Allah'tan yardım isteyecektir. Eğer Allah'ın haricindeki herhangi bir varlıktan yardım isteyecek olursa Allah'a olan teslimiyetten ayrılmış olacaktır.¹⁵⁴

¹⁴⁵ Bakara, 2/2.

¹⁴⁶ Fâtiha, 1/1.

¹⁴⁷ Bakara, 2/25; Burûc, 85/11; Tîn, 95/6.

¹⁴⁸ Bakara, 2/131-6.

¹⁴⁹ Âl-i İmrân, 3/102.

¹⁵⁰ Bakara, 2/112.

¹⁵¹ Kutup, *Fi Zilâli'l-Kurân II*, 381.

¹⁵² Âl-i İmrân, 3/20.

¹⁵³ Râzî, *Tefsir-i Kebir VI*, 219.

¹⁵⁴ Râzî, *Tefsir-i Kebir VIII*, 336.

1.7. Teslimiyetin Ortaya Çıkmasını Etkileyen Unsurlar

1.7.1. Eğitim

Eğitim, kişinin davranışlarında, kendi yaşamı sonucunda ve kasdi bir şekilde planlı ve programlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir.¹⁵⁵

Birey, kişiliğini meydana getirecek olan ilk bilgileri, bebeklikten itibaren ailesinden öğrenmektedir. Aile içerisindeki hal ve hareketler kişinin davranışlarına yön verecek etkenlerdendir. Bundan dolayı bireyin, neyi, nasıl, kimden öğrendiği çok önemlidir. Yaşlıların saygı gördüğü, onların tecrübelerinden istifade edildiği, küçüklerin sözlerine değer verildiği, sorumlulukların yerine getirildiği bir ortamda yetişen bir kişi, bu değerleri bizzat görerek ve yaşayarak öğrenecek ve hayatına tatbik etmeye gayret edecektir.¹⁵⁶

İnsanoğlu doğumundan vefatına kadar her anında bir şeyler öğrenmek mecburiyetindedir. Bundan dolayı eğitim bireyler için önemlidir. İnsanlar aileyi, aileler de toplumları oluşturur. Ahlaklı, düzenli, medeni bir toplum isteyen devletler, eğitim-öğretim sistemini ihmal etmemeleri gerekmektedir. Sadece maddi ilimlerin verilmesi ile ahlaklı bireylerin yetiştirilmesi zordur. Bunun yanında sadece ahlaki anlamda verilen eğitim de yetersiz kalacaktır. Bundan dolayı hem maddi hem de manevi ilimlerin bir arada verilmesi bireyde daha fazla etki yapacaktır. Bir ağacın meyve vermesi için bir çok sebebe ihtiyacı vardır. Hava, su, toprak, güneş v.b. gibi etkenlerin her birisinin uygun zamanda ve tam yerinde kullanılması gerekir. Bunlardan herhangi birisi noksan kalırsa hedeflenen ürün ortaya çıkmayacaktır. Aynı şekilde birey, aile ve toplum için verilmesi gereken maddi ilimlerin yanında manevi ilimler olmadan verilen eğitimler ile insanlığa faydalı, donanımlı, kaliteli bireylerin yetişmesi mümkün olmayacaktır.¹⁵⁷

Eğitim, sabır ve dikkat gerektiren, uzun süreli, meşakkatli bir iştir. Tüm meşakkatlerine rağmen aileler ve toplumlar için son derece önemlidir. Eğitimin amacı öncelikle maddi ve manevi anlamda sağlıklı, kaliteli, donanımlı bireyler yetiştirmektir. Bireyin kendini geliştirmesi, muhatapları karşısında duygu ve düşüncelerini net bir şekilde dile getirebilmesi, birikimlerini anlatabilmesi de önemlidir. Aile hayatında

¹⁵⁵ Selahattin Ertürk, *Eğitimde Program Geliştirme* (Ankara, Meteksan Yayınları, 1997), 12.

¹⁵⁶ Halil İbrahim Çetin, "Aile İçi Eğitimde Peygamberî Metodoloji", (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 6.

¹⁵⁷ Çetin, "Aile İçi Eğitimde Peygamberî Metodoloji", 5.

başlayan bu kazanımlarla kişi, aile içerisindeki anne ve babasından veya diğer aile büyüklerinden duyduklarını, gördüklerinin aynısını yapmaya çalışarak kendi şahsiyetini oluşturmaya başlayacaktır. Bu konuda Hz. Muhammed dünyaya gelen her insanın fitrat üzerine doğduğunu daha sonra annesinin ve babasının kişiyi Yahudi, Hristiyan, Mecûsî yaptığını buyurmuştur.¹⁵⁸ Eğitimin en önemli amaçlarından birisi hiç şüphesiz kültürel birikimlerin bir sonraki nesle aktarılmasıdır. Kişinin, bebeklikten itibaren gelen özelliklerinin keşfedilerek geliştirilmeye çalışılması da eğitimin bir diğer amacıdır.

Bilgiye ulaşabilmek insan için çok önemli bir hususiyettir. Yüce Allah, Hz. Adem'i yarattığında diğer varlıklardan ayırt edici ve daha üstün kılan aklı vermiştir. Şayet insanoğlu, sadece maddeden ibaret olup aklı olmasaydı, ayırt edici özelliği kalmayacaktı. Kurân-ı Kerim'de Allah'ın, Hz. Adem'e isimleri öğrettiği, öğrettiği şeyleri meleklere sorup meleklerin fikir sahibi olmadıkları, Hz. Adem'in ise bütün isimleri bildiği belirtilmiştir.¹⁵⁹ Buradan hareketle Hz. Adem'in dolayısıyla bütün insanların akıl sayesinde öğrendiği ve bu öğrenme yeteneği sayesinde donanımlı, bilgi sahibi olduğu anlaşılmış olacaktır.¹⁶⁰ “Doğrusu, biz insanı en güzel bir biçimde yarattık”¹⁶¹ ayetiyle de insanın diğer varlıklardan üstün bir şekilde yaratıldığı anlaşılmaktadır. Bu üstün özellikleriyle insanoğlu, Allah'ın halifesi olmuş ve kendisinden hariç diğer tüm varlıklar insanın hizmetine sunulmuştur. Kişiyi iyi bir insana dönüştüren, edindiği bilgileri iyi yönde kazanıma çevirmeye yardımcı olacak en önemli süreç, eğitimidir.¹⁶²

Hz. Peygamber'e gelen ilk vahiy ‘Oku’ emriyle başlamaktadır. Bu bağlamda müslümanların ilk sorumluluğu da okumak, eğitim görmek olmalıdır. Bahsedilen ayette yalnızca okuma fiilinden değil bunun yanında kalem de yani yazma fiilinden de bahsedilmiştir.¹⁶³ Müslüman bir şahsiyetin ilimden tamamen ilgisiz kalarak hayatına devam etmesi dinen uygun görülmemiştir. Âlim olmayan talebelik yapmalı, talebelik yapamayan dinleyen olmalı, dinleyen de olamayan ise ilmi sevmelidir. İlme ve ilim

¹⁵⁸ Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l-Lâtîfî'z-Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Cilt:IV*, çev. Kâmil Miras, , (Ankara: DİB Yayınları, 2019), 529, Buhârî, Cenâiz, 79, 80, 93; Müslim, Kader, 22-25.

¹⁵⁹ Bakara, 2/31.

¹⁶⁰ Davut Okçu, “İslam Hukukunda Eğitim ve Öğretim Hakkı”, (Yayımlanmış Doktora Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003), 32.

¹⁶¹ Tîn, 95/4.

¹⁶² Said Muhammed Nakib Attas, *İslâmi Eğitim*, çev. Ali Çaksu, (İstanbul: Endülüs Yayınları, 1991), 16.

¹⁶³ Alak, 96/1-5.

ehline sinirlenmenin sonucu ise helak olmaktır.¹⁶⁴ Hz. Peygamberimiz ilim öğrenilmesini, ilmin ancak çalışmakla, fıkıh da derinlere yani içine dalmakla elde edileceğini, Allah'ın kime hayır vermek isterse o kimseyi dinde fakih yani derin ve doğru anlayışlı biri kılacağını söylemektedir.¹⁶⁵

Çok farklı davranışlara, ruh hallerine sahip olan bireyler bir arada yaşamak mecburiyetindedir. Birlikte yaşamının şartı ise uyum, uyumun sağlanabilmesi ise eğitimle mümkün olmaktadır. Kurân-ı Kerim'de insanın psikolojisinden bahseden birçok örnek bulunmaktadır. Örneğin; insanın zor durumlarda Allah'a yöneldiği,¹⁶⁶ nimet ve bolluk zamanlarında ise Allah'tan yüz çevirdiği,¹⁶⁷ verilen nimetlere şükretmediği¹⁶⁸ beyan edilmiştir. Bunların yanında müslüman şahsiyetlerin özellikleri de anlatılmıştır.¹⁶⁹ Bu dereceye gelebilmek için eğitim ve öğretimin ne kadar önemli olduğu açıktır. Fıtraten tertemiz olan bireyin hayatında da bu saflığı muhafaza edebilmesi için eğitilmesi kesinlikle zorunludur.¹⁷⁰

Yüce Allah, insanları doğruyu yanlıştan, hakkı batıldan ayırıp doğru yol üzerinde olabilmeleri için akıllarını kullanmalarını, anlamalarını, bilgi sahibi olmalarını, öğrenmelerini, düşünebilmelerini, akıl yürütmelerini istemiştir. Ayrıca Hz. Muhammed'in "Ben ancak bir öğretmen olarak gönderildim."¹⁷¹ hadisi de eğitim ve öğretimin ne kadar önemli olduğuna ve gerekliliğine, müslümanların ilim konusundaki sorumluluklarına dikkat çekmektedir.¹⁷²

İslâm dini, Müslümanları bir tarağın dişleri gibi eşit görmüş,¹⁷³ takva dışındaki hiçbir unsuru insanlar arasında üstünlük saymamış, üstünlük sebebi sayan anlayışı ise cehalet olarak tanımlamıştır. Bu durum eğitim hakkının kullanımında da geçerlidir. Eğitim hakkında da hiçbir kişiye, aileye, belli bir gruba ayrıcalık tanınmayacağı gibi hiç

¹⁶⁴ Ali b. Ebi Bekr el-Heysemi, *Mecmau'z-Zevaid ve Menbaui'l-Fevaid* (Beyrut 1967), 1/132.

¹⁶⁵ Ebu Abdillâh Muhammed İbnu İsmail Buhârî, *el-Camiu's-Sahih* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), İlim, 10.

¹⁶⁶ Zümer, 39/8.

¹⁶⁷ İsrâ, 25/67.

¹⁶⁸ Âl-i İmrân, 3/14.

¹⁶⁹ Bakara, 2/156, 177, 201; Âl-i İmrân, 3/134; Enfâl, 8/13.

¹⁷⁰ Okçu, "İslam Hukukunda Eğitim ve Öğretim Hakkı", 35.

¹⁷¹ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *Câmi'u beyâni'l-ilm ve fazlihî ve mâ yenbağî fi rivâyetihî ve hamlihî* (Kahire: b.e.y., 1982), 88.

¹⁷² Okçu, "İslam Hukukunda Eğitim ve Öğretim Hakkı", 38.

¹⁷³ Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî el- Aclûnî. *Keşfü'l-hafâ' ve müzîlû'l-ilbâs* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye 1988), 1:68.

kimse eğitim hakkından mahrum edilemez. Hz. Peygamber, ilmi talep etmenin her Müslümana farz olduğunu bildirerek¹⁷⁴ her Müslümanı ilim öğrenmeye teşvik etmiştir.

Eğitim ve öğretimin üstünlüğünü, dinimizdeki yerini, gerekli şartlarını açıklayan Hz. Muhammed, eğitim ve öğretimin olmazsa olmazı öğretmenlere de büyük değer vermiştir. Alimleri, peygamberlerin varisleri olarak tanımlayan Hz. Peygamber, Kurân-ı Kerim'i öğrenen ve öğretenlerin insanların en hayırlısı olduğunu buyurarak¹⁷⁵ öğretmenlerin toplum için çok önemli olduğuna işaret etmiştir. İslâm Peygamberi bir başka hadislerinde şöyle buyurmuştur: ‘‘ Allah Teâlâ, melekleri, yer ve gök ehli hatta deliğindeki karınca, denizdeki balıklar, insanlara hayır öğreten kimselere salat ve selam ederler.¹⁷⁶’’ ‘‘ Ancak iki kimseye gıpta edilir. Birisi, Allah Teâlâ'nın kendisine verdiği malı hak yolunda harcayan, diğeri de Allah Teâlâ'nın kendisine verdiği ilimle hükmedip, onu başkalarına öğreten kimse’’¹⁷⁷ gibi hadislerle öğretmenlik görevinin ehemmiyetine dikkat çekilmiştir.

Eğitim, insanın yaratıcısını tanımasına, yaratıcısının Allah olduğunu ve kendisinin de O'nun kulu olduğunu bilgisini kavratır. Yüce Allah, insanların ve cinleri ancak kendisine kulluk etsinler diye yarattığını buyurarak¹⁷⁸ bu konuya işaret etmiştir. Ayrıca insanın şahsiyetini Kurân-ı Kerim ve sünnet doğrultusunda geliştirir. Cenâb-ı Hak, gerçekten nefsinin temizleyen kimsenin kurtuluşa ereceğini buyurarak¹⁷⁹ müslüman şahsiyetin nasıl hareket etmesi gerektiği konusunda bize yol göstermiştir. Yaratıcısını tanıyan birey, dünya yaşamında kendisine emredilen her buyruğu yerine getirmeye gayret etmesi gerekmektedir. Bundan dolayı Allah'ın gönderdiği ilâhi kanunları yok saymamalı, O'na teslim olmalıdır.

Teslimiyette bilginin çok önemli bir yeri vardır. İnsanın Allah'a teslim olması için öncelikle Allah'ı bilmesi gerekmektedir. Allah, insanoğlunu bilgi vermek ve eğitmek maksadıyla peygamberler göndererek insanların bilgi edinmelerini sağlamıştır. Allah'tan aldıkları vahyi tebliğ eden ve bizzat kendileri yaşayan peygamberler, insanlara rol model olan eğitimcilerdir. İnsanlar, îmân edip teslimiyet göstermeleri için

¹⁷⁴ Buhârî, İlim, 10, Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buhârî* (Mısır: b.e.y., 1959), 1/170.

¹⁷⁵ Buhârî, *Fezâilü'l-Kur'ân*, 21.

¹⁷⁶ Ali Mansur Nâsîf, *et-Tâcu'l-Camiu'l-Usul I*, (İstanbul: Pamuk Yayınları 1961) ,64-65.

¹⁷⁷ Nâsîf, *et-Tâcu'l-Camiu'l-Usul*, 1:68.

¹⁷⁸ Zâriyât, 51/56.

¹⁷⁹ A'lâ, 87/14.

kendilerine Allah'ın nasıl bir varlık olduğunu, îmân etmelerinin karşılığında neler yapıp nelerin yapılmaması gerektiğini anlatan peygamberlerin olması gereklidir.

1.7.2. Fıtrat

Bir şeyi uzunlamasına yarmak, ikiye ayırmak, ilk defa örneği olmaksızın yaratmak, icat etmek, yarılmak, çatlatmak gibi anlamlara gelen ‘‘fatr’’ kökünden türeyen fıtrat kelimesi Arapça bir kelimedir.¹⁸⁰ Ayrıca hayvanın memesinden alınan ilk süt (hayvandan süt sağmak), hayvanın ilk diş çıkarması, mayalanmamış hamur, oruçlunun orucunu açması, deriyi tabaklamaya hazırlamak, bitkilerin yarılması ve filizlenmeleri, tomurcuklanmaya başlayan üzüm, herhangi bir şeyin -otun ya da mantarın- toprağı yarıp dışarı çıkma anı, ‘‘fatr’’ kökünden türeyen diğer manalardır.¹⁸¹ Terim olarak ise fıtrat kavramı, Allah'ın yaratması sonucu meydana gelen varlığın başlangıçtaki temiz ve aslî haline denir.¹⁸²

İslâm kaynaklarında önemli bir yere sahip olan fıtrat kelimesi ve onun türevleri Kurân-ı Kerim'de kullanılmıştır. Fıtrat kelimesi kelime olarak Rûm sûresi 30. âyette geçmektedir. Kurân'da daha çok ‘‘fatr’’ kökünden türeyen ‘‘fatara’’¹⁸³, ‘‘infatara’’¹⁸⁴, ‘‘yetefattaru’’¹⁸⁵, ‘‘münfetir’’¹⁸⁶, ‘‘futûr’’¹⁸⁷, ‘‘fâtır’’¹⁸⁸ kelimeleri isim, fiil ve sıfat şeklinde geçmektedir.

İnsanın ruhunun derinliklerinde Allah tarafından kodlanarak yerleştirilmiş bir fıtrat bulunmaktadır.¹⁸⁹ Fıtrat, insanın Allah'a inanmasında ve kulluk görevlerini yerine getirmesinde yardımcı bir güç kaynağıdır. Bundan dolayı Kurân-ı Kerim'de, kulun hanif olarak bütün varlığıyla dine, Allah'ın insanları hangi fıtrat üzere yaratmışsa ona yönelmesi gerektiğini Yüce Allah haber vermiştir.¹⁹⁰

¹⁸⁰ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab* V, 56.

¹⁸¹ Murtaza Mutahhari, *Fıtrat*, çev. Cafer Kırım, (İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2016), 16.

¹⁸² Acar, ‘‘Fıtrat- İmân İlişkisi’’, 6.

¹⁸³ Hûd, 11/51; Yasin, 36/22; Zuhuruf, 43/27; Enbiya, 21/56

¹⁸⁴ İnfitâr, 82/1.

¹⁸⁵ Şûrâ, 42/5; Meryem, 19/90.

¹⁸⁶ Müzemmil, 73/18.

¹⁸⁷ Mülk, 67/3.

¹⁸⁸ En'âm, 6/14,79; Yusuf, 12/101; İbrâhim, 14/10; Fâtır, 35/1; Zümer, 39/46; Şûrâ, 42/11; İsrâ, 17/51; Tâhâ, 20/72.

¹⁸⁹ Osman Kara, ‘‘Kur'an'a Göre İnsan Şahsiyetine Etki Eden Faktörler’’, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012/1, (21 Temmuz 2023),

http://isamveri.org/pdfdrq/D01529/2012_25/2012_KARAO.pdf, 11.

¹⁹⁰ Rûm, 30/30.

Kurân-ı Kerim’de insanın zor zamanlarında Allah’ı hatırladığı, sıkıntılı süreç geçtikten sonra Allah’a yalvarmamış gibi davranarak hayatına devam ettiği vurgulanmaktadır.¹⁹¹ Bu durum, insanın Yüce Allah’ın varlığını bilecek bir yeteneğe sahip olduğunu veya böyle bir kabiliyette yaratıldığını göstermektedir. İnsanlar zor durumlarda karşı karşıya kaldıklarında onları kurtaracak, dertlerini bertaraf edecek yegâne gücüm Allah olduğunu bilir ve O’na dua ederler. Bunu isteyerek veya istemeyerek yapan insanın derinliklerinde Allah’ın varlığını ve birliğini kavrama kabiliyeti bulunmaktadır. Kişi, kendisinde var olan bu kabiliyeti zaman içerisinde ve kötü çevre etkisiyle üzerini örtse de sıkıntılı zamanlarda kendisini göstermektedir.¹⁹²

Yukarıda da anlatıldığı gibi insan zor durumlar karşısında fitratına dönerek Allah’a başvurup sıkıntıların giderilmesi için dua etmektedir. Dua etmek, fitratta var olan Allah’ın varlığını ve birliğini kavrama kabiliyetini ortaya çıkarmaktadır. İnsan için dua, yarattıklarına hükmeden, en küçük işlerinden bile haberdar olan bir yaratıcının varlığına delildir.¹⁹³ İnsanlar çoğu zaman zorluk, sıkıntı, hastalık, musibet gibi durumlarda Allah’tan yardım istemek amacıyla duaya yönelmektedir. Ayrıca Allah’ın kemal sıfatlarını övmek, Allah’ın büyüklüğü karşısında insanın acziyetini kabul edip O’na teslim olmak, Allah’ın verdiği nimetler için şükretmek, günahlardan dolayı affedilmek için de dua edilmektedir.¹⁹⁴

İnsanoğlu, Allah’ın varlığını ve birliğini bilme özelliğine sahip olarak yaratılmış, insanlardan yalnızca Allah’a kulluk edeceklerine dair söz alınmıştır.¹⁹⁵ Bundan dolayı Allah’ın, insanoğlundan yalnızca kendisine ibadet edilmesine dair söz alması, insanın verdiği sözü yerine getirebilecek yetenekte olduğunu ve insanın Allah’ın varlığını ve birliğini kavrayacak potansiyelde yaratıldığını göstermektedir. Allah’ın insanlardan söz alması Kurân-ı Kerim’de şöyle buyrulmaktadır:

Rabbin Âdemoğulları’ndan -onların sırtlarından- zürriyetlerini alıp bunları kendileri hakkındaki şu sözleşmeye şahit tutmuştu: Ben sizin rabbiniz değil miyim? “Elbette öyle! Tanıklık ederiz” dediler. Böyle yaptık ki kıyamet

¹⁹¹ Yunus, 10/12, 22, 90, 107; Zümer, 39/8; İsrâ, 17/67.

¹⁹² Acar, “Fıtrat- İmân İlişkisi”, 35.

¹⁹³ Saliha Özen, “Fıtrat(Dini Kabiliyet) Kavramının Psikolojik Açılımı”, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 115.

¹⁹⁴ Ayşegül Hafızoğlu, “İnsan Allah İlişkisinin Duygusal Boyutu”, (Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 227.

¹⁹⁵ Yasin 36/60-61; R’ad 43/20; Hadîd 57/8; Maide, 5/7.

gününde, “Bizim bundan haberimiz yoktu” demeyesiniz; Yahut, “Önce atalarımız Allah’a ortak koştı. Biz de nihayet onların ardından gelen bir nesiliz. Şimdi bâtila saplanıp kalanların yaptıkları yüzünden bizi helâk mi edeceksin!” demeye kalkışmayasınız.¹⁹⁶

Âyetten de anlaşılacağı üzere Yüce Allah, varlığını ve birliğine bütün insanları şahit tutmuş ve onları tevhid bilinciyle yaratmıştır.¹⁹⁷

Kurân-ı Kerim’de sadece kelime olarak bir yerde geçen¹⁹⁸ fitrat, aynı zamanda bazı hadislerde de ifade edilmiştir. Özellikle “her çocuk fitrat üzere doğar” ile başlayan hadis, ilk başta akla gelen hadislerden birisidir. Söz konusu hadis şu şekildedir: “Dünyaya gelen her çocuk fitrat üzere doğar. Daha sonra ebeveyni onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yapar. Tıpkı hayvanın yavrusunu sapasağlam, organları yerli yerinde doğurması gibi. Siz onda bir eksiklik görüyor musunuz?”¹⁹⁹

Hadiste ifade edilen fitrat kavramından kasdedilen anlamın ne olduğuna dair İslam alimleri tarafından birçok yorum yapılmıştır. Genellikle fitratın İslam üzere,²⁰⁰ misak ahdindeki marifet üzere,²⁰¹ îmân ve küfür üzere yaratılış²⁰² ve doğuştan İslâm’ı kabul yatkınlık olduğunu²⁰³ söylemişlerdir. Söz konusu hadisin farklı rivayetleri de bulunmaktadır:

Her doğan fitrat üzere doğar, sonra ana-babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yapar. Tıpkı (herhangi bir) hayvanın, uzuvları tam bir yavru hayvan doğurduğu gibi. Onlarda herhangi bir uzuv noksanlığı görür müsünüz? Sonra Ebu Hureyre "isterseniz şu ayeti okuyun" dedi. “Allah Teâlâ’nın insanları üzerine yarattığı fıtrata sarıl, zira Allah Teâlâ’nın yaratmasında herhangi bir değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur.”²⁰⁴

¹⁹⁶ A'râf, 7/172.

¹⁹⁷ Fatma Aygün, “Allah Teâlâ’nın Varlığını Aklen Bilmeye İlişkin Mâtürîdî’nin Fıtrat Delili”, *Karabük Üniversitesi Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, Aralık 2014. (Erişim Tarihi 21 Temmuz 2023), http://isamveri.org/pdfdrq/G00007/2014_4/2014_4_AYGUNF.pdf, 99.

¹⁹⁸ Rûm, 30/30.

¹⁹⁹ Buhari, Cenaiz, 93; Kader, 3.

²⁰⁰ Hayati Hökelikli, “Fıtrat”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 9:47-48.

²⁰¹ Ebû Hanîfe, *el-Fıkhü'l-Ekber*, 53-59.

²⁰² Hökelikli, “Fıtrat”, 47.

²⁰³ Hökelikli, “Fıtrat”, 47.

²⁰⁴ Müslim, Kader, 22.

Başka bir rivayette ise şöyle geçmektedir:

Her doğan bu fitrat üzere doğar. Sonra ana-babası onu Yahudileştirir veya Hristiyanlaştırır. Tıpkı develerin, yavrularını kusursuz bir şekilde doğurduğu gibi. Siz hiç onların uzuvlarında herhangi bir eksiklik gördünüz mü? Dediler ki: Ey Allah Teâlâ'nın Resulü "Küçük yaşta ölenin konumu nedir? Peygamber(s.a.v.): "Allah, eğer yaşasalardı, onların yapacakları amelleri en iyi bilendir."²⁰⁵

Başka bir rivayette ise;

Her insanı annesi fitrat üzere doğurur, daha sonra ebeveyni onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yapar. Eğer ebeveyni Müslüman ise o da Müslüman olur. Meryem ve oğlu Hz. İsa hariç her çocuğa, daha annesi doğururken, şeytan yumruğu ile onun iki yanını dürter.²⁰⁶ şeklinde geçmektedir.

Diğer bir rivayette; ‘Her doğan millet üzere doğar, sonra ana babası onu Yahudileştirir, Hristiyanlaştırır veya Müşrikleştirir. Denildi ki Ey Allah Teâlâ'nın Rasulü, daha önce ölenler helak mi oldular? Bunun üzerine Peygamberimiz(s.a.v.): Onların ne yaptıklarını en iyi Allah bilir.’²⁰⁷ diye buyrulmaktadır. Verilen hadislerden de anlaşılacağı üzere her insan fitrat üzere doğmakta ve çevresinden etkilenecek yaşamına devam etmektedir. Kendine has özellikler ile yaratılmış bir varlık olan insan, birtakım özellik, donanım ve yeteneklere doğuştan sahip olmuştur. Fitrat, insana değer katan, onu diğer varlıklardan ayıran bir özdür.²⁰⁸ Kendisine verilen bu öz, Yüce Allah tarafından insanlara belli bir amaç için kodlanmış özellikler içermektedir. Fakat yaşanan ortamdan dolayı insanların fitrî özelliklerinde değişkenlik olmaktadır.

Hiz. Peygamberimiz, çocukların inanç konusunda kesinlikle ailelerinden etkileneceklerini ve eğitimlerinde ailelerin önemli rolleri olduğuna dikkat çekmiştir. Dolayısıyla bu mevzularda ebeveynlerin ve çevrenin mutlaka manada etkisi bulunmaktadır.²⁰⁹

²⁰⁵ Buharî, Kader, 3; Müslim, Kader, 23-24.

²⁰⁶ Müslim, Kader, 25.

²⁰⁷ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *es-Sünen*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), Kader, 5.

²⁰⁸ Özen, ‘Fitrat (Dini Kabiliyet) Kavramının Psikolojik Açılımı’, 36.

²⁰⁹ Abdülkadir Evgin, ‘Hadislerde Fitrat Kavramı ve İslam Fitratı Söyleminin Tenkidi’, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 2003. (21 Temmuz 2023), http://isamveri.org/pdfdrq/D02628/2003_1/2003_1_EVGINAK.pdf, 102.

Çocuklar, duyduklarını olduğu gibi almaya maharetli ve öğrendiği bütün şeyleri sorgulamadan yapmaya meyilli²¹⁰ aynı zamanda fıtratı gereği iyiliğe ve doğruya inanmaya yatkın bir yaratılışa sahiptir. Çocukların bu yapısı çevre faktörü ile değişimlere uğramaktadır. Bu durum kötüden iyiye doğru gelişebileceği gibi iyiden kötüye doğru da gelişebilmektedir.²¹¹ Fıtratın aile ve çevreden etkilendiği “her çocuk fıtrat üzere doğar” hadisiyle de anlaşılmaktadır.

Fıtrat, çevrenin etkisiyle daha iyi seviyelere gelebilen veya körelip yok olabilen bir yapıya sahiptir. Fıtratın bu özelliklere sahip olması hadislerden de anlaşılmaktadır. Fıtrat, bireydeki Allah’a îmân etmesinin ortaya çıkmasını ve gelişimini etkileyen en önemli hususlardan biridir. Allah’a îmân etmenin birinci şartı olan O’nun varlığını ve birliğini tasdik etmek, inanmak fıtratın muhafazasına, gelişimine ve çevrenin etkisine bağlıdır.²¹²

Sonuç olarak; bütün insanlar inanmaya meyilli olarak yaratılmıştır. İnsan, yaratılırken inanmasına engel bir durumla karşılaşmadığından Allah’a iman etmeye ve teslim olmaya uygun bir varlıktır²¹³. Yüce Allah, “O halde sen hanîf olarak bütün varlığıyla dine, Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmışsa ona yönel! Allah’ın yaratmasında değişme olmaz. İşte doğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler”²¹⁴ âyetini buyurarak fıtrat konusundaki hakikate dikkat çekmiş, Hz. Peygamber’de her çocuğun İslâm fıtratı üzerine doğduğunu, Sonra o çocuğun anne ve babasının kendi dinlerine yönlendirdiklerini söyleyerek bu duruma işaret etmiştir.

Yaratılıştan inanmaya yatkın olan insanın teslim olmasına engel bir durum yoktur. Sürekli kötülüğe yönlendiren şeytan ve nefis-i emarenin varlığı da Allah’a teslimiyetin önünde bir engel değildir. İnsanoğlunda bulunan bu nefis ve iman etmeyi ve teslimiyet göstermeyi zorlaştıran diğer şeylerin hepsi de imtihan gereğidir. Şayet bu kötülüğe sevkeden unsurlar olmasaydı imtihanın bir anlamı olmayacak, insanların Allah’a îmân etmeleri ve amelleri sayesinde ödül veya ceza almaları mantıksız olacaktı. Yüce Allah, insanda iyilik ve kötülük güçlerini yaratmış, kendisine teslim olunması gerektiğini

²¹⁰ Kerim Yavuz, *Çocukta Dini duyu ve Düşüncenin Gelişimi*, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2012), 78-79.

²¹¹ Acar, “Fıtrat- Îmân İlişkisi”, 64.

²¹² Acar, “Fıtrat- Îmân İlişkisi”, 67.

²¹³ Karaca, “Teslimiyet Kavramının Psikolojik Tahlili”, 56.

²¹⁴ Rûm, 30/30.

buyurmuştur. Bunun yanında insanı dünyadayken kendi haline bırakmamış, emir ve yasaklarını ilâhi kitaplar ve peygamberler vasıtasıyla insanlara bildirmiştir. Bu noktada insana düşen ise, nefsin kandırmacalarına aldanmadan fitratında bulunan Allah inancına ulaşmak ve sonunda Cenâb-ı Allah’a teslimiyet göstermektir²¹⁵.

1.7.3. Çevre

Günümüz şartlarında insanın bulunduğu ortam, insanın fitrî özelliklerini unutturan ve kendine yabancılaştıran birtakım hususlarla çevrilidir. Fıtrat ham madde gibi çevre ile karşılaştığı anda etkileşim halinde olmaya ve oortamdan etkilenmeye başlayabilmektedir. Dış etkenlerle karşılaşınca kadar tertemiz kalan fıtrat, kötü etkenler ve hatalı yönlendirmeler olmadığı sürece kendini geliştirdiğinde gerçek anlamda Allah’a îmân etmeye dönüşür.²¹⁶

İnsanın en yakın çevresi olan aile, sadece inanç konularında değil, düşünce ve davranışları da etkilemektedir.²¹⁷ Çocukların toplum içerisindeki inanç ve değerlere, gelenek ve göreneklere uyumlu bir kişi olarak yetişmesi öncelikle ailede başlamaktadır.²¹⁸ Doğuştan gelen Allah’a îmân etme yeteneği anne ve babanın yönlendirmeleri ve teşvik etmeleri ile gelişmeye veya körelmeye başlamaktadır. Çünkü insan, ilk başta anne ve babasını örnek alır ve onları taklit eder.²¹⁹

Araştırmalara göre, çocukluk zamanlarında geçirilen yaşantıların ve kazanılan davranışların büyük çoğunluğunun yetişkinlik döneminde kişinin kişilik yapısını, alışkanlıklarını, inanç ve değerlerini şekillendirdiğini ve sağlam şahsiyet temellerinin çocukluk dönemlerinde atıldığı bilinmektedir.²²⁰ Ancak her zaman kişinin annesinin ve babasının veya çevresinin aynı inancı veya değerleri üzerine hayatına devam etmesi kesin değildir. Çünkü belli bir yaşa geldikten sonra inancını, değiştiren veya anne ve babasının inançlarına inanmayıp başka inançta olan insanlar da bulunmaktadır.²²¹ Hayatını, çevresine uyum sağlamakla geçiren insan, rol model aldığı kişide görmüş

²¹⁵ Karaca, “Teslimiyet Kavramının Psikolojik Tahlili”, 57.

²¹⁶ Sadık Kılıç, *Fıtratın Dirilişi*, (İstanbul: Nehir Yayınları, 1991), 18-19.

²¹⁷ Özen, “Fıtrat (Dini Kabiliyet) Kavramının Psikolojik Açılımı”, 75.

²¹⁸ Hayati Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, (İstanbul: Dem Yayınları, 2009), 175.

²¹⁹ Ali Rıza Aydın, “Çocuğun Dini Kişiliğinin Gelişiminde Aile Faktörü”, *Ekev Akademi Dergisi*, Bahar 2003. (Erişim Tarihi 21 Temmuz 2023), http://isamveri.org/pdfdrg/D01777/2003_15/2003_13_AYDINAR.pdf, 108-109.

²²⁰ Mustafa Köylü, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, (Ankara: Nobel Yayınları, 2013), 13-14.

²²¹ Hafizoğlu, “İnsan-Allah İlişkisinin Duygusal Boyutu”, 159.

olduğu hayat anlayışını taklit ederek uyum sağlamaya çalışmaktadır.²²² Çoğu zaman, kişinin inancı; çevresinin inancı veya çevresindeki inançları taklitten ibarettir.²²³

Çevre, insanın yaşamını etkileyen başlıca sebeplerden bir tanesidir. İslâm dini, tek bir ferde değil bütün toplumlara gönderilmiştir. Dolayısıyla dinin emir ve yasakları topluma aktarıldıkları zaman herkes tarafından bilinir ve yaşanır hale gelir. Yani din, toplumu ilgilendiren bir olgudur. Toplumu ilgilendiren bu ilâhi kurallar bütününü paylaşan insanların da birbirlerinden etkilenmeleri bir hakikattir. Bunun için İslâm dinine mensup bir kişi, aynı dine mensup insanlarla rahat yaşamakta, bilerek veya bilmeyerek yapabileceği hatalar çevre tarafından hatırlatılacaktır.²²⁴ Bunun tersi bir durumda yani İslâm dinine önem verilmeyen veya az önem verilen bir toplulukta dinini yaşayan birisi zorlanacaktır. Çevresinde teslim olduğu dine bağlı insanların nadir olmasından dolayı yapabileceği hatalar kimse hatırlatmayacak ve çevresindeki din dışı faaliyetlerden etkilenip dinini yaşamasında ciddi anlamda zorluklar yaşayacak ve istemese bile dininden uzaklaşma tehlikesiyle karşı karşıya gelecektir. Çünkü insan, kolay bir şekilde etki alınabilecek bir varlıktır.

Teslimiyet duygusunun bir insanda vuku bulup kuvvetlenmesinde coğrafi konumun da etkisi bulunmaktadır. Zilhicce ayında Müslümanların Kâbe'ye gelip hac ibadetini yapmaları ve hacıların bulunduğu ortam, coğrafi konumun teslimiyet duygusuna etki yapabileceğine dair sadece bir örnektir. Bu durumu şöyle izah edebiliriz: İslâm dininin neşet ettiği Mekke ve Medine'yi ziyaret eden hacılar; buralarda ibadet eder, İslâm davetinin ilk zamanlarında ne kadar zorlukların çekildiğini hatırlar, Hz. Peygamber'in yürüdüğü mukaddes topraklarda yürür, O'nun geçtiği her yerde geçmeye ve O'nun namaz kıldığı mekânlarda namaz kılmaya çalışırlar. Bu ibadet sayesinde insanlar başka yerlerde bulamayacakları çok güze duygular hissederler. Çünkü, kendi yaşamlarında bulunabilecek teslimiyete engel olacak sebepler bu mekanlarda yoktur. Bu sayede hacılar, ibadetlerine engel olabilecek her türlü şeyi arkalarına bırakıp tam bir teslimiyetle Allah'a yönelirler.²²⁵

²²² Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*, 102.

²²³ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an'da İman Psikolojisi*, (İstanbul: Yalnızkurt Yayınları, 1997), 50.

²²⁴ Neda Armaner, *Din Psikolojisine Giriş*, (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1980), 1:74-77.

²²⁵ Karaca, "Teslimiyet Kavramının Psikolojik Tahlili", 60.

1.8. Mü'minlerin Teslimiyet Örneği

Mü'min, sözlükte güven içerisinde bulunmak, korkusuz olmak gibi manalara gelen 'emn' kökünden türemiş, inanıp tasdik eden; başkalarının güvenli olmasını sağlayan, verdiği söze güvenilen gibi anlamlara gelmektedir. Mü'min kelimesi Kurân-ı kerim'de Haşr Sûresi'nin son âyetlerinde²²⁶ bulunmaktadır. Ayrıca 'emn' kökü üç âyette korku ve endişeden emin kılmak' anlamında²²⁷ kullanılmıştır. Emn kökünden türeyen îmân kelimesi ise Allah'ın emir ve yasaklarını, peygamberleri tasdik etmek ve onlara inanmaya denir. Bu inanca sahip olan kula mi'min, inancını teslimiyetle yerine getiren, sorumluluklarını îfâ eden kimseye ise müslim adı verilmektedir.²²⁸ Mü'min ismi, Allah'ın kendisinin birliğine şehadet etmesi manasında zâtî, diğer kullanışlarında ise fiilî sıfatlar grubu içerisinde yer almaktadır. Bunun yanında iyilik eden, verdiği sözü, vaadi yerine getiren manasındaki 'Ber', kâinatın bütün işlerini gözetin ve yöneten anlamına gelen 'Müheymin' isimleriyle anlamca yakınlık içerisinde bulunmaktadır.²²⁹

Cenab-ı Hakk'ın gönderdiği tüm peygamberler ve onların tebliğ ettiği tüm mesajlar, İslâm dininin temelini oluşturmaktadır. Müslüman olan her bir ferdin İslâm dininin etrafında olması gerekmektedir. Çünkü bu sistem, insanları bir araya toplayarak birlik ve beraberlik içerisinde yaşamalarını hedeflemektedir. Allah, Kurân-ı Kerim'de insanlara Allah'a, indirilen kitaba yani Kurân'a, Hz. İbrâhim'e, Hz. İsmail'e, Hz. İshâk'a, Hz. Yâ'kup'a ve Ya'kupoğullarına indirilene, Hz. Mûsâ'ya ve Hz. İsâ'ya verilen (Tevrat ve İncil) ile bütün peygamberlere Rabb'lerinden verilenlere iman ettiklerini, peygamberlerin hiçbirini ayırt etmediklerini ve Allah'a teslim olan kimseler olduklarını söylemelerini istemiştir²³⁰.

Allah'a inanan mü'minler, Allah'ın göndermiş olduğu tüm peygamberlere iman etmişler ve peygamberlerin hiçbirini inkâr etmemişlerdir. Tüm peygamberlerin ortak mesaj verdiklerine ve insanları doğru yola davet ettiklerine inanır sadece Cenâb-ı Hakk'a teslimiyet göstermişlerdir.

²²⁶ Haşr, 59/23.

²²⁷ Bakara 2/125; En'âm, 6/82; Nûr, 24/55.

²²⁸ Mustafa Sinanoğlu, 'Mümin', 212-214.

²²⁹ Bekir Topaloğlu, 'Mü'min', içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları 2020), 31:556.

²³⁰ Bakara, 2/136.

Hız. Muhammed'in ve müminlerin Allah'a teslim olmaları, İslâm dinine bağlı kaldıkları ve sadece Allah'a yöneldikleri şu âyette geçmektedir:

Eğer sizinle tartışmaya girerlerse, de ki: "Bana uyanlarla birlikte ben kendimi Allah'a teslim ettim." Ehl-i kitaba ve mmlere, "Siz de Allah'a teslim oldunuz mu?" de! Eğer teslim oldularsa doğru yolu buldular demektir. Yok eğer yüz evirdilerse, sana düşen yalnızca bildirimde bulunmaktadır. Allah kullarını çok iyi görmektedir.²³¹

Bu âyette Hız. Muhammed'in ve müminlerin Allah'a teslimiyetlerinden bahsedilmiş, müslüman olmayanlar da İslâm dinine davet edilmiştir. İnsanların söz konusu daveti kabul ettiklerinde cennete gidecekleri²³², inanmayanların ise bedbaht olup ebedi olarak cehenneme gidecekleri²³³ ifade edilmiştir.

1.9. Tasavvufta Teslimiyet

Kişinin, sebepleri yerine getirdikten sonra başına gelecek her duruma teslim olması gerekir. Zira kişinin sebepleri terk ederek teslim olması tasavvuftaki anlayışa ters bir durumdur. Kulun görevi yapacağı her işin sorumluluklarını yerine getirmek ve sonrasında sebat göstermektir. Kulun sebepleri yerine getirdikten sonra Allah'a tam bir teslimiyet göstermeli, yerine getirdiği sebeplere değil Yüce Allah'a tevekkül etmelidir. Bu teslimiyet ve tevekklden sonra kulun başına hangi durum gelirse gelsin Allah'tan geleceği için mutmain bir şekilde kişinin kabul etmesi gerekir. Fahreddin Razi bu konuyla alakalı şöyle söylemektedir:

Hayatımın başlangıcından sonuna kadar tecrübe ettiğim şudur ki; insan herhangi bir içinde Allah'tan başkasına itimat edip güvendiği zaman bu onun bela ve mihnetlere, sıkıntı ve darlıklara düşmesine sebep olur. Fakat kul, Allah'tan ister ve tevekkül eder de başka hiçbir varlığa güvenip dayanmazsa, o istediği gayesine en güzel bir şekilde ulaşır. İşte edindiğim bu tecrübe hayatımın ilk anından elli yedi yaşına ulaştığım bu zamana kadar devam edip gelmiştir. İşte o gün bu gün insanın Allah'ın lütfu ve ihsanından başka herhangi

²³¹ Âl-i İmrân, 3/20.

²³² Hd, 11/108.

²³³ Hd, 11/106.

*bir şeye güvenmek ile hiçbir menfaat temin edemeyeceği hususu kalbimde iyice yerleşmiştir.*²³⁴

Tasavvufta teslimiyet gösteren bir kişi ile tasavvufi anlamda cahil bir insan arasında karşılaştırma yapılır. Bu karşılaştırmaya göre cahil bir insan sabah kalktığında bugün hangi işi yapması gerekeceğini düşünürken, teslimiyet sahibi bir insan ise Allah'ın kendisine hangi işi başaracağı hakkında düşünür²³⁵.

Tasavvufi eserlerde teslimiyet konusu üzerinde çokça durulmuş, şiirlerde bile bu konu pek çok yerde işlenmiştir. Örneğin İbrahim Hakkı Hazretleri eserinde şu dizeleri söylemiştir:

‘‘Hak şerleri hayreyler

Zannetme ki gayreyler

Arif anı seyreyler

Mevla görelim neyler, neylerse güzel eyler.’’²³⁶

Tasavvufi teslimiyette, teslimiyet tevekkülün bir derecesi olarak kabul edilmiştir. Mutasavvıflara göre tevekkülün tevekkül, teslim ve tefviz olmak üzere üç derecesi bulunur. Bu anlayışa göre tevekkül sahibi bir kul, Allah'ın sözüne güvenir ve mutmain olur. Teslim sahibi bir kul, Allah'ın kendi durumuna muttali olduğunu bilir. Tefviz sahibi bir insan da Allah'ın hükmüne razı olur²³⁷.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz; tasavvuf sisteminin temelini teslimiyet oluşturur. Çünkü tasavvuf, sözlere değil davranışa, dışa değil içe aittir, yani bir hikmettir. Hikmet ise Allah'ın bir ilhamıdır ve yakini mükâşefedir. Düşünmenin ve anlamının kemal derecesi, arifin kalbinde parlayan bir nurdur. Hikmet, dünya sevgisinden kesilmek, Hakk'a tevekkül ve teslim olmaktır²³⁸. Mutasavvıflara göre kim yaptığı işini Allah'a teslim ederse, O'nunla iş yapar, O'nun için yapar. Allah'ı bulan kimse, O'nun yanında O'ndan başka hiçbir şey bulamaz.²³⁹

²³⁴ Râzî, *Tefsir-i Kebir XIII*, 246.

²³⁵ İbrahim Hakkı, *Marifetname*, 381-382.

²³⁶ İbrahim Hakkı, *Marifetname*, 409.

²³⁷ Kuşeyrî, *Risâle*, 261.

²³⁸ Cavit Sunar, *Mistisizm Nedir?* (İstanbul: Kılıç Kitabevi Yayınları, 1979), 81.

²³⁹ İbn Huseyn es-Sülemî, *Tasavvufun Ana İlkeleri (Sülemî'nin Risaleleri)*, çev. Süleyman Ateş, (Ankara: Ankara Üni. Basımevi, 1981), 52.

1.10. Teslimiyetin Psikolojik Faydaları

İnsanoğlu günlük hayatta çalışan, yorulan, bazı durumlarda üzülebilen ve mutsuz olabilen bir varlıktır. Bunların yanında bir de stres faktörü bulunmaktadır. Stres, dışarıdan gelen bir saldırı, baskı veya etki karşısında insanda oluşan bir gerilim, bir altüst olma, normalin çıkma halidir. İnsanın dış tesirlere karşı reaksiyonudur. Bu durum, hem beden de hem de ruhta görülür²⁴⁰. Bu olaya neden olan birçok sebep vardır ve bireyden bireye farklılık gösterir. Yani birbirlerinden farklı olsalar bile her bireyin kendine özgü dertlerinin olması, tüm insanların az veya çok stres içerisinde olduklarını göstermektedir. Stres, vücutta bozuklara neden olabileceği gibi ruhi alanda da tahribatlara neden olduğu bilinmektedir. Bundan dolayı sıhhat açısından stres yapmama veya azaltma birey için son derece önemlidir²⁴¹.

Stresten kurtulmak için uyuşturucu veya buna benzer zararlı alışkanlıkları kullanmak asla bir çözüm yolu değildir. Çözüm yolu şudur: Allah'a ve dünyanın bir imtihan yeri olduğuna, Allah'ın emir ve yasaklarına göre yaşamının, başına gelecek musibetlere sabretmenin âhirette fazlasıyla mükafatının alınacağına inanmak²⁴² ve her ne olursa olsun Allah'a tam bir teslimiyetle ibadet etmektir.

Kulun kendi tercihiyle iradesini yaratıcısına güven duyup teslim etmek demek olan îmânın insanın yaşantısında sürekli olabilmesi için kişinin devamlı îmân etmesinin yüklemiş olduğu sorumlulukları yerine getirmesi gerekir. Samimi ve içten inanıp teslimiyetle yerine getirilen ibadetler, insanın ruhunun dinlenmesini ve dengede kalmasını sağlamaktadır. Örneğin güzel bir şekilde kılınan namaz, ruha faydası olduğu gibi vücuda da faydası vardır. Namazın içerisinde bulunan kıyam, rükû ve secde, tıbbi göre hem ruhen hem de bedenen çok büyük faydaları bulunur²⁴³.

İnsan ruh ve bedenden oluşan bir varlıktır. Fiziki olarak doğal etkenlerin zararlarından korunmak için bir mekâna ne kadar ihtiyaç varsa, manevi ve saf duygularını çirkin ve kötü şeylerden koruyabilmek için ilâhi bir kuvvete, dayanılacak emin bir mesnede ve ciddi bir mürşide o kadar muhtaçtır²⁴⁴. Dünyada insan için böyle

²⁴⁰ Necat Öner, *Stres ve Dini İnanç*, (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 11.

²⁴¹ Öner, *Stres ve Dini İnanç*, 12-13.

²⁴² Öner, *Stres ve Dini İnanç*, 16.

²⁴³ Mehmet Kemal Pilavoğlu, *İslâmiyet ve Tıp*, (İstanbul: Kevser Yayınları, 1973), 131.

²⁴⁴ Abdullah Aymaz, *Psikolojik ve Sıhhi Açıdan İbadet* (İzmir: Silm Matbaası, 1983), 47; Öner, *Stres ve Dini İnanç*, 35-36.

biri olmadığı gibi, insanlar tarafından oluşan sistemler de kişinin manevi alanını tatmin edecek bir yapıda değildir. Manevi alanı tatmin edecek, ruhun ızdıraplarını iyileştirecek olan; Âlim, Hâkim, Kâdir ve Kayyûm olan Allah'ın varlığına ve ebedi bir hayatın geleceğine îmandır²⁴⁵. Özellikle günümüzde birçok kişinin ruhen ızdırap çektiğini, farklı akımlara yönelip manevi yaralar aldığı ve bu yaralardan ötürü günlük yaşamının olumsuz geçtiği bilinmektedir. Zira insan arzularının kölesi olmamak için gözlerini sürekli büyük bir ışığa, sönmeyen bir kaynak olan Cenab-ı Hakk'a çevirmesi ve yabancı parıltılara konmaması gerekir²⁴⁶. Bu kaynağa yönünü çevirmeyi ve îmân etmesi sayesinde ruh, özüne döner ve sağlığına kavuşur.

Çocukların anne babalarından ilgi, sevgi, şefkat gördüklerinde nasıl sevinip mutlu oluyorsa, yetişkinlerin de yaşamlarında huzurlu ve mutlu olabilmeleri için Allah'a bağlanmaları ve Cenab-ı Hakk'a güvenmeleri ve teslimiyet göstermeleri gerekmektedir. Çünkü kendini emniyetsiz ve güvensiz hisseden kişilerin mutlu ve huzurlu olmaları imkânsız hale gelir²⁴⁷. Bu konuyla alakalı Kurân-ı Kerim'de kalplerin ancak Allah'ı anmakla huzur bulacağı²⁴⁸, Allah'a tabi olanlara hiçbir korkunun olmayacağı ve üzülmeyecekleri²⁴⁹ ifade edilmiştir.

İnsanlar, hayatlarında mücadele halindedir. Bu mücadeleyi verirken bütün çabalamalara rağmen bazen işler istenilen gibi olmamaktadır. Böyle bir ortamda maddiyatın ve kendi gücünün üstünde daha güçlü, aşkın varlığa inanmayan insanlar ümitsizliğe düşerek yapacakları işleri yapamaz hale gelirler. Fakat Cenab-ı Hakk'a tam bir teslimiyet ile îmân edenler, karşılıklarına ne kadar zorluk çıkarsa çıksın gayreti, çabayı hiçbir vakit bırakmayıp kendilerine yardım yapılacağına kanaat getirirler, asla ümitsizliğe düşmeden ne gerekiyorsa yaparlar²⁵⁰ ve sonrasında Allah'a tevekkül ederek geçim konusunda asla tedirgin olmazlar²⁵¹. Çünkü teslim olan her kul Allah'ın kendisine vereceği her şeyi kabul eder.

²⁴⁵ Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Din ve Biz", *Din Öğretimi Dergisi*, 1989. (Erişim Tarihi 21 Temmuz 2023), <http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php>, 37.

²⁴⁶ Fr. W. Foersten, *İyi İnsan İyi Vatandaş*, çev. Müşerref Katipoğlu, (İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1954), 175-176.

²⁴⁷ Karaca, "Teslimiyet Kavramının Psikolojik Tahlili", 68.

²⁴⁸ Ra'd, 13/28.

²⁴⁹ Bakara, 2/38.

²⁵⁰ Hacımüftüoğlu, "Din ve Biz", 38.

²⁵¹ İbrahim Hakkı, *Marifetname*, 375.

İnsanoğlu yapacağı eylemlerde bazen karar vermekte zorlanmaktadır. Dünya işleri her zaman net bir şekilde insanın önünde durmaktadır. İşin hangisinin iyi veya kötü olduğunu bilememektedir. Çünkü insanın sahip olduğu akıl her şeyi ayırt edememekte ve her şeye vakıf olamamaktadır²⁵². Bu durumda olan bir kişi, vereceği kararlarda sürekli tedirginlik yaşayacak, böylece kişinin ruhi dengesinin bozulmasına sebep olacaktır. Fakat Allah’a îmân edip teslim olanlar, işlerine karar verdikten sonra işi Allah’a bırakır, Allah’ın kendisine yardım edeceğini bilir. Böylece karar verirken tedirginlik yaşamaz ve kalbi mutmain olur²⁵³.

Allah’a îmân eden hiçbir şeyden korkmaz. Çünkü başına ne gelirse gelsin hepsinin Allah’ın istemesiyle geleceğinden bilir ve dünyevî şeylerin korkusunun etkisi altına girmekten kurtulur.²⁵⁴ Kurân-ı Kerim’de bu konuyla alakalı şu âyet geçmektedir:

‘‘Bilâkis, kim güzel niyet ve davranış sahibi olarak kendini Allah’a teslim ederse rabbinin katında onun mükâfatı vardır. Öylelerine korku yoktur, onlar üzülmeyecekler de.’’²⁵⁵

Îmân eden insan, ölümden de korkmamaktadır. Çünkü o, ölümün gerçek olduğunu, eceli gelen her kulun öleceğini ve bir gün kendisinin de öleceğini bilmektedir. Allah’a îmân ettiği ve îmânının gerektirdiği sorumlulukları yerine getirdiği için âhîret hayatında kullara vâdedilen mükâfatlara ulaşma ümidinden dolayı ölümden korkup çürüyeceklerini zannedenler gibi ölümden asla korkmazlar²⁵⁶.

Îmân eden insan, başına geldiği belalardan, musibetlerden, hastalıklardan da korkmamaktadır. Çünkü o, Allah’ın kendisine takdir ettiği her şeye inanmıştır. Bundan dolayı kendisine bir musibet geldiğinde isyan etmez, sabreder ve durumun izâle edilmesi için Allah’a dua eder²⁵⁷.

Ruh sağlığını olumsuz yönde etkileyen önemli unsurlardan birisi de insanın yalnızlık duygusu hissetmesidir. İnsan, yalnızlık hissedince huzursuz olur. Böylece insan da temel anksiyete oluşur. Temel anksiyete ise kişiliğin bütünlüğü üzerinde devamlı

²⁵² Bakara, 2/216.

²⁵³ İbrahim Hakkı, *Marifetname*, 385; A. Vahit İmamoğlu, ‘‘Mehmet Âkif’te Dinî Hayatın Psikolojisi’’, (Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991), 148-149.

²⁵⁴ M. Osman Necati, *Kurân ve İlmu’n-Nefs* (Beyrut: Daru’s-Şurûk, 1989), 251.

²⁵⁵ Bakara, 2/112.

²⁵⁶ Necati, *Kurân ve İlmu’n-Nefs*, 253.

²⁵⁷ Necati, *Kurân ve İlmu’n-Nefs*, 253.

yaygın tesiri olan kronik bir haldir²⁵⁸. Fakat Allah’a îmân eden ve O’ndan yardım isteyen bir kişi için ruh sağığını bozacak derecede yalnızlık duygusu asla söz konusu değildir²⁵⁹.

²⁵⁸ Ayhan Songar, *Psikiyatri* (İstanbul: Serhat Dağıtım Yayınevi, 1980), 381.

²⁵⁹ Habil Şentürk, *Psikoloji Açısından Hz. Peygamber’in İbadet Hayatı* (İstanbul: Bahar Yayınları, tarihsiz), 96.

İKİNCİ BÖLÜM

TESLİM OLMUŞ BİR KUL OLARAK HZ. İBRÂHİM

2.1.İbrâhim Kelimesinin Kökeni ve Anlamı

İbrâhim kelimesinin Arapçaya geçmeden önceki halleriyle ilgili az bilginin günümüze ulaştığı bilinmektedir. Tevrât'ta önce Abram diye ifade edildikten sonra birçok milletlerin babası anlamına gelen İbrâhim kelimesi, Abrâham olarak değiştirilmiştir. Arapçada kullanımı ise İbrâham, İbrahîm, İbrahem, İbrahim, İbraham, İbrahûm, İbrâhîm şeklindedir. Kurân-ı Kerim'de “babanız İbrâhim”²⁶⁰ ve “insanların önderi”²⁶¹ ifadeleri yer almaktadır. Kurân-ı Kerim'de 69 yerde geçen İbrâhim kelimesinin kökeni hakkında birçok rivayetler vardır. Bu rivayetlerden bazıları şunlardır:

Kurân-ı Kerim'deki âyetlerin hepsinin Arapça kelimelerden oluşup oluşmadığı konusu dilciler arasında fikir ayrılıklarına yol açmıştır. Bazıları Kurân-ı Kerim'deki âyetlerin hepsinin Arapça olduğunu dolayısıyla içerisinde yabancı dillerden gelen kelimenin olmadığını söylemişlerdir. Bazılarına göre ise Kurân-ı Kerim'de farklı dillerden gelen kelimelerin olduğunu ifade etmiştir. İlk başta Kurân-ı Kerim'de farklı bir kelimenin olmadığını, âyetlerin tamamen Arapça olduğunu ifade edenlerin görüşlerini daha sonra farklı bir dilden kelimenin geldiğini savunanların görüşlerinin ele alınmasında fayda vardır. Kurân-ı Kerim'deki âyetlerin tamamen arapça kelimelerden meydana geldiği fikrini savunanlara göre “Kurânen arabiiyen” tamlamasının geçtiği ayetler,²⁶² Kurân-ı Kerim'de başka dilden gelen kelimenin olmadığına kanıt olduğunu söylemişlerdir. Bu minvâlde “İbrâhim” kelimesinin de Arapça bir kelime olarak kabul edildiğini belirtmişlerdir. Görüldüğü üzere bu görüşü

²⁶⁰ Hac, 22/78.

²⁶¹ Bakara, 2/124

²⁶² Yûsûf, 12/2, Tâhâ, 20/113, Şuarâ, 26/193-195, Zümer, 39/28.

iddia edenlere göre İbrâhim kelimesini Arapça kökenli bir kelime olarak kabul etmişlerdir. Özellikle İmam Şâfi bu görüşün en önemli savunucuları arasındadır. Ayrıca Fahreddin er-Râzî, Ebû Ubeyde Kasım b. Sellâm, Ebû Ubeyde eş-Şâfi gibi alimler de bu görüşü savunlar arasındadır.²⁶³

Bazıları ise Kurân-ı Kerim’de Arapça hâricinde farklı dillerden gelmiş kelimelerin olduğunu savunmuştur. Bu doğrultuda bu görüşü savunanlar İbrâhim kelimesinin farklı bir dilden geldiğini iddia etmiştir. Bu fikri savunanlara göre İbrâhim kelimesi hiçbir şekilde Arapça kökenli değildir.²⁶⁴ Bu kelime Süryaniceden Arapçaya geçmiştir. Kelimenin kökünün ise ‘‘ebb’’ ve ‘‘rahim’’ kelimelerinden meydana gelmiş ve ‘‘merhametli baba’’ anlamında kullanılmıştır.²⁶⁵

Yukarıda bahsedilen konuları şu şekilde değerlendirebiliriz.

Kurân-ı Kerim’deki âyetlerin hepsinin Arapça olduğunu söylemek doğru gözükmemektedir. İbn Abbas başta olmak üzere bir kısım sahabe ve tabiin, Kurân-ı Kerim’de yabancı kelimelerin varlığından bahsetmektedir. Klasik ve günümüz nahiv eserlerinde yabancı bir dilden Arapçaya geçmiş kelimelerden biri de İbrâhim kelimesidir. Bundan dolayı bu kelimenin Arapça kökenli olmadığı ifade edilmiştir. Bize göre İbrâhim kelimesi, Arapça bir kelime olmayıp başka bir dilden gelmiştir. Tevrât’ta haber verildiğine göre Hz. İbrâhim, İbrânilerin atasıdır. Yine Tevrât’a göre, Hz. İbrâhim, Hz. Nûh’un oğlu Sâm’ın soyundan gelmektedir. İbrânice kelimesi, Hz. Nuh’un oğlu Sâm’ın torunu olan Eber’e nispet edilerek onun kullandığı dilin adı olması hususu incelendiğinde Hz. Nûh’a ve oğlu Sâm’ın da konuştukları dilin İbrânice olması kuvvete muhtemeldir.²⁶⁶

Yukarıdaki bilgilerden de yola çıkarak diyebiliriz ki, İbrâhim kelimesinin aslı İbrânice olup daha sonradan Araplar kendi dillerine uygun bir şekilde getirip kullanmışlardır. Ayrıca Kurân-ı Kerim’de Hz. İbrâhim için her defasında ‘‘ İbrâhim ‘‘

²⁶³ Ramazan Gürel, ‘‘Din Eğitimi Açısından Kurân’da Hz. İbrâhim (a.s.)’’, (Yayınlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), 6-7.

²⁶⁴ İbn Manzur, *Lisanü’l Arab XII*, 267.

²⁶⁵ Gürel, , ‘‘Din Eğitimi Açısından Kurân’da Hz. İbrâhim (a.s.)’’, 7.

²⁶⁶ Gürel, , ‘‘Din Eğitimi Açısından Kurân’da Hz. İbrâhim (a.s.)’’, 8.

diye bahsedilmesi ve yaşadığı çağda da kendisine ‘‘ İbrâhim ‘‘ denilmesi,²⁶⁷ kelimenin değişmeden bizlere ulaştığını göstermektedir.²⁶⁸

İbrâhim kelimesi, ‘‘berheme’’ kökünden gelmektedir. Ağacın tomurcuğu, yaprağının, meyvesinin ve taç yaprağının hepsi anlamına gelmektedir.²⁶⁹ Ayrıca ‘‘ bakışı devam ettirmek ‘‘²⁷⁰ ve ‘‘ keskin bakışlı ‘‘ anlamına da gelmektedir. Kurân-ı Kerim’de ‘‘ İbrâhim ‘‘ kelimesinin anlamı hakkında bir açıklama bulunmazken Hz. İbrâhim’in ‘‘ basiret sahibi ‘‘ bir kul olduğunu dile getiren ayet²⁷¹ ile, ‘‘ keskin bakışlı olma ‘‘ anlamına gelen ‘‘ berheme ‘‘ kökü yakın bir anlamdadır.²⁷²

Sonuç olarak ‘‘İbrâhim’’ kelimesinin kökeni ve anlamı itibariyle birçok tez ortaya konulmuşsa da şimdiye kadar kesin bir tespiti olamamıştır.

2.2.Hz. İbrâhim’in Hayatı

Kurân-ı Kerim’de kıssalar anlatılırken muhatapların anlatılan olaylardan ders alma yöntemi kullanılmıştır.²⁷³ Tüm âyetlerde olduğu gibi peygamberlerin hayatlarından bilgiler içeren kıssalardan da alınması gereken mesajlar bulunmaktadır. Aslında başımızdan geçen bazı olayların kıssalarda da anlatıldığı görülmektedir. Örneğin Hz. Eyüp peygamber, hastalanarak vücudunun nerdeyse her tarafı iltihaplarla dolmuştur. Fakat sabır timsali bu peygamber, Allah’tan geldiğini bilerek sabretmiş ve sonunda da mükâfatlandırılmıştır.²⁷⁴ Hz.Yusuf, gelen teklife rağmen harama bulaşmamış, iffetini korumuş bir peygamberdir. Hz. Muhammed, tebliğ vazifesini yerine getirirken karşılaştığı tüm olumsuz duruma karşı sabretmiş, merhamet göstermiş bir peygamberdir. Bunun gibi pek çok peygamberin yaşamış olduğu durumdan mesajlar çıkarmak mümkündür. Dolayısıyla, hangi durumda nasıl davranmamız gerektiğini aslında peygamberler insana öğretmiştir. Bu yöntem doğrultusundan hareketle diğer kıssalarda olduğu gibi Hz. İbrâhim kıssasında da muhataplara verilmek istenen mesajlar bulunmaktadır. Bu kıssalar tarihsel sıralamayla değil de yeri geldikçe genel hatlarıyla

²⁶⁷ Hûd, 11/76, Meryem, 19/46, Enbiya, 21/60, 62.

²⁶⁸ Gürel, , ‘‘Din Eğitimi Açısından Kurân’da Hz. İbrâhim (a.s.)’’, 8.

²⁶⁹ İbn Manzur, ‘‘Lisanü’l Arab’’, 358.

²⁷⁰ İbn Manzur, ‘‘Lisanü’l Arab’’, 314.

²⁷¹ Sâd, 38/45.

²⁷² Gürel, , ‘‘Din Eğitimi Açısından Kurân’da Hz. İbrâhim (a.s.)’’, 10.

²⁷³ İdris Şengül, *Kuran Kıssaları Üzerine* (İzmir, Işık Yayınları 1995), 136.

²⁷⁴ Enbiyâ, 21/84.

bildirilmiştir. Dolayısıyla bu kıssada Hz. İbrâhim' in yaşamış olduğu durumlar veya söylemiş olduğu sözlerdeki mesajlar ön plana çıkartılmıştır.²⁷⁵

Kurân-ı Kerim'de Hz. İbrâhim'in doğum yeri ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Okuduğum kaynaklara göre Hz.İbrâhim, yaklaşık M.Ö. 1940' lı yıllarda, Irak'ın Nâsırıye şehrinin 10 km. kadar güneyinde, Bağdat'ın 300 km. kadar güneydoğusunda ve Fırat nehrine 18 km. uzaklıkta yer alan Ur şehrinde dünyaya teşrif ettiği söylenmektedir. İslâm tarihçilerine baktığımız zaman Hz. İbrâhim'in doğum yeri olarak Kusa, Harran, Hürmüzcerd, Berze²⁷⁶ gibi yerleri ifade etmişlerdir.²⁷⁷

Kurân-ı Kerim, Hz. İbrâhim'in nesebi hakkında detaylı açıklamalarda bulunmamıştır. Yalnızca Hz. Nûh'un soyundan geldiğini²⁷⁸ ve babasının "Azer" isminde olduğunu bildirmiştir.²⁷⁹ İslâm tarihçileri Hz. İbrâhim'in soyunun Hz. Nûh'a dayanan bir silsileden²⁸⁰ olduğunu bahsetmektedir.²⁸¹ Ayrıca Kurân-ı Kerim, Hz. İbrâhim'in çocukları olan Hz. İsmâil ve Hz. İshak ile torunu olan Hz. Ya'kup'un kendisine ihsan edildiğini söylemiş,²⁸² kendisinin soyundan insanlara rehber olarak gönderilmiş birçok peygamberin de geldiğini²⁸³ haber vermiştir.²⁸⁴

Hz. İbrâhim'in çocukluğu ve gençliği hakkında Kurân-ı Kerim'de bir bilgi bulunmamaktadır. Peygamberlikle görevlendirilmek için belli bir olgunluk seviyesine gelmesi gerekliliğinden dolayı muhtemelen yetişkinlik çağına geldiğinde risâletle görevlendirilmiştir. Kurân-ı Kerim'de Allah'ın Hz. İbrâhim'e doğru düşünme yeteneğini verdiğini ifade edilirken²⁸⁵ ayrıca Hz. İbrâhim'in, putlara tapan kavmiyle olan mücadelesi anlatılmış, Hz. İbrâhim'i "feten" (genç) kelimesiyle vurgulamıştır.²⁸⁶ Bu bağlamdan hareketle diyebiliriz ki Kurân-ı Kerim'e baktığımızda Hz. İbrâhim,

²⁷⁵ Gürel, "Din Eğitimi Açısından Kurân'da Hz. İbrâhim (a.s.)", 11.

²⁷⁶ Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tarihü'l Ümem ve'l Mülük I* (Beyrut, 1967) 270, 271, 277.

²⁷⁷ Bahattin Dartma, "Dini ve Tarihi Metinler Bağlamında Hz.İbrâhim'in Tarihen Varlığı ve Gerçek Babasının Kimliği Üzerine Bir İnceleme", *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi*, 2010. (Erişim Tarihi 21 Temmuz 2023), http://isamveri.org/pdfdrg/D02918/2010_9-10/2010_9_10_DARTMAB.pdf, 7.

²⁷⁸ Sâffât, 37/83.

²⁷⁹ En'âm, 6/74.

²⁸⁰ Taberî, *Tarihü'l Ümem ve'l Mülük I*, 270, 271, 277.

²⁸¹ Gürel, "Din Eğitimi Açısından Kurân'da Hz. İbrâhim (a.s.)", 12.

²⁸² İbrâhim, 14/39, Enbiya, 21/72.

²⁸³ Meryem, 19/58.

²⁸⁴ Gürel, "Din Eğitimi Açısından Kurân'da Hz. İbrâhim (a.s.)", 12.

²⁸⁵ Enbiyâ, 21/51.

²⁸⁶ Enbiyâ, 21/60.

bütün gençlik ve yetişkinlik dönemini Allah'ın varlığı ve birliği olan tevhid mücadelesiyle geçirmiş²⁸⁷ bir peygamberdir.²⁸⁸

2.3.Hz. İbrâhim'in Risâlet Dönemi

Kurân-ı Kerim'de Hz. İbrâhim'in nübüvveti hakkında birçok âyet mevcuttur. Bu âyetlerde Hz. İbrâhim'in nübüvvet hayatındaki önemli konular bulunmaktadır. Bu konulara göre Hz. İbrâhim'e, peygamberlik görevi gelmeden önce rüştü verilmiş, gökyüzünün ve yeryüzünün melekütü gösterilmiştir. Hz. İbrâhim, Allah'ın bahşetmiş olduğu aklı kullanarak Allah'ın varlığını bulmuş, îmânını daha çok kuvvetlendirecek bazı isteklerde bulunmuştur. Önce babasını, sonra kendi kavmini ve kralları olan Nemrut'u Allah'ın varlığına ve birliğine inanmaya davet etmiştir.

2.4.Hz.İbrâhim'e Rüşdünün Verilmesi

Sözlükte, hak yolunda kesin bir şekilde dosdoğru gitmek, doğru yolu bulmak gibi anlamlara gelen rüşd, Kurân-ı Kerim'de başka şekilleriyle birlikte on dokuz yerde geçmektedir. Kurân-ı Kerim'de Allah'ın Hz. İbrâhim'in peygamber olmadan önce rüşdünün yani doğru düşünme yeteneğinin verilmesinden bahsedilmiştir.²⁸⁹ Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn'dan önce Hz. İbrâhim'e de hakkı bulma kabiliyetinin verildiğini, putlara tapan kavminin arasından kurtarıldığı açıklanmıştır.²⁹⁰ Dolayısıyla âyetteki rüşd kavramı hakkı bulma kabiliyeti olarak ele alınmıştır. Ayrıca, rüşd kelimesinin her türlü salâh ve ehliyeteye yol bulmak anlamına geldiğini, Hz. İbrâhim için de kullanılmasının çok kıymetli bir olgunluğa işaret etmek için olduğunu söylenmiştir.²⁹¹

Peygamber olmadan önce Allah tarafından hakkı bulma, doğru düşünme kabiliyetleri verilerek hidayet üzere yaşayan Hz. İbrâhim, hiçbir zaman haksızlığa boyun eğmemiş, şirke bulaşmamıştır. Yaşadığı toplumun inancına asla inanmamış, Allah'ın kendisine vermiş olduğu hakkı bulma kabiliyeti ile putların kendilerine fayda veya zarar vermeyeceğini, insanlara bir faydasının dokunamayacağını, güneşi, ayı, yıldızları belli bir yörüngede tutanın putlar olamayacağını anlamıştır.

²⁸⁷ Bakara, 2/135, En'âm, 6/79, 81, 161, Nahl, 16/120-123.

²⁸⁸ Gürel, 'Din Eğitimi Açısından Kurân'da Hz. İbrâhim (a.s.)', 12.

²⁸⁹ Enbiya, 21/51.

²⁹⁰ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, 5:531.

²⁹¹ Ebu'l-Kâsım el-Hârizmî Zemahşerî, *el-Keşşâf'an Hakâ'iki Ğavâmidü't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekavîl fi Vucûhi't-Te'vil* IV, çev. Muhammed Coşkun, Ömer Çelik, Necdet Çağıl, Adil Bebek, (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu, 2016), 446.

2.5.Gökyüzünün ve Yeryüzünün Melekûtunun Gösterilmesi

Sahip olmak, hükmetmek, yüce olmak, güç yetirmek gibi anlamlara gelen melekût, Kurân-ı Kerim’de iki yerde ‘‘göklerin ve yerin melekûtu’’ şeklinde²⁹², iki yerde de ‘‘her şeyin melekûtu’’²⁹³ şeklinde toplam dört yerde geçmektedir. Taberî, melekût kavramının Allah’ın varlığına delil sayılacak işaretlerin kasdedildiğini, Fahreddin er-Râzî, mülk kelimesinden dolayı göklerin ve yeryüzünün melekûtu ifadesinin Allah’ın gökyüzünü ve yeryüzünü yaratan ve idare eden güç olduğu anlamına geldiğini, Elmalılı Muhammed Hamdi ise bu ifadenin her ikisini de yaratanın ve koruyup idare edenin insanları şaşkınlık içerisinde bırakan ilahî güç ve saltanat anlamına geldiğini söylemiştir. ²⁹⁴ Rabbimiz, Hz. İbrâhim’e, göklerin ve yerin melekûtunu göstermiş ve gösterilen melekûtun kavrama imkanını verdiğini haber vermiştir. ²⁹⁵ Kesin bir şekilde inanması, kalbinin mutmain olması için Allah, gökyüzündeki ve yeryüzündeki egemenliğini, saltanatını Hz. İbrâhim’e göstererek kâinatın bir mülk ve bu mülkün sahibinin olduğunu, göstermiş olduğu varlıkların değişmez yasalarla yönetildiğini öğretmiştir. Gökyüzünün ve yeryüzünün mülklerinin gösterilmesiyle Hz. İbrâhim, göklerde ve yerde yaratılan güneşin, ayın, yıldızların, ağaçların, hayvanların ve diğer varlıkları yaratanın Allah olduğunu tam anlamıyla kavramıştır.

2.6.Hz. İbrâhim’in Allah’ı Arayışı

İslâm âlimleri, En’âm Sûresi’nde geçen Hz. İbrâhim ile ilgili geçen âyetleri farklı yorumlamış ve bu konuda görüş birliğine varamamışlardır. Kurân-ı Kerim’de Hz. İbrâhim’e göklerin ve yerin melekûtunun gösterilmesi haber verilmiş, devamında da gece olduğunda gökyüzünü kaplayan yıldızı gördüğünü ve gördüğü yıldız karşısında ‘‘Rabbim budur’’ dediğini, sabah olup yıldızlar kaybolduğunda ‘‘batanları sevmem’’ dediğinden bahsedilmiştir. Geceleyin ay doğduğunda ‘‘Rabbim budur’’ dediği, gündüz olduğunda ayın da gittiğini görünce ‘‘Rabbim bana doğru yolu göstermezse elbette yolunu şaşırmış kimselerden olurum’’ dediği anlatılmıştır. Sabahleyin güneşi doğarken gördüğünde ise ‘‘Rabbim budur; zira bu daha büyük’’ demiş, daha sonra akşam

²⁹² En’âm, 6/75, A’râf, 7/185.

²⁹³ Mü’minûn, 23/88, Yâsîn, 36/83.

²⁹⁴ Fuat Aydın, ‘‘Melekût’’, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29:45.

²⁹⁵ En’âm, 6/75.

olduğunda o da batınca kavmine Allah'a ortak koşulan her şeyden kendisinin uzak olduğunu, Allah'ın varlığına, birliğine inandığını; yönünü gökyüzünü ve yeryüzünü yoktan yaratana çevirdiğini ve kendisinin Allah'a ortak koşan kimse olmadığını söylemiştir.²⁹⁶

Taberî, müfessirlerin bu âyetlerle ilgili üç farklı görüş içerisinde olduğunu dile getirmiştir.²⁹⁷ Birinci görüşte olanlara göre, Hz. İbrâhim zamanında yaşamış olan Nemrut, zâlim bir hükümdardır. Putlara tapar ve kendisinin de birçok puta sahip olduğu bilinmektedir. Memleketin yıldızlara bakan kâhinleri Nemrut'un yanına gelerek öğrendikleri bilgilere göre halkının arasından dünyaya bir erkek çocuğun senin inandığın şeyleri reddedeceğini, hükümdarlığına son vereceğini ve helâk olacağını haber vermiştir. Nemrut, dinlediği bu bilgilerden dolayı o yıl doğacak olan erkek çocukların hepsinin öldürülmesi için adamlarına talimat vererek halkını soykırıma uğratmıştır. Adamları, evleri tek tek dolaşarak o yıl içerisinde doğan erkek çocukları tespit edip öldürmüşlerdir. Soykırımın olduğu o yıl da Hz. İbrâhim dünyaya teşrif etmiştir. Nemrut tarafından görevlendirilen askerler, Hz. İbrâhim' in evine gelerek annesini sorgulamış, annesi ise çocuğum öldü diyerek Hz. İbrâhim'i gizlemiştir. Daha sonra annesi, Hz. İbrâhim'i gece olunca mağaraya götürerek burada saklamıştır. Kimse mağarada oğlunu sakladığını anlamasın diye üç gün boyunca mağaraya gitmemiştir. Üç günün sonunda mağaraya giden annesi, Hz. İbrâhim'in sağ ve sağlıklı olduğunu, parmağını emip yerde yattığını görmüştür. Bu durumun bir yıl boyunca devam ettiği söylenmektedir. Annesi, bu süre içerisinde oğlunun bu hâlini kocası Âzer dâhil kimseye anlatmamıştır. Hz. İbrâhim'in babası olan Âzer, Nemrut'un görevlendirdiği adamlarından biridir. Bundan dolayı Hz. İbrâhim'in annesi kocasının Nemrut'un adamlarından olduğunu bildiği ve bu durumu Nemrut'a haber verir düşüncesinden hareketle oğlunu mağarada sakladığını haber vermemiştir. Zaman içerisinde büyüyen Hz. İbrâhim, mağaradan dışarı çıkınca, yıldızı, ayı ve güneşi rabbi zannederek onlara önce inanmış fakat onların kaybolduğunu görünce ilâh olamayacaklarını anlamış ve tek ilâh olanın yalnızca Allah olduğunu anlamış ve O'na îmân etmiştir.²⁹⁸

²⁹⁶ En'âm, 6/75-79.

²⁹⁷ Taberî, *Câmiu'l Beyân III*, 514.

²⁹⁸ Taberî, *Câmiu'l Beyân III*, 514.-515.

İkinci görüşte olanlara göre, bir peygamberin böyle bir duruma düşmeyeceğini, aksi halde müşriklerle aynı durumda olacağını, Allah'ın böyle bir insanı peygamber yapmasının ise mümkün olmayacağını söyleyerek yukarıda anlatılan olayı kabul etmemişlerdir. Bu âyetlerde Hz. İbrâhim'in yıldız, aya ve güneşe "Rabbim budur" demesi, bunların hakikaten ilâh olduğunu kabul ettiğinden değil, putlara, yıldızlara tapan kavmine delil getirmek istediği için söylediğini belirtmişlerdir.²⁹⁹ Örneğin; Zemahşerî, Hz. İbrâhim'in putlara, yıldızlara, güneş ve aya tapan kavmine, dinleri konusunda düştükleri hataya dikkatlerini çekmek ve onların düşünüp sonuç çıkartma yöntemine başvurmalarını istediğini söylemiştir.³⁰⁰

Üçüncü görüşte olanlara göre ise, Hz. İbrâhim, yıldız, aya ve güneşe "Rabbim budur" demesi, "Benim Rabbim bunlar mıdır?" diyerek küçümsediğini söylemişlerdir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, biz de ikinci görüşte olanlar gibi düşünüyor, Hz. İbrâhim'in yıldızlara, aya ve güneşe "Rabbim budur" demesini gerçek anlamda ilâh olarak kabul ettiği için değil kavmine bu varlıkların ilâh olamayacağını, güneşin, ayın ve yıldızların putların yaratamayacağını delil getirmek amacıyla söylediğini kabul ediyoruz.

2.7.Hz. İbrâhim Mutmain Olmak İçin Allah'tan Bazı İsteklerde Bulunması

Hiz. İbrâhim'in tam anlamıyla kalbinin rahatlaması için Allah'tan bazı isteklerde bulunmuştur. Hiz. İbrâhim, Allah'a ölüleri nasıl dirilttiğini sormuş ve kendisine gösterilmesini istemiştir. Allah'da yoksa inanmıyor musun diyerek buyurmuş, Hiz. İbrâhim'de inandığını fakat kalbinin tam anlamıyla mutmain olması için isteklerde bulunduğunu söylemiştir. Allah, Hiz. İbrâhim'e dört tane kuş almasını, onları kendine alıştırmasını, daha sonra da onları tek tek parçalamasını, her bir tepeye de parçaladığı kuşların bir parçasını ve onları çağırmasını istemiş, kuşların tekrar dirilip yanına geleceklerini haber vermiştir.³⁰¹ Hiz. İbrâhim, ölülerin nasıl diriltileceğini Allah'a sorması Allah'a inanmamasından değil aksine inancının daha çok pekişmesini sağlamak, mutmain olmak içindir. Bu durumda, bu sorudan dolayı Hiz. İbrâhim'in inanç konusunda bir şüphesinin veya inkârının olabileceğinin düşünmek son derece yanlıştır.

²⁹⁹ Taberî, *Câmiu'l Beyân III*, 515.

³⁰⁰ Zemahşerî, *el- Keşşâf II*, 682.

³⁰¹ Bakara, 2/260.

Müfessirler, âyetin bu kısmındaki açıklamalarında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bazılarına göre Hz. İbrâhim, ölmüş bir hayvanın etinin yırtıcı hayvanlar ve kuşlar tarafından yenildiğini görmüş ve ölmüş hayvanın etinin yırtıcı hayvanların ve kuşların midesine gitmesiyle parça parça olmuş olan hayvanın nasıl diriltileceğini kendisine göstermesi için Allah'tan istemiştir. Unutulmamalıdır ki Hz. İbrâhim, ilmiyle Allah'ın tüm canlıları tekrar diriltecek kudrete sahip olduğunu bilmektedir. Buradaki konu, ilmiyle bildiği şeyin bizzat kendisi tarafından görülerek kesin bilgiye sahip olmak istemesi içindir.³⁰²

Diğer bir kısım alimlerimize göre Hz. İbrâhim'in Allah'tan böyle bir şey istemesinin nedeninin Nemrut ile arasında geçen tartışmadan kaynakladığını belirtmişlerdir. Nemrut, Allah'ın nasıl bir varlık olduğunu sorunca Hz. İbrâhim, Allah'ın hayat veren ve öldüren olduğunu söylemiş, Nemrut'ta kendisinin hayat veren ve öldüren olduğunu söylemiştir. Hz. İbrâhim, Nemrut'a Allah'ın güneşi doğudan getirdiğini, Nemrut'un batıdan getirmesini isteyerek muhatabını aciz duruma düşürmüştür. Bunun akabinde Nemrut, hiçbir şey diyememiştir.³⁰³ Hz. İbrâhim, Allah'ın güneşi doğudan getirdiğini, gücün yetiyorsa güneşin batıdan getirmesini istemiş böylece Nemrut'u mağlup etmiştir. Bazı müfessirlerimiz göre Hz. İbrâhim, Allah'tan ölüleri nasıl dirilteceği hakkında bilgi almak istemiş olmasını Hz. İbrâhim'in Allah'ın kudretinden asla şüphe etmediği şeklinde yorumlamış, kesin bilgisine sahip olduğu olayı bizzat görmek istediği için istediğini ifade etmiştir. Diğer müfessirlere göre ise Hz. İbrâhim'in Allah'tan böyle bir istekte bulunmasının sebebinin Allah'ın kendisini dost edindiğini müjdelemesidir. Hz. İbrâhim, Allah tarafından dost edinildiğinin kesinleşmesi için Rabbi'nden böyle bir istekte bulunarak kalbinin huzura ermesini amaç edinmiştir.³⁰⁴

Hz. İbrâhim, Allah ile konuştuğuna göre bu sırada bir peygamber olduğu açık bir şekilde ortadadır. Bundan dolayı, Hz. İbrâhim'in Allah'ın ölüleri diriltmesi konusunda bir şüpheyeye veya inkâra düşmesi söz konusu değildir. Yukarıda geçen Nemrut ile olan tartışmasında da görüldüğü gibi Hz. İbrâhim, bizzat Allah'ın varlığını, birliğini, eşi ve benzerinin olmadığını, kudretini ispatlamak amacıyla Allah'ın diriltten ve öldüren

³⁰² Taberî, *Câmiu'l Beyân II*, 130.

³⁰³ Bakara, 2/258.

³⁰⁴ Taberî, *Câmiu'l Beyân II*, 130.

olduğunu vurgulamış, bunları delil olarak kullanmıştır. Daha sonrasında Allah “inanmıyor musun” diye sormuş, Hz. İbrâhim’de “inanıyorum” cevabını vermiştir. Devamında ise Hz. İbrâhim böyle bir istekte bulunmasının nedeninin kalbinin kanaat getirmesi için³⁰⁵ olduğunu söylemiştir.³⁰⁶

2.8.Hz. İbrâhim’in Babasını Tevhîde Daveti

Allah’ın varlığını ve birliği anlamında kullanılan tevhîd, vahd kökünden türemiştir. Sözlükte bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek anlamına gelen tevhîd³⁰⁷, Allah’ın zatında ve fillerinde tek olduğu ve hiçbir denginin olmaması anlamına gelmektedir.³⁰⁸

Tevhîd denildiğinde aklımıza ilk gelen şey “Lâ ilâhe illallah Muhammed Rasûlullah” lafzıdır. Bu lafız, Allah’ın varlığından, birliğinden, eşi ve benzerinin olmadığından, ortağı olmamasından bahsetmektedir. Dolayısıyla tevhîdin ve îmânın özü niteliğindedir.³⁰⁹

Hiz. İbrâhim, tevhîde davete babasından başlayarak tebliğin yakın çevreden başlamanın önemi konusunda bizlere mesaj veren bir peygamberdir. Tebliğin, yakın çevrenin kabul etmesi veya inkâr etmesi, hem tebliğ eden hem de tebliğ edilen kişiler üzerinde ciddi anlamda etki bırakmaktadır. Tebliğ edenin yakınlarının destek vermeleri kişiye çok büyük moral verdiği gibi, inkâr etmelerinde ise çok büyük engel ortaya çıkarmaktadır. Hiz. İbrâhim ve babasının durumuna bakıldığında ise bir tarafta Allah’a teslim olmuş bir peygamber, diğer tarafta ise putları ilâh edinen bir babanın olduğu görülmektedir. Durum böyle olmasına rağmen Hiz. İbrâhim, babasına karşı “Babacığım ” diyerek en güzel bir şekilde hitap etmiş ve babasını tek olan Allah’a inanmaya davet etmiştir. Kurân-ı Kerim, Hiz. İbrâhim ile babasının aralarında geçen diyalogu bize haber vermektedir.³¹⁰

³⁰⁵ Bakara, 2/260.

³⁰⁶ Hayreddin Karaman vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir I* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 413.

³⁰⁷ Mevlüt Özler, “Tevhîd”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 41:18.

³⁰⁸ Berat Sarıkaya, “İbn Teymiyye’de Tevhid Anlayışı”, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 27.

³⁰⁹ Sümeyra Biltekin, “Hz. İbrâhim ve Tevhîd İnancı”, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021), 9.

³¹⁰ Mehmet Mübarek Çelik, “Kurân-ı Kerim’e Göre Hiz. İbrâhim”, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1988), 52.

Hız. İbrâhim, babasına, babacığım hitabıyla konuşmasına başlamış, işitmeyen, görmeyen, hiçbir şekilde kimseye fayda sağlamayan putlara neden taptığını sormuştur. Babasına, hakikatin bilgisinin kendisinde olduğunu, bundan dolayı kendisine uymasını istediğı ve böylece karanlıktan aydınlığa çıkabileceğini söylemiştir. Devamında aynı şekilde ‘‘babacığım’’ hitabıyla konuşmasına devam eden Hız. İbrâhim, şeytana kulluk etmemesini, çünkü şeytanın Allah’ın buyruğına uymadığını söylemiştir. Hız. İbrâhim’in bu sözünde dikkatlerden kaçmaması gereken bir husus bulunmaktadır. Babasına şeytana kulluk etmemesini söylediğinde nedeni olarak Rahman’a asi olduğundan bahsetmiştir. Rahman, Allah’ın merhametli olması anlamına geldiğı bilinmektedir. Muhatabına günaharın içerisine batmış biri de olsa Allah’ın affedeceğini vurgulamak istemiştir. Muhatabını incitmeden anlatarak ümitvar olmasını arzulamıştır. Devamında babasının Allah’ın azabına uğrmasından ve şeytanın arkadaşı olmasından korktuğunu dile getirmiştir. Babası ise oğlunun bu yaklaşımına karşı sert davranmış, putlarını eleştirmesini bırakmazsa taşlatacağını, kendisinin yanından uzaklaşmasını istemiştir. Hız. İbrâhim, bu tutum karşısında nezaketini bozmamış, babasına selâm vererek, babası için Allah’tan mağfiret dileyeceğini söylemiştir. Devamında ise, kendi kavminden ve Allah’a ortak koştukları putlardan uzaklaştığını ve Allah’a dua ettiğini söylemiştir.³¹¹

Hız. İbrâhim’in karşısındaki müşrik de olsa babasıdır. Allah’ın anne-babaya karşı evlâtlara yüklemiş olduğu sorumluluğun bilincinde³¹² olan Hız. İbrâhim, Allah’a itaat etmenin babasına itaat etmekten daha önce geldiğinin farkındadır. Tebliğın etkisinin artırma umuduyla Hız. İbrâhim, her sözünün başında ‘‘babacığım’’ ifadesini söyleyerek, babasının azaba düşer olmaması için çaba sarfetmektedir.³¹³ Hız. İbrâhim ile babasının arasında geçen diyalogu âyetler bize haber vermektedir. Bize haber verilen bu âyetleri tek tek incelemekte fayda vardır.

‘‘Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan bir şeye niçin taparsın?’’³¹⁴ Hız. İbrâhim, babasına hiçbir zaman görmeyen, duymayan, hiçbir şekilde kendisine bir menfaati olmayan bir şeye neden taptığını sormuştur. Aslında Hız.

³¹¹ Meryem, 19/42-49.

³¹² İsrâ, 17/23-24.

³¹³ Çelik, ‘‘Kurân-ı Kerim’e Göre Hız. İbrâhim’’, 52.

³¹⁴ Meryem, 19/42.

İbrâhim, putlara tapmanın insana bir şey kazandırmadığını, ancak isteklerimizi işiten, her halimizi görenin yalnızca Allah olduğunu kasdetmiştir.³¹⁵

“Babacığım! Sana gelmeyen bir bilgi hakikaten bana geldi, bu sebeple bana uy ki seni düz yola çıkarayım.”³¹⁶ Hz. İbrâhim, babasına kendisinde olmayan bilginin, vahyin bana geldiğini ifade etmiş, hakikati görüp kendisine uymasının gerektiğini ve bunun sonucunda batıl inançlardan kurtulup Allah’a teslim olduğunda kurtulacağını haber vermiştir.

“Babacığım! Şeytana kulluk etme! Çünkü şeytan, Rahmân’ın buyruğuna uymamıştır.”³¹⁷ Hz. İbrâhim, babasıyla olan diyalogun bu kısmında, müşrik halinden vazgeçirebilmek için, sahip olduğumuz veya olmadığımız tüm nimetlerin sahibi olan Allah’a isyan etmiş olan şeytanın, hem insanın kötülüğünü isteyen hem de Hz. Adem ve evlâtlarının yani insanoğlunun düşmanı olduğunu söylemiştir. Hz. İbrâhim, babasına nezaketle konuşmasına devam ederek azabın Allah’a şirk koşanlara kesinlikle geleceğini açık bir şekilde ifade etmemiş, “Babacığım, Rahmân’ın azabına uğramandan ve böylece şeytanın yandaşı olmandan korkuyorum”³¹⁸ demiştir. Günümüzdeki davetçilerin alması gereken mesajlardan birisi de bu âyette zikredilmiştir. Hz. İbrâhim, babasına karşı kesinlikle azabın geleceğini değil de bu hal üzere devam ettiği sürece Allah’ın azabına marûz kalacağını belirtmiştir. Tebliğ ile vazifeli olan davetçilerin de muhataplarını ayırt etmeksizin Allah’a en güzel bir şekilde davet etmeleri gerektiği anlaşılmaktadır. Muhatapların şekillerine, hal ve hareketlerine bakıp ona göre davetin edilip edilmeyeceğine karar vermek yanlıştır. Zemahşerî, âyetin devamında ise şeytanın dostu olmanın, Allah’ın azabına uğramaktan sonra buyrulduğunu belirtmiş, bunun da şeytanla dost olmanın Allah’ın azabına uğramaktan daha kötü bir durum olduğuna işaret etmiştir.³¹⁹

“(Babası:) “Ey İbrâhim! Sen benim tanrılarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, andolsun seni taşlatırım; şimdi uzun bir süre gözüme görünme!” dedi.”³²⁰ Hz. İbrâhim, babasına davetinde nezaket kuralları içerisinde konuşmasına ve

³¹⁵ Taberî, *Câmiu’l Beyân* V, 413.

³¹⁶ Meryem, 19/43.

³¹⁷ Meryem, 19/44.

³¹⁸ Meryem, 19/45.

³¹⁹ Zemahşerî, *el- Keşşâf* IV, 186.

³²⁰ Meryem, 19/46.

davranmasına rağmen babası, öz oğlunu küçümsemeye çalışmış, Hz. İbrâhim'e tehditkâr cümleler kullanmış, haklıymış zannıyla hareket edip yanından uzaklaştırmak istemiştir.

“İbrâhim şöyle dedi: “Esen kal! Rabbimden senin için mağfiret dileyeceğim. Çünkü O, bana karşı çok lütufkârdır.”³²¹ Görüldüğü üzere Hz. İbrâhim, babasının tehditkâr cevaplarına karşı saygısını bozmamış, güzel bir şekilde cevap vermiştir. Babasının yapmış olduğu kötülüğe karşı iyilik etmek istemiş, onu üzecek bir söz söylemeyerek “Selam sana” demiştir. Babasının sözlerine karşılık, “selam” diyerek karşılık vermesi, Hz. İbrâhim'in aynı zaman da Kurân'da yer alan müminlerin hususiyetlerindendir.³²² Hz. İbrâhim'in babası tevhîd davetini kabul etmeyerek Hz. İbrâhim'i yanından uzaklaştırmak istemiştir. Hz. İbrâhim ise babasının hatalı söylemlerinden ve davranışlarından dolayı babası için Allah'tan bağışlanma dileyeceğini ve Allah'ın kendisine karşı merhametli olduğunu söylemiştir. Hz. İbrâhim'in babası hakkında Allah'tan bağışlanma talebi babasına karşı vermiş olduğu sözden dolayıdır. Hz. İbrâhim'in babasının Allah düşmanı olduğu aşikâr olunca babası için yapmış olduğu bağışlanma talebini bırakmış ve yanından uzaklaşmıştır.³²³

Hz. İbrâhim'in babasını Allah'ın varlığına ve birliğine inanmaya davet etmesinde çok önemli mesajlar bulunmaktadır. Hz. İbrâhim, ilk konuşmalarındaki babasına yaklaşımında nezaketli, sevecen bir tavır kullanmış, babası, davetin kabul etmemekle birlikte Hz. İbrâhim'i tehdit etmesine rağmen kendi üslubunu değiştirmemiştir. Babası, müşrikler içerisinde önemli bir konuma sahiptir. Hz. İbrâhim'in davetini kabul etmenin insanlar arasındaki makam ve mevkisinin kaybetmesi anlamına geldiğini bildiğinden bu durumu kabullenememiştir. Bunun yanında tebliğ edenin Hz. İbrâhim yani kendi öz oğlu olduğunu, bundan dolayı da Hz. İbrâhim'in davetini kabul etmeyi gururuna yediremiyor oluşu da babasının daveti kabul etmemesinin sebepleri arasında gösterilmektedir. Büyük bir olasılıkla babasını tek olan Allah'a inanmaktan alıkoyan düşünce put satıp para kazanamama korkusudur.³²⁴ Babasındaki bir değişikliğin olmadığını fark ettiğinde üslubunu değiştirmiş fakat muhatabını kırıcı bir tarzda konuşmamıştır. Hz. İbrâhim'in müspet tavrına rağmen

³²¹ Meryem, 19/47.

³²² Furkân, 25/63.

³²³ Tevbe, 9/114.

³²⁴ Çelik, “Kurân-ı Kerim'e Göre Hz. İbrâhim”, 57.

babasında en ufak bir yumuşama izi dahi görülmemiş, Hz. İbrâhim'in sunmuş olduğu delilleri görmezden gelmiş, sevecen ve kibar bir şekilde ‘‘babacığım’’ demesine karşılık babası tehdit edici bir şekilde Hz. İbrâhim'e sert davranmıştır. Hem tebliğle vazifeli hem de bir evlat olarak babasının doğru yola gelebilmesi için elinden geleni yapmış olmasına rağmen babası putlara tapmaya devam etmiştir. Her konuşmasının başında ‘‘babacığım’’ kelimesini kullanan, kibar, nazik olan öz oğlunu putların aleyhinde konuşmasından dolayı bu duruma hazmedememiş ve ‘‘uzun bir süre benden uzaklaş git’’ demesiyle Hz. İbrâhim'i uzaklaştırmak istemiştir. Bunun akabinde de Hz. İbrâhim, babasının yanından ayrılmıştır.³²⁵ Hz. İbrâhim, hem Allah'a ortak koşanlardan hem de putlardan uzaklaşmış, Allah'ta Hz. İbrâhim'e salih bir nesil ve soyundan da peygamberler göndermiştir.

2.9.Hz. İbrâhim'in Kavmini Tevhîde Daveti

Kurân-ı Kerim'in ifadelerinden anlaşıldığı üzere Hz. İbrâhim'in kavminin en baştaki hususiyeti putlara tapan bir topluluk olmalarıdır. Bu kavim, yıldızlara ve bu yıldızların kendilerinin yeryüzündeki temsilcileri olduğuna inanılan sembolik putlara tapmışlardır. İslâm tarihi kitaplarında, Hz. İbrâhim'in peygamberlik zamanındaki yaşadığı bölgenin Nemrut tarafından yönetildiğini ve bu yöredeki inancın Sâbilik olduğunu kayıt altına alınmıştır. Hz. İbrâhim, öncelikle Ur şehrinde daha sonrasında ise hicret ettiği bölgelerdeki puta tapan toplulukları tevhîde davet etmiştir. Arkeolojik kalıntılardan çıkan yazıtlara göre Ur şehrindeki toplumun materyalist bir yaşam tarzlarının olduğu görülmektedir.³²⁶

Ur'da yapılan kazılardaki tabletlerde beş bin tanrının isimleri geçmektedir. Her şehrin kendine ait tanrısı ve şehrin baş tanrısı vardı. Baş tanrı, diğer tanrılardan daha çok saygı gösterilen özel bir tanrı olduğuna inanılırdı. Ur şehrinin baş tanrısı ise ‘‘Nennar’’ yani ay tanrısıdır. Başka büyük bir şehir olan ‘‘Larsa’’nın baş tanrısı ise ‘‘Şemes’’ yani güneş tanrısıdır. Kurân- ı Kerim'de Allah, insanların güneş ve aya secde etmeyi, onlara inanmayı yasaklamış³²⁷ güneş ve ayın da bütün varlıklar gibi Allah'a secde ettiği haber verilmiştir.³²⁸ Şehirdeki baş tanrıların alt kademesinde gezegenlerden, yıldızlardan seçtikleri çok sayıda tanrıları bulunmaktadır. Yıldızlar ortaya çıkıp daha sonra

³²⁵ Gürel, ‘‘Din Eğitimi Açısından Kurân'da Hz. İbrâhim (a.s.)’’, 35.

³²⁶ Gürel, ‘‘Din Eğitimi Açısından Kurân'da Hz. İbrâhim (a.s.)’’, 16-17.

³²⁷ Fussilet, 41/37.

³²⁸ Hac, 22/18.

kaybolmasından dolayı sürekli görülebilmesi amacıyla yeryüzünde ve gökyüzündeki taptıkları tanrıların sembollerini put haline getirmişlerdir. İnandığı tanrıların putlarına diktikleri sembollerin önünde dua ve ibadetlerini yapmışlardır.³²⁹ Allah'ın emirlerine ve yasaklarına göre yaşamayan toplumlar, inanç isteklerini yerine gidermek amacıyla kendilerince inanışlar ortaya atmışlar, kendi zihinlerinde geçen düşüncelere göre putlar oluşturup tapmışlardır. Günümüz insanı da inanç isteklerini belirlemek, hakikate göre yaşamak ve hayatını hakikate göre tatbik etmek ihtiyacı içerisinde. İnsanların doğru bir din eğitimi almasının, hakikati bulup ona göre yaşaması konusunda ne kadar önemli olduğunu görmek gerekmektedir.³³⁰

Hiz. İbrâhim, babasına tebliğ ettiğı gibi kavmine de aynı şekilde tebliğ etmiştir. Kurân-ı Kerim'de Hiz. İbrâhim'in kavmini tebliğ ettiğı kayıt altına alınmıştır. Hiz. İbrâhim, babasına ve kavmine, taptıkları heykellerin ne odluğunu sormuş, kavmi de ataları daha önceden bu heykellere taptığını ve aynı şekilde putlara taptığını söylemişlerdir. Hiz. İbrâhim'de taptıkları heykellerden dolayı açık bir şekilde sapkınlık içerisinde olduklarını söylemiştir. Kavmi de Hiz. İbrâhim'in tebliğ ettiğı vahiylerin gerçek mi yoksa şaka mı yaptığını sormuş, Hiz. İbrâhim'de Allah'ın, gökyüzünün ve yeryüzünün sahibi, egemeni olduğunu, her şeyin yaratıcısının Allah olduğunu, kendisinin de buna şahitlik ettiğini söylemiştir. Daha sonrasında Allah'a yemin ederek, kavmi gittikten sonra taptıkları putlara oyun oynayacağını söylemiştir. Kavmi şehirden ayrıldıklarında Hiz. İbrâhim, putları paramparça etmiş, içlerindeki büyük putu putları kimin kırdığını haber almak için belki başvururlar diye kırmamıştır. Putperestler, şehirlerine döndüklerinde tapmış oldukları putları kimin kırabileceğı hakkında konuşmuşlar ve bunu yapan kimsenin zalim biri olduğunu söylemişlerdir. Bazı kimseler, Hiz. İbrâhim'in tapmış oldukları putları eleştirdiklerinden dolayı Hiz. İbrâhim'in bunu yapabileceğini söylemiş, adamlarına Hiz. İbrâhim'in insanların önüne getirilip yargılanmasını istemişlerdir. Kavmi, Hiz. İbrâhim'e putları kırıp kırmadığını sormuş, Hiz. İbrâhim'de kendisinin kırmadığını, kırılmayan putun kırabileceğini, konuşabilirlerse ona sormaları gerektiğini söylemiştir.

³²⁹ Ebu'l Âlâ Mevdudî, *Tefhimü'l Kur'an Cilt:I*, çev. Muhammed Han Kayani vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1997), 565-567.

³³⁰ Gürel, "Din Eğitimi Açısından Kurân'da Hiz. İbrâhim (a.s.)", 16-17.

Kavmi ise kendi aralarında konuşmuş, Hz. İbrâhim'e putların konuşamayacaklarını belirtmiş, Hz. İbrâhim ise kavmine putların konuşamayacaklarını, hiçbir şekilde fayda sağlamayacaklarını bildikleri halde Allah'a inanmayı bırakıp da fayda veya zarar veremeyen heykelleri mi inandıklarını söyleyerek onların gülünç durumunu gözzler önüne sermiştir. Hz. İbrâhim, putlara tapan müşriklere akıllarının olduğunu dolasıyla akıllarını kullanarak taptıkları putların hiçbir işe yaramadığını söylemiştir. Putperestler de kendi aralarında Hz. İbrâhim'in inanmış oldukları putları kırması ve eleştirmesinden dolayı yakılarak öldürülmesine karar vermişlerdir. Hz. İbrâhim, ateşe atıldığında Allah, ateşe serin ve zararsız olmasını emrederek, peygamberini kurtarmıştır. Allah, putperestlerin Hz. İbrâhim için tuzak kurmak istediklerini fakat tuzaklarının bir işe yaramadığını, gerçek zarara uğrayanların putperestler olduğunu dile getirmiştir. Daha sonrasında ise Allah'ın Hz. İbrâhim ve Hz. Lût'u kurtardığı, herkes için bereketli olan yere ulaştırıldıkları, Hz. İbrâhim'e Hz. İshâk'ın ve torunu olan Hz. Ya'kûb'un mükâfat olarak lütfedildiği ve hepsinin de salih insan olmasını sağladığı haber verilmiştir. ³³¹

Hz.İbrâhim, kavminin tapmış olduğu putların işe yaramadığını göstermek için putları küçük düşürmüştür. Söz konusu olan kavim, atalarından gördükleri gibi putlar yapıp tapmışlardır. Ataları hakikate göre yaşamadıkları halde onların yaptıklarını taklit ederek taassup sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Hz. İbrâhim, Allah'ın dinine davet etse de kendilerinin doğru yolda olduklarını inanmışlar, hak olan dine karşı kendi batıl davalarını savunmuşlardır. Ayette, taklit edilen atalarının da taklit eden bu kavmin de kesinlikle yanlış yolda oldukları haber verilmiştir. Hz. İbrâhim, onların delâlet içerisinde olduklarını ne kadar söylese de bu durum karşısında şaşırılmışlardır. Hz. İbrâhim'in söylediklerini şaka ve eğlence için söylediğini, ciddi söylemediğini zannedip gerçek mi yoksa şaka mı olduğu hususunda bocalamışlardır. Hz. İbrâhim ise söylediklerinin gerçek ve ciddi olduğunu, gökyüzünü ve yeryüzünü yaratanın yalnızca Allah'ın olduğunu, ibadetin yalnızca Allah'a yapılması gerektiğini söylemiştir. ³³²

Hz. İbrâhim ile kavmi arasında geçen diyalogun bir bölümü de Şuarâ Sûresi'nde geçmektedir.

³³¹ Enbiyâ, 21/52-72.

³³² Zemahşerî, *el- Keşşâf IV*, 452.

Onlara İbrâhim'in öyküsünü de anlat. Hani o, babasına ve kavmine, "Neye tapıyorsunuz?" diye sormuştu. "Putlara tapıyoruz ve onlara tapmaya devam edeceğiz" diye cevap verdiler. İbrâhim, "Peki ama, dedi, dua ettiğinizde onlar sizi işitiyorlar mı? Yahut size fayda veya zarar verebiliyorlar mı?" "Hayır ama biz atalarımızı böyle yapar bulduk" dediler. İbrâhim dedi ki: "İyi de sizin ve önceki atalarınızın neye taptığınızı hiç düşündünüz mü? İyi bilin ki âlemlerin rabbi dışında taptıklarınız benim düşmanımdır; O, beni yaratan ve bana doğru yolu gösterendir. Beni yediren ve içirendir. Hastalandığım zaman bana şifa verendir. Canımı alacak olan, sonra beni yeniden diriltecek olandır. Hesap günü hatalarımı bağışlayacağını umduğum yine O'dur. Rabbim! Bana hikmet ver ve beni iyiler arasına kat. Arkadan gelecekler içinde iyilikle anılmayı bana nasip eyle! Beni, naîm cennetine girenlerden eyle! Babamı da bağışla; kuşkusuz o doğru yoldan sapanlardan oldu. İnsanların diriltileceği gün ve Allah'a temiz bir kalple gelenler dışında malın da çocukların da fayda vermeyeceği gün beni mahcup etme!"³³³

Hz. İbrâhim'in kavmi yıldızlara, güneşe veya bunların yeryüzündeki sembolleri olan putlara tapan bir topluluktur. Bu kavmin gökyüzündeki tapmış olduğu en büyük putu Güneş, yeryüzündeki en büyük putu ise Güneş'in temsilcisi olan Baal isimindeki puttur. Bu topluluk, insanların hayatlarını bu putların idâme ettirdiğine ve varlıkların yaratılması ve yok edilmesini ise zamanın yaptığına inanmıştır. Hz. İbrâhim'de tapmış oldukları bu putların tamamen uydurma olduklarını ve putlara tapanların da kötü bir yolda olduğunu belirtmiştir. Putperestler, Hz. İbrâhim'in tebliğlerine aldırış etmeden, körü körüne kendi inanmış oldukları putlara ibadet etmeye devam etmiş, Hz. İbrâhim'i dinlememişlerdir. İnanılmaya ve ibadet edilmeye lâyık olanın ise yalnızca bizi yaratan, doğru yola sevkeden, yediren, içiren, hastalandığımızda şifâ veren, öldüren, hayat veren ve hesap gününde günahları bağışlayan Allah olduğunu ifade etmiştir.³³⁴ Fakat, kulaklarını hakikate tıkayan bu kavim inatlarını devam ettirerek atalarından görmüş olduğu heykellere taassup içerisinde tapmaya devam etmişlerdir.

2.10. Hz. İbrâhim'in Nemrut'u Tevhîde Daveti

İnsanlar fakirlikle imtihana tabi tutuldukları gibi zenginlikle de imtihan edilmişlerdir. İktidar sahibi bazı insanlar, Allah'ın dinine ve ibadet etmeye direnerek

³³³ Şuarâ, 26/69-89.

³³⁴ Karaman vd., *Kurân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* IV, 157.

nefislerine esir olmuşlardır. Bu gibi insanlar ellerinde olan bunca nimeti verenin Allah olduğunu unutup maiyetindeki insanlara zulmetmişlerdir. Elleriindeki kaynaklar sayesinde dünyadaki her şeye çare olacaklarını, en güçlü olduklarını, Allah’a ve dinine ihtiyaçlarının olmadıklarını zannetmişlerdir. Bazıları bunların daha da ilerisine giderek Allah’ın yapmış olduğu şeylerin kendilerinin de yapabileceğini iddia ederek haddi aşmışlardır. Hz. İbrâhim zamanında yönetim sahibi olan Nemrut, Allah’ın peygamberinin davetini kabul etmemiş, bunun yanında Allah hakkında tartışma içerisine girilerek Allah’a özgü olan sıfatlarının ve kudretinin kendisinde bulunduğunu iddia etmiştir. Hz. İbrâhim’in Allah’tan böyle bir şey istemesinin nedeninin Nemrut ile arasında geçen tartışmadan kaynakladığını belirtmişlerdir. Nemrut, Allah’ın nasıl bir varlık olduğunu sorunca Hz. İbrâhim, Allah’ın hayat veren ve öldüren olduğunu söylemiş, Nemrut’ta kendisinin hayat veren ve öldüren olduğunu söylemiştir. Hz. İbrâhim, Nemrut’a Allah’ın güneşi doğudan getirdiğini, Nemrut’un batıdan getirmesini isteyerek muhatabını aciz duruma düşürmüştür. Bunun akabinde Nemrut, hiçbir şey diyememiştir. Hz. İbrâhim, Allah’ın güneşi doğudan getirdiğini, gücün yetiyorsa güneşin batıdan getirmesini istemiş böylece Nemrut’u mağlup etmiştir.³³⁵

Nemrut, bir insan olduğunu bildiği halde kendisini ilah olarak iddia etmesinin sebebi Hz. İbrâhim’in davet ettiği yolun menfaatlerine, saltanatına ters düşmesidir. Bundan dolayı Hz. İbrâhim’in davet ettiği dine inanmamıştır. Hz. İbrâhim, insanlara hayat verenin ve öldürenin Allah olduğunu ifade etmiş, Nemrut ise kendisinin idama gidecek olan birisini affetmek suretiyle insanı dirilttiğine ve suçsuz bir insan için idam fermanı çıkartmayı da insanı öldürmek olarak sayarak Hz. İbrâhim’in davet ettiği dini yok saymıştır. Hz. İbrâhim, çağırdığı hakikatlere karşı Nemrut’un bahane bularak tartışmasından netice alamayacağını anlamış, herkesin inkar edemeyeceği bir delil getirmiştir. Güneşin doğudan doğup batıdan batması yok sayılamaz bir gerçektir. Hz. İbrâhim, delil olarak Allah’ın güneşi doğudan getirdiğini söylemiş eğer iddia edildiği gibi ise Nemrut’tan güneşi batıdan getirmesini istemiştir. Nemrut ise güneşin doğudan doğup batıdan battığını ve doğup batma yerlerini değiştirme gücünün olmadığını bildiğinden dolayı bu delile karşı hiçbir şey söyleyememiş ve iddia ettiği şey hakikatten uzak olduğu ortaya çıkmıştır.³³⁶

³³⁵ Bakara, 2/258.

³³⁶ Karaman vd., *Kurân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir I*, 408-409.

2.11.Hz.İbrâhim'in Putları Kırması

Kurân-ı Kerim'de Hz. İbrâhim'in putları kırması olayı âyetlerde mevcuttur. Hz. İbrâhim, babasına ve kavmine, nelere taptıklarını, Allah'tan başka uydurulmuş putları mı edinmek istediklerini ayrıca yaratılan her şeyin sahibi olan Allah hakkındaki düşünceleriniz nedir diye soru sorarak inandıkları putların düzmece tanrılar olduğunu ifade etmiştir. Sonrasında ise yıldızlara bakıp hastalandığını söylemiş, bunun üzerine de halkı Hz. İbrâhim'i bırakıp gitmiştir. Hz. İbrâhim, gizlice putların olduğu bölüme girerek putlara neden bir şeyler yemediklerini, niçin konuşamadıklarını sormuş, ardından putları kırdığı haber verilmiştir.³³⁷

Bir başka âyette de Hz. İbrâhim'in putları paramparça ettiğini, bilerek büyük putu kırmadığı haber verilmiş, putperestler de geldiklerinde görmüş olduğu manzara karşısında putları kimin kırabileceğini düşünmüş, içlerinden bazı kimseler Hz. İbrâhim'in putları sürekli eleştirdiklerini işittiklerini söylemiş, oradakiler de Hz. İbrâhim'in tutuklanıp yargılanmasını talep etmişlerdir.³³⁸

Hız. İbrâhim'in kavmi toplanıp şehrin dışında yılda bir kere kutlama yaptıkları bayram günleri bulunmaktadır. Hz. İbrâhim'in babası, Hz. İbrâhim'in kendi dinlerinin güzelliğini görmesi ve öğrenmesi için kutlamalara davet etmişti. Hz. İbrâhim ise, kendisinin hasta olduğunu söyleyerek gelen teklifi kabul etmemişti. Hz. İbrâhim'in "ben hastayım" diyerek putperestlerden uzaklaşarak putları kırması hayırlı bir iş yaptığının göstergesidir. Asıl niyetinin insanları aldatarak iş yapmak değil tam aksine görevi itibariyle putperestlikle mücadele halinde olan Hz. İbrâhim, hiçbir günah işlememiştir. Ardından içerisinde putları olan o yere girerek putları kırmış ve elindeki baltayı büyük putun boynuna asmıştır. Rivayetlere göre Hz. İbrâhim'in baltayı büyük putun boynuna asmasının sebebi kutlamadan dönen halkın putların kırıldığını gördüğünde kendini koruyamayan putların acizliğini ortaya çıkarmaktır. Halk kutlamadan döndüğünde bu işi kimin yaptığını düşünmüş daha sonra da Hz. İbrâhim'in putların aleyhindeki konuşmalarını işitenler durumu halka duyurmuşlardır. Bu duruma

³³⁷ Sâffât, 37/85-93.

³³⁸ Enbiyâ, 21/58-61.

tepkisiz kalmayan halk, Hz. İbrâhim'in tutuklanarak sorguya çekilmesini ve verilecek cezanın ise putların aleyhinde konuşanlar için ibret verici olmasını talep etmişlerdir.³³⁹

2.12.Hz. İbrâhim'in Ateşe Atılması

Hz. İbrâhim, sırf tevhîd inancını insanlara anlatmasından dolayı müşrikler Hz. İbrâhim için canına kast eden kararlar almıştır. Kurân-ı Kerim, Hz. İbrâhim'in ateşe atılması olayı ile ilgili bize şunları söylemektedir:

İbrâhim, “öyleyse Allah’ı bırakıp da size ne fayda ne de zarar veremeyen şeylere mi tapıyorsunuz? Size de Allah’ı bırakıp taptığınız bu şeylere de yuf olsun! Siz aklınızı kullanmaz mısınız?” dedi. Putperestler, “Eğer bir şey yapacaksanız, yakın onu ve böylece tanrılarınıza yardım edin!” dediler. Biz de, “Ey ateş” dedik, “İbrâhim’e serin ve zararsız ol!” dedik. Ona bir tuzak kurmak istediler; fakat biz onları daha çok zarar eden taraf yaptık.”³⁴⁰

“Kavminin (İbrâhim hakkındaki) cevabı, “Onu öldürün ya da yakın!” demekten ibaret oldu. Ama Allah onu ateşten kurtardı. İşte bunda inanan bir topluluk için ibretler vardır.”³⁴¹

Hz. İbrâhim, kavmine putlara tapılmaması gerektiğini putların hiçbir şekilde insanlara fayda ve zarar veremeyeceğini, insanlar üzerinde hiçbir gücünün olmadığını, kendilerini dahi koruyamadıklarını, hakikatin ne olduğuna dair tefekkür etmeleri gerektiğini her seferinde ifade etmesine rağmen kavmi putlara tapmaya ve onlara ibadet etmeye devam etmiştir. Fakat haddi aşan bu kavim, kendi içlerinden gelen peygamberin öldürülmesi veya yakılması için karar alarak Hz. İbrâhim'i ev hapsine almıştır. “Ötekiler, “Onun için bir yapı kurun ve (orada hazırlayacağınız) kuvvetli ateşe atın onu!” dediler.”³⁴² Hazırlanan bu bina, Kurân-ı Kerim’de detaylanmadığı için tam anlamıyla özellikleri bilinmemektedir. Bina yapımından sonra insanlar odunları yığınlar halinde toplayıp yanması için hazırlanan bu binaya getirmişlerdir. Toplanan bu odunlar iyice tutuşturulduktan sonra Hz. İbrâhim'i hazırladıkları binanın üstüne çıkartmış ve ellerini ayaklarını bağlayarak yaptıkları mancınığa koymuşlardır. Rivayetlere göre melekler, yeryüzünde Hz. İbrâhim'den başka Allah'a ibadet edecek

³³⁹ Karaman vd., *Kurân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir III*, 687.

³⁴⁰ Enbiyâ, 21/66-70.

³⁴¹ Ankebût, 29/24.

³⁴² Sâffât, 37/97.

kimsenin olmadığını söyleyerek Allah'tan Hz. İbrâhim'i kurtarmak için izin istemişlerdir. Allah, meleklerle; İbrâhim, sizin içinizden kimden yardım isterse yardım edilmesini, eğer kendisinden yardım isterse kendisinin İbrâhim'in dostu olduğunu ve o zaman kendisi ile İbrâhim arasında kimsenin kalmamasını buyurmuştur. Hz. İbrâhim ateşe atılmadan önce rüzgardan sorumlu olan melek Hz. İbrâhim istediğinde tutuşan ateşi uçurabileceğini söylemiştir. Hz. İbrâhim ise kendisinin meleklerle ihtiyacının olmadığını söyleyip, başını yukarı çevirerek Allah'ın göklerde ve yerde tek olduğunu, kendisinden başka Allah'a ibadet edenin olmadığını, Allah'ın kendisine yeteceğini ve güzel vekil olduğunu ifade etmiştir. Başka bir rivayete göre ise Hz. İbrâhim ateşe atılırken Allah'tan başka ilah olmadığını, Allah'ı tenzih ettiğini, alemlerin Rabbi olduğunu, hamd etmenin yalnızca Allah'a ait olduğunu, mülkün Allah'a ait olduğunu ve Allah'ın ortağının olmadığını ifade etmiştir. Sonrasında mancınığa konulmuş ve ateşe atılmıştır. Bunun üzerine Hz. İbrâhim'in yanına gelen Cebrail (a.s.), ihtiyacının olup olmadığını sormuş, Hz. İbrâhim ise bu soruyu kendisi sormuşsa cevabının hayır olacağını söylemiştir. Sonrasında ise Cebrail (a.s.) ihtiyacını Allah'tan istemesini söylemiştir. Hz. İbrâhim ise Allah'ın kendisinin halini bilmesinden dolayı Allah'tan istekte bulunmasına ihtiyaç olmadığını ifade etmiştir. Bunun üzerine Allah, *‘Biz de, ‘Ey ateş’ dedik, ‘İbrâhim’e serin ve zararsız ol!’*³⁴³ diye buyurmuştur. Ateş, Allah'ın emri ile Hz. İbrâhim'e zarar vermemişir. Hz. İbrâhim'in ateşte elli gün boyunca kaldığı ve bu süre içerisinde geçen zamanın en güzel günleri olduğu rivayet edilmiştir. Nemrut, tutuşan ateşe baktığında Hz. İbrâhim'i ateşin ortasında otururken görmüş ve ateşin içerisinde çıkabilir misin diye sormuştur. Hz. İbrâhim'de çıkabileceğini söyledikten sonra Nemrut'un yanına gitmiştir. Nemrut, gördüğü olaylar karşısından şaşkınlık içerisinde kalmış ve Allah'ın gücünü gördüğünü, Allah için dört bin sığırı kurban edeceğini söylemiştir. Hz. İbrâhim'de kurbanların kabul edilmesi için öncelikle Allah'a inanması gerektiğini söylemiş fakat Nemrut, hükümdarlığını, malını, mülkünü bırakamayacağını söyleyerek Hz. İbrâhim'in teklifini reddetmiş fakat yine de kurbanları kesmiştir. Hz. İbrâhim'in yaşamış olduğu bu olay bir imtihan olarak çok önemlidir. Çünkü, Hz. İbrâhim, davası uğruna canıyla imtihan edilmiş ve asla taviz vermeden Allah'a teslimiyet göstermiştir.³⁴⁴

³⁴³ Enbiyâ, 21/69.

³⁴⁴ Hüseyin Çelik, *‘Kurân-ı Kerim'e Göre Hz. İbrâhim’*, 77.

2.13.Hz. İbrâhim'in Hicreti

Allah, insanın hem bu dünyada hem de âhirette mutlu olabilmesi için gönderdiği dini peygamberleri vasıtasıyla insanlara duyurmuştur. Peygamberler, tebliğ vazifelerini yerine getirirken birçok sıkıntıya maruz kalmışlardır. Allah'ın insanlara lütfettiği peygamberleri dinlemeyen, alaya alan, küçük gören, hatta öldürmeye bile teşebbüs eden topluluklar olmuştur. Farklı farklı tebliğ yöntemleri uygulayan peygamberler, bazen bir yöntem olarak hicret etmişlerdir.

Kurân-ı Kerim'de Sâffât Sûresi'ndeki "İbrâhim, "Ben rabbime gidiyorum" dedi, "O bana yol gösterecektir."³⁴⁵ şeklinde geçen âyetten Hz. İbrâhim'in ve beraberindekilerin hicret ettiği anlaşılmaktadır. Hz. İbrâhim'in ateşin içerisinden çıktığını gören bazı insanlar, Hz. İbrâhim'in çağırdığı tevhi'd inancına icabet ederek, Allah'a iman etmişlerdir. İman edenlerin arasında kardeşinin oğlu Lût b. Haran b. Târah ile amcasının kızı Hz. Sâre de³⁴⁶ bulunmaktadır.³⁴⁷ Tarih kitaplarında Hz. İbrâhim'in hicret ettiği yerler detaylı bir şekilde anlatılmasına rağmen Kurân-ı Kerim'de Hz. İbrâhim'in hicreti pek fazla anlatılmamıştır. Sadece "Ey rabbimiz! Ben zürriyetimden bir kısmını, senin kutsal evinin (Kâbe) yanında tarıma elverişli olmayan bir vadiye yerleştirdim. Bunu yaptım ki rabbim, namazı kılsınlar. İnsanların gönüllerini onlara meylettir ve çeşitli ürünlerden onlara rızık ver ki şükretsinsin."³⁴⁸ gibi kısa anlatımla Mekke'ye yaptığı yolculuk ifade edilmektedir.³⁴⁹ Ayrıca Hz. İbrâhim'in ve Hz. Lût'un hicretlerini bildiren âyette bulunmaktadır. "Onu da Lût'u da kurtarıp herkes için bereketli kıldığımız yere ulaştırdık."³⁵⁰

Öncelikle babasından başlayarak kavminin tevhi'd inancına davet etmesine rağmen pek azı dışında çoğu kimse Allah'ın dinine îman etmemişlerdir. Vaziyeti gören Hz. İbrâhim, kendisine inanan insanlarla birlikte bazı yerlere hicret etmiştir.

2.14.Hz. İbrâhim'in Hz. Hâcer'i ve Hz. İsmâil'i Mekke'ye Götürmesi

Kurân-ı Kerim'e göre Hz. İbrâhim ile eşi Sâre'nin çocukları olmamıştı. Hz. İbrâhim, kendisinden sonra neslinin devam etmesini istemesini bu yüzden çocuk sahibi

³⁴⁵ Sâffât, 37/99.

³⁴⁶ Taberî, *Tarih* I, 125.

³⁴⁷ Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2022), 161.

³⁴⁸ İbrâhim, 14/37.

³⁴⁹ Hüseyin Çelik, "Kurân-ı Kerim'e Göre Hz. İbrâhim", 22.

³⁵⁰ Enbiyâ, 21/71.

olmasını istemekte ve hanımı da bu durumun farkındadır. Durumun farkında olan Sâre, Mısır'dan getirdiği Hâcer'i Hz. İbrâhim'i eş olarak vermiştir. Bu evlilikte Hz. İbrâhim ve Hâcer'in çocukları olan Hz. İsmâil doğmuştur. Bu durumu yavaş yavaş kıskanmaya başlayan Sâre, Hz. İbrâhim'den Hacer'i ve oğlu Hz. İsmâil'i evden uzaklaştırmasını istemiştir. Hz. İbrâhim, Allah'ın emriyle Hacer ve oğlu Hz. İsmâil'i Mekke'ye bırakmıştır.³⁵¹ Hz. İbrâhim, ailesinin bir kısmını Allah'ın evi olan Kâbe'nin yanında bulunan, çorak bir araziye bıraktığını, böyle yapmasının amacının ise namazı kılmaları için olduğunu söylemiş ve Allah'tan insanların gönüllerinin bırakmış olduğu ailesine meylettirmesini ve farklı farklı ürünlerden onları rızıklandırması için diye dua eden³⁵² Hz. İbrâhim, eşini ve oğlunu Mekke'de yanlarında biraz yiyecek ve içecek bırakıp geri dönmüştür. Hz. İbrâhim'in gittiğini göre Hâcer, "Ey İbrâhim, bizi bu ıssız ve hiçbir şeyin bulunmadığı vadiye bırakıp nereye gidiyorsun?" diyerek cevap verir. Hz. İbrâhim'de bunun Allah tarafından emredildiğini ifade edince, Hâcer, "öyleyse Allah bizi korur, bizi bırakıp zâyî etmez" diyerek bu durumu kabullenmiştir. Hz. İbrâhim ise bu durum karşısında teslimiyet gösterip oradan ayrılmıştır. Her haliyle teslimiyet sahibi olan Hz. İbrâhim, Allah'ın tüm emirlerine riâyet etmiş, Allah'ın emri gereği kendi hanımı ve oğlu olmasına rağmen Mekke gibi bir yere bırakmış, tereddüt etmeden kendi memleketine geri dönmüştür.³⁵³ Teslimiyet özelliği ile dikkati çeken ve Allah'ın emri doğrultusunda hiç şüphe duymadan emri yerine getiren Hz. İbrâhim, insanlara örneklik teşkil etmektedir. Ayrıca Hz. İbrâhim ile birlikte Allah'ın emrini yerine getiren eşi Hz. Hâcer'i de bu hususta unutmamak gerekir. Kendisi de eşi Hz. İbrâhim gibi Allah'a boyun eğmiş ve emir karşısında endişe duymamıştır.

Peygamberlerin insanlara rol model olduğu tezinden hareketle Allah'a îmân eden bir mü'min de aynı şekilde hiç şüphe duymadan ve tereddüt etmeden Allah'ın emir ve yasaklarına teslim olmalı, her emrine boyun eğip yerine getirmeyi kendine şart koşması gerekmektedir. Kitaplar ve peygamberler vasıtasıyla gönderilen ilâhi hakikatlere göre yaşamını sürdürmeli ve bu hususta asla taviz vermemeli, çevre baskısından veya insanların kınamasından korkmadan yaşantısına Allah'ın emir ve yasaklarına göre hareket etmelidir. Netice itibarıyla Hz. İbrâhim gibi içtenlikle ve şüphe duymadan Allah'ın tüm emirlerini yerine getirmek gerekmektedir.

³⁵¹ İbrâhim, 14/37.

³⁵² İbrâhim, 14/37.

³⁵³ Hüseyin Çelik, "Kurân-ı Kerim'e Göre Hz. İbrâhim", 30.

2.15.Kurban Olayı

‘‘k-r-b’’ kökünden meydana gelen³⁵⁴ kurban kelimesi, sözlükte yaklaşmak, yakın olmak, müşavir olmak anlamlarına gelmektedir.³⁵⁵ Terim anlamı ise, ibadet amacıyla kurban edilecek hayvanların kesilmesi ve bu amaçla kesilen kurbana denir.³⁵⁶ Arapçada kurban kavramı, terim anlamından daha geniş bir anlam içermektedir. İbadet amacıyla kesilen hayvana ‘udhiyye’, sadece eti için kesilen hayvana ise ‘zebiha’ denilmektedir. Kurbanın, udhiyye olarak isimlendirilmesi kurban edilecek hayvanın kurban bayramında kuşluk vaktinde kesilmesi ile ilgilidir. İbadet amaçlı ‘nüsük, nesîke ve mensek’ gibi kavramlar da kurban ibadetini ifade etmek için kullanılmıştır. Umre ve Hac’da kesilen kurbanlar ise sevk edilip götürülen, hediye olarak sunulan şey anlamında ‘hedy’ kavramıyla ifade edilmiştir.³⁵⁷ Türkçede kurban kavramı, tek başına kullanıldığında insanlar tarafından kurban bayramı günlerinde ibadet amaçlı kesilen kurbanlık hayvanlar olarak bilinmektedir. Bundan dolayı kurbanlık hayvanlar kesilmeden önce veya o anda kişinin niyetine göre adak kurbanı, kefarek kurbanı gibi özel isimler almaktadır.³⁵⁸ İlâveten yeni doğan çocuğun saçlarının kesilmesinden dolayı yeni doğan çocuklar için kesilen kurbana akika kurbanı adı verilir.³⁵⁹

Kurban kesme uygulamasının çok önceki dönemlere kadar uzandığı bilinmektedir. Milattan yaklaşık iki bin yıla kadar tarihlendirilen yazıtlara ve kitabelere bakıldığı zaman Venüs, Ay ve Güneş gibi yıldızlarla büyük tanrılar için hazırlanmış olan kurban ayinlerini olduğu görülmektedir. Eski tabiat dinleri ile Anadolu, Mezopotamya, Mısır, İbrani, Çin, İran ve Hint dinlerinde yılın belirli zamanlarında dini törenler yapılmaktadır. Bu dini törenlerde ise kurban sunulduğu ve bayram yapıldığı görülmektedir.³⁶⁰

Kurban ibadeti, erken Paleolitik dönemle birlikte birbirinden bağımsız kültürlerde farklı uygulamalarla ortaya çıkmaktadır. Antik Yunan döneminde yer altı ve

³⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab I*, 662-669.

³⁵⁵ Ümit Güler, ‘‘Nüzûl Öncesi Dönemde Kurân’da Kurban’’, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 29.

³⁵⁶ Ali Bardakoğlu, ‘‘Kurban’’ içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26:431.

³⁵⁷ Hüseyin Alıcı, *Akika ve Hükümleri*, çev. Muhammed Şahin, (Mekke: İslamhouse Dergisi, 2009), 4.

³⁵⁸ Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilaziz İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr Cilt: I-V*, çev. Ahmet Davudoğlu, (İstanbul: Şamil Yayınları, 1982), 249.

³⁵⁹ Hüseyin Alıcı, *Akika ve Hükümleri*, 4.

³⁶⁰ Ali Murat Daryal, *Kurban Kesmenin Psikolojik Temelleri*, (İstanbul: İfav Yayınları 1994), 309-311.

deniz tanrıları için siyah, ateş tanrıları için ise kırmızı renkli hayvanların kurban edildiği bilinmektedir. Antik Yunanlıların tanrıları olan Zeus için boğa hayvanı, Güneş tanrıları olan Helios için ise atlar kurban edilmiştir. İnsanlar, bu kurbanları tanrılarına sunarak tanrılarını memnun ettiklerini, bu kurbanlar sayesinde tanrıların insanlara yaşam lütfettiklerine inanmışlardır. Bundan dolayı tanrılarını daha fazla menün edebilmek için kurbanlarına güzel kokular, bal, zeytinyağı sürmüşlerdir.³⁶¹

Eski Mısır'da kedi, boğa ve timsahın kutsal hayvanlar olduğuna inanılmaktadır. Bu kutsal hayvanların içerisinde alında üçgen biçiminde beyaz bir leke buluna Apis adındaki boğanın çok önemli olduğu kurban türlerinden bir hayvan olduğu görülmektedir. Ayrıca, timsah, yengeç, atmaca, öküz, leylek ve kedi gibi hayvanların şekilleri Eski Mısır insanlarına göre tanrıların şekillerini yansıttığı düşünülmektedir. Bu insanlar kutsal saydığı bu hayvanları dikkatlice beslemişler ve her daim ibadet ettikleri yerlerde bulundurmuşlardır. Bu hayvanların içerisindeki en kutsal sayılanı ise taptıkları Apis boğasıdır.³⁶² Bundan dolayı Apis boğası öldükten sonra bile mumyalanır, koku sürülür ve ibadet yerlerindeki mahzenlerde koruma altına alınır. Bunun sebebi eski Mısır insanların tanrıların Oziris'i hayvan şeklinde düşündüklerinden dolayıdır. Bu insanlar, kendilerinin tanrıları olarak kabul ettiği Oziris'i, Apis boğası şeklinde düşünmüşlerdir.³⁶³

Sümerlerin kurban kültüründe rahiplerinde katılımının zorunlu olduğu kurban ayinlerinin olduğu görülmektedir. Bu kurban ayinlerinde boğa ve sığır hayvanlarının önemlidir. Sümerler, geliştirdikleri takvimlerinde bu hayvanlara özel bir yer vermişlerdir.³⁶⁴

Hititler, tanrılarından yardım istemek ve af dilemek için özel boğa hayvanı gibi kurbanlar kesmişlerdir. Kesilen bu hayvanların yanında tanrılar için hazırlanmış özel yiyecekler de bulunmaktadır. Hititlerde de boğanın önemli ve kutsal bir hayvan olduğu görülmektedir.³⁶⁵

Eski İranlılar, bazı bitkilerle hazırladıkları Haoma adında içkiyi tanrılarına kurban olarak takdim etmişlerdir. Bu içki, eski İranlıların çok önem verdiği bir

³⁶¹ Ümit Güler, ‘‘Nüzûl Öncesi Dönemde Kurân’da Kurban’’, 9.

³⁶² Ahmet Kahraman, *Mukayeseli Dinler Tarihi*, (İstanbul: Marifet Yayınları, 1999), 34.

³⁶³ Kahraman, *Mukayeseli Dinler Tarihi*, 88.

³⁶⁴ Ümit Güler, ‘‘Nüzûl Öncesi Dönemde Kurân’da Kurban’’, 10.

³⁶⁵ Felicien Challaye, *Dinler Tarihi*, çev. Samih Tiryakioğlu, (İstanbul: Varlık Yayınları, 1994), 117.

içecektir. Eski İran dininin kurucusu Zerdüş, canlı hayvanın kesilerek kurban edilmesini yasaklamıştır. Zerdüş, insanların dileklerinin gerçekleşmesi halinde teşekkürlerini ifade etmeleri için Ahura Mazda'ya kurbanlarını takdim etmeleri gerektiğini her seferinde söylemiştir. İnsanlar, Zerdüş döneminde bu uygulamayı yerine getirmiş ancak Zerdüş'ün ölümünden sonra canlı hayvanın kurban edilmesi geleneğine geri dönmüşlerdir. Zaman içerisinde eski İranlılar canlı hayvanları Ahura Mazda için değil inandıkları iyilik tanrısı Hürmüz'e takdim etmişlerdir. Diğer canlı kurbanlarını ise kötülüğün olmaması için tanrı olarak kabul ettikleri Ehrimen'e sunmuşlardır.³⁶⁶

Japonlarda din olarak Şintoizm kabul edilmiştir. Şintoizm'de tanrılara ve ölen kimselere kurbanlık hayvanlar sunulur. Japon kültürüne göre, kurbanlık hayvanların kabul ettikleri tanrılarının öfkesini yatıştırdığına inanılmaktadır. Aynı şekilde tanrıların yardımda bulunması ve lütufta bulunması için tanrılara kurbanlar ve hediyeler takdim edilmiştir. Yapılan kazılarda Japon tarihinin erken dönemlerinde insanların kurban edilmesi uygulamalarının olduğu görülmektedir. Ancak daha sonraki zamanlarda insanın kurban edilmesinin yerine hayvan kurban edilmesi uygulamasına geçilmiştir. Günümüzde ise Japonların kurban ibadetleri eskisine göre çok farklıdır. Japonlarda üç farklı kurban uygulaması mevcuttur. Birinci kurban uygulaması pirinç ve pirinç şarabıyla oluşmuş yemek ikramlarıdır. İkinci kurban uygulaması özel meskenleri bağışlamaktır. Üçüncü kurban uygulaması ise kıymetli elbiseleri kabul ettikleri tanrılara hediye etmektir. Japon kültüründe insan yaşamına için birçok katkısı bulunan ve insanın asli temel ihtiyaçlarını karşılayan farklı bir kurban ayininin tanrılara takdim edildiği gözlenmektedir.³⁶⁷

Eski Çin kültüründe ölen akrabalarının ruhlarına ve inandıkları tanrılara kurbanlar takdim edilmekteydi. Kabul ettikleri tanrılarını hoşnut etmek amacıyla evcil olan veya evcil olmayan hayvanları tanrılar için kurban etmişlerdir. Ayrıca türlü türlü yiyecekler, mayalandırılmış içkiler tanrılarına kurban olarak sunmuşlardır. Eski Çin'de de görülen insanların kurban edilmesi, Çin İmparatoru Konfüçyüs zamanında son bulmuştur. Konfüçyüs zamanında kış gün dönümlerinde yere ve göğe kurbanlar

³⁶⁶ Ümit Güler, ‘‘Nüzûl Öncesi Dönemde Kurân'da Kurban’’, 11.

³⁶⁷ Ahmet Güç, ‘‘İslâm Öncesi Dinlerde Kurban’’, *İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 2010. (Erişim Tarihi 21 Temmuz 2023), https://isamveri.org/pdfdrq/D03292/2010/2010_11/2010_11_GUCA.pdf, 7.

sunulurdu. Güneş tutulması, sel baskınları, yağın hastalıklar, kuraklı ve açlık gibi zamanlar için tanrılara kurbanlar takdim edilmiştir.³⁶⁸

Hinduizm inancına göre tanrılar tarafından insanlara gelebilecek gazaptan sakınmak amacıyla tanrılara kurbanlar takdim edilirdi. Hinduizm’de tanrıya kurban takdim edilmesi, tanrının gazabından kurtuluş yollarının en önemlilerinden biri olarak kabul edilmiştir. Hinduizm inancına göre tanrıya sunulan her şey kurban olarak inanılırdı. Hinduizm’de kurbanlar, bir cana karşılık bir can kazanma olarak düşünülmektedir. Hinduizm’in tüm görüşlerinde bu inanış hakimdir. Ayinlerindeki bu inanış şekline karma adı verilir. İnsanın yaptığı her şeyin karşılığının mutlaka bu dünyada almasını sağlayan yasa olan karma yasasından ruh göçü inancı meydana gelmiştir.³⁶⁹

Eski Türkler, Gök Tanrı inancına sahiptir. Tek ve en büyük yaratıcı olarak kabul edilen Gök Tanrı, kendisine kurban takdim edilen varlıkların ve tanrıların en başında yer almaktadır.³⁷⁰ Yağmurun yağması, zafer elde etmek, barış sağlamak, şifa bulmak amacıyla Gök Tanrı’ya kurbanlar takdim edilirdi. Kurbanlar, Gök Tanrı’ya şükretmek amacıyla kesildiği gibi istek ve adakların gerçekleşmesi için de takdim edilirdi. Ayrıca, Eski Türklerde, yeni doğan çocuklar ve ölen kimselerin adına kurbanlar da kesilmiştir. Kısaca söylemek gerekirse Eski Türklerde kurban ibadeti, hayatlarının her aşamasında gerçekleştiği görülmektedir.³⁷¹

Semavi dinlerin en eskisi Yahudiliktir. Yahudiliğin temel esasına göre tek bir tanrının varlığına inanılmaktadır. Bu anlayışa göre tek tanrıya ibadet etmek gerekmektedir.³⁷² Yahudilikte, eti yenilen her hayvanın kurban olamayacağı inancı bulunmaktadır. Yahudi inancına göre kurban olarak koç, sığır, dana, boğa, keçi, kuzu, güvercin ve kumru gibi hayvanlar kabul edilmektedir.³⁷³

Yahudilere göre kurban ibadet şekillerinden birisi de günahın cezası ölüm olarak verilmesidir. Yahudi inancına göre ilk yaratıldığında insanın ölümsüz olduğunu, Cennet’te işlemiş olduğu günah sebebiyle ölümlü hale dönüştüğü görüşü hakimdir. Yani

³⁶⁸ Ahmet Güç, ‘İslâm Öncesi Dinlerde Kurban’, 7.

³⁶⁹ Kürşat Demirci, *Hinduizm’in Kutsal Metinleri Veda* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1991), 72.

³⁷⁰ İbrahim Kafesoğlu, *Eski Türk Dini* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980), 42.

³⁷¹ İsmail Narin, ‘Kurân ve Sünnet Açısından Kurban İbadeti’, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009) 35-36.

³⁷² Eski Ahit, Yeşaya, 45:5.

³⁷³ Eski Ahit, Levililer, 1:4-5.

Hız. Âdem, işlediğı gûnahtan dolayı ölümlü hale dönüşmüştür. Hız. Âdem gibi gûnah işleyenler de Yahudilere göre ölümlü hak etmişlerdir. Bundan dolayı Yahudiler yılda bir kere gûnahlarından temizlenmek amacıyla kurban takdiminde bulunmuşlardır. Yahudilerin bu kurban takdimlerinden hareketle de tanrının gûnah işleyen insanlardan ölümlü cezasının kaldıracağı inancını benimsemişlerdir.³⁷⁴

Yahudilik inancına bakıldığında insanların da kurban edilmek istendiğı veya kurban edildiğı ile ilgili bazı işaretlerin mevcut olduğunu belirtmek gerekir. Eski Ahit'te tanrı için insanlardan kurban edilmek istendiğı ifade edilmiştir. Eski Ahit'te tanrının kendisi için insanlardan kurban takdim edilmesini istediğı şöyle ifade edilmiştir: “İnsan veya hayvan olsun hatta tarla olsun kişilerin tanrı için vakfettiğı hiçbir nesne ya da canlı satılmayacak, onun fidyesi verilmeyecek ve mutlaka o öldürülecektir”.³⁷⁵ “ (...) Yeni doğan, çocukların içerisinde ilk doğan oğlunu bana vereceksin. Tüm hayvanların için de bunu yapacaksın; bir hafta boyunca anneleri ile kalacak bu süreyi takip eden sekizinci gün bana vereceksin.”³⁷⁶ Eski Ahit'te bahsedilen emirlere bakıldığında tanrının insanlardan kendisi için kurban takdim edilmesini istediğı görülmektedir. Yapılan arkeolojik kazılarda insanın kurban edilmesine rastlanılmıştır. Eski Ahit'teki emirlerden ve yapılan arkeolojik kazılardan hareketle Yahudilerde insan kurban etme geleneğinin yaygın olduğunu söylemek çok doğru değildir. Ancak az da olsa çok eski zamanlarda Yahudi geleneğinde insan kurban etme törenlerinin olduğu bilinmektedir. Bundan dolayı insanın kurban edildiğı doğrudur. Zaman içerisinde kendi dinlerinden sapmalar yaşayan ve bu sapmalar neticesinde sapkın duruma gelen Yahudilere insanın kurban edilmesi geleneğinin, Fenikeliler, Mezopotomya ve Sami dinlerdeki kùltlerden veya ilkel kabile inanışlarından etkilenip alındığı iddia edilmiştir.³⁷⁷

Hristiyanlara göre kurban ibadetinin merkezinde Hız. İsa bulunmaktadır. Bu inancın çok önemli olmasının nedeni, Hız. İsa'nın çarmıha gerilmesi olayıdır. Hristiyan inancına göre, Hız. İsa, çarmıha gerilmek sûretiyle Allah'a sunularak kurban edilmiştir. Hristiyanlar, Hız. İsa'nın, insanların işlemiş olduğu gûnahlarına keffaret olması için kendisini Allah'a feda ettiğini, bundan dolayı da Hız. İsa'ya lekesiz kuzu anlamında

³⁷⁴ Eski Ahit, Yaratılış, 2:17; 3:19-22.

³⁷⁵ Eski Ahit, Levililer, 27: 29-30.

³⁷⁶ Eski Ahit, Çıkış, 22:29-30.

³⁷⁷ Ali Rafet Özkan, *Fundamentalist Hristiyanlık Yedinci Gün Adventizmi* (Ankara: Alperen Yayınları, 2002), 101-102.

“Tanrı’nın kuzusu” adını vermişlerdir.³⁷⁸ Hz. İsa’nın kendisini Allah’a feda etmesi Hristiyanlıktaki en önemli inançtır. Bu konu, Hristiyanlıkta Allah’a takdim edilen son kurban olarak kabul edilmiştir.³⁷⁹

Kurân’da Hz. İbrâhim’in Allah tarafından bir takım kelimelerle imtihan olduğu, Hz. İbrâhim’in imtihanı tamamladığını, ayrıca Allah’ın Hz. İbrâhim’i insanlara önder yapacağı ifade edilmiştir.³⁸⁰ Yüce Allah’ın, Hz. İbrâhim’i hangi kelimelerle imtihan ettiğine dair çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bazılarına göre Hz. İbrâhim’in mağaradan ilk çıktığında yıldız, ay ve güneşle imtihan olunması, oğlunu kurban etmekle imtihan olunması, ateşe atılması, sünnetle ve haccın erkânı ile emrolunması, misvak kullanımı, koltuk altı ve kasıkların temizlenmesi, bıyıkların kısaltılması, saçların düzeltilmesi, büyük ve küçük abdestten sonra temizlenilmesi, Cuma gusül abdesti alınması, ağza ve burna su verilmesi gibi şeylerin Hz. İbrâhim’in imtihan olduğu kelimeler olduklarını söylemişlerdir.³⁸¹

Kurân’ı Kerim’e bakıldığında kurban ibadeti ile ilgili birçok âyet bulunmaktadır.³⁸² Ayrıca Kurân’daki bazı âyetlerde önceki dönemlere ait olan kurban olaylarından da bahsedilmiştir. Örneğin, Hz. Adem’in çocukları olan Habil ile Kabil’in Allah’a adadıkları kurban olayı haber verilmiştir.³⁸³ Bilindiği üzere kaynaklara bakıldığında Hz. Âdem’in Hâbil ve Kâbil adındaki iki oğlu arasında meydana gelen kız kardeşle evlenme konusu geçmektedir. Kâbil, Hâbil’e itiraz etmesiyle birlikte Hz. Âdem her iki oğluna da Allah’a kurban takdim etmelerini istemiştir. Hâbil, Allah’a sunmak için mallarının arasından en güzelini seçmiş, Kâbil ise Allah’a takdim etmek için mallarının arasından en kötülerini tercih etmiştir. Bunun üzerine Yüce Allah, Hâbil’in kurbanını kabul etmiştir. Çünkü Hâbil, kurban ibadetini samimi, içtenlikle, Allah’ın rızasını kazanmak amacıyla yerine getirmiştir. Kâbil ise Allah’a yönelmeyen Kâbil’in kurbanını kabul etmemiştir. Yüce Allah, Kurân’da yalnızca takva sahiplerinin ve kendisinin rızasını gözetenlerin ibadetlerini kabul edeceğini³⁸⁴ haber vermiştir.³⁸⁵ Söz konusu âyetlerde geçen kurban ibadetinin Allah’ın rızasını gözeterek, samimi bir

³⁷⁸ Ümit Güler, “Nüzûl Öncesi Dönemde Kurân’da Kurban”, 30.

³⁷⁹ Osman Cilacı, *Dinler ve İnançlar Terminolojisi* (İstanbul: Damla Yayınları, 2001), 435.

³⁸⁰ Bakara, 2/124.

³⁸¹ Tantâvî b. Cevherî el-Mısırî, *el-Cevâhir fi tefsîri 'l-Kur'âni 'l-Kerîm I*, (Mısır, 1350), 120.

³⁸² Bakara, 2/71, Mâide, 5/27-31, Sâffât, 37/100-107, Kevser, 108/2.

³⁸³ Mâide, 5/27-31.

³⁸⁴ Mâide, 5/27.

³⁸⁵ Recep Özdirek, *Kurban İbadeti* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2007), 174.

şekilde yerine getirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. İlk kurban ibadetinin, Hâbil ve Kâbil ile başladığı âyetlerden anlaşılmaktadır. İki kardeş arasında meydana gelen bu kurban olayında kurbanı kabul edilmeyen Kâbil, Hâbil'e öldüreceğini söylemiş ve öldürmüştür. Ancak Hâbil, kardeşi Kâbil'in tehditlerine kulak vermemiş, hatta Kâbil'e Allah'ın yalnızca muttaki olanların ibadetlerini kabul edeceğini söylemiştir.³⁸⁶ Diğer ibadetler kurban ibadetinin de takvalı bir şekilde yerine getirilmesi gerekir. Aksi takdirde Allah'a takva ile ulaşmayan her ibadet, boşa bir çaba olarak kalacaktır.

Sâffât Sûresi'nde geçen âyette ise Hz. İbrâhim ile Hz. İsmail'in arasında geçen kurban meselesinden bahsedilmektedir.³⁸⁷ Hz. İbrâhim oğluna, büyüdüğü vakit rüyasında kendisini kestiğini gördüğünden bahsetmiştir. Hz. İbrâhim'in oğlu babasıyla birlikte iş yapacak kadar büyüdüğünde Hz. İbrâhim oğluna "yavrucuğum" hitabıyla başlayarak rüyasında kendisini kurban ettiğini gördüğünü söylemiştir. Hz. İbrâhim, babası ile konuşmasında "babacığım" hitabıyla sözlerine başlamış, aynı şekilde oğluna da "yavrucuğum" hitabıyla sözlerine başladığını görülmektedir. Bir baba ve oğulla nasıl konuşulması gerektiğine dair ipuçları gözümüzden kaçmaması gerekir. Hz. İbrâhim, oğluna gördüğü rüya karşısında ne söyleyeceğini sormuş, oğlu da babasına Allah'ın emrini yerine getirmesini, bu durum karşısında sabredenlerden olacağını söyleyerek babası gibi oğlu da Allah'a boyun eğmiştir. Âyetin devamı şu şekildedir:

Her ikisi de (ilâhî buyruğa) teslim olunca ve babası onu yüzüstü yatırdınca, "Ey İbrâhim!" diye ona seslendik; "Tamam, rüyanı gerçekleştirmiş oldun." İşte iyileri biz böyle ödüllendiririz. Bu, kesinlikle apaçık bir imtihandı. Biz, (oğlunun canına) bedel olarak ona iri bir kurbanlık verdik. Onun hakkında, "İbrâhim'e selâm olsun!" ifadesini sonradan gelen nesiller arasında devam ettirdik. Evet, iyileri işte böyle ödüllendiririz. Çünkü o, bizim mümin kullarımızdandı."³⁸⁸

İslâm kaynaklarında kurban olayı şu şekilde anlatılmaktadır. Hz. İbrâhim, Allah'ın emri gereği Hz. İsmâil'i annesiyle birlikte Mekke'ye götürüp bıraktıktan sonra Cürhümlü kabilesi Hz. Hacer'den izin alarak Kâbe'nin çevresine yerleşmeye başlamışlardır. Hz. İbrâhim, ara ara eşi ve oğlunu ziyaret geliyordu. Hz. İsmâil, büyüdüktan sonra Allah, rüyasında Hz. İbrâhim'den oğlunu kendisi için kurban etmesini istemiştir. Hz. İbrâhim, rüyasını oğlunu anlatınca Hz. İsmâil, Allah'ın emrine

³⁸⁶ Mâide, 5/27-30.

³⁸⁷ Sâffât, 37/107-111.

³⁸⁸ Sâffât, 37/102-111.

boyun eğdiğini ve ne ile emrolunduysa onu yapmasını babasına söylemiştir. Hz. İbrâhim, Hz. İsmâil'i yere yatırıp boğazına bıçağı sürmüş fakat Allah Hz. İsmâil'in kesilmesine izin vermemiş, Hz. İbrâhim'e bir koç göndererek oğlunun yerine bu koçun kurban edilmesini istemiştir. Hz. İbrâhim, Allah'ın emrini yerine getirerek koçu kurban etmiştir.³⁸⁹ İslâmî kaynaklarda Hz. İsmâil, kendisinin kesilirken babasını rahatsız etmek istemediğini, bundan dolayı ellerinin ve ayaklarının bağlanılmasını, merhamet edilmemesi için de yüzünün kapatılmasını babasından istediği de ifade edilmiştir.³⁹⁰ Allah, Hz. İbrâhim'in Hz. İsmâil'e olan sevgisi ile kendisini yaratanına olan sevgi ve bağlılığı arasında bir ayrım yapmasını istemiş, Hz. İbrâhim ise Allah sevgisini evlat sevgisini tercih etmiştir.³⁹¹ Hz. İsmâil, kurban edilmek için evden çıkışından itibaren şeytan, hem Hz. İbrâhim'i hem Hz. İsmâil'i hem de Hz. Hâcer'i sürekli Allah'ın emrine karşı gelmeleri için vesvese vermiş, fakat başarılı olamamıştır. Hatta Hz. İbrâhim, şeytanın vesvese verdiği esnada şeytanı kovmak için taşlamıştır. Hac ibadetindeki şeytan taşlamanın bu olayla ilgili olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır.³⁹²

Hz. Adem'den Hz. İbrâhim'e kadar süren kurban kesme iabdeti, günümüze kadar her asırda ve her ümmet için bir ibadet şekli olarak bilinmektedir. Kurân-ı Kerim'de bu durum şöyle izah edilmiştir:

*“Biz her ümmete kurban kesmeyi meşrû kıldık ki kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar. Sonuç itibariyle hepinizin mâbudu tek bir tanrıdır. Şu halde yalnız O'na teslimiyet gösterin. Sen de Allah'ın buyruklarına içtenlikle teslimiyet gösteren kimseleri müjdele!”*³⁹³

Âyetten de anlaşılacağı üzere kurban ibadeti, her ümmet için bir ibadet şekli olmuştur.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Hz. İbrâhim, her ne durumla karşılaşsa karşılaşsın Allah'a olan teslimiyetinden asla vazgeçmemiştir. Kendi oğlunu bile gözünü kırpmadan Allah'ın emri diye kurban etmeye karar vermiş bir peygamberdir. Hz. İbrâhim'in oğlu da aynı teslimiyeti göstererek verilen karara boyun eğmiştir. Allah'da Hz. İbrâhim'in oğluna karşılık mükâfat olarak büyük bir kurban verdiğini buyurmuştur. Dikkat edilirse âyetin sonunda Hz. İbrâhim için mümin kullardan olduğu

³⁸⁹ Şaban Kuzgun, *Hz. İbrâhim ve Hanîflık* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015), 89.

³⁹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân XV* (Mısır, 1967), 102-103.

³⁹¹ el-Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân XV*, 107.

³⁹² Taberî, *Tarih I*, 275.

³⁹³ Hac, 22/34.

vurgulanmıştır. Bu olaydan hareketle mümin kul olmanın şartlarından birinin de kayıtsız şartsız tam bir teslimiyet içerisinde Allah’a boyun eğmek olduğu aşikârdır. Nefsin ve şeytanın dediklerine aldırış etmeden, dünyanın depdebeli hayatını umursamadan yalnızca Allah’a boyun eğenlerin mümin kullar arasına gireceği anlaşılmaktadır. Kıssadan hisse anlayışıyla insanoğlunun da aynı hassasiyetle Allah’a boyun eğmesi gerektiği, her ne olursa olsun Allah’ın emrinin yapılmasının son derece mühim olduğu bilinmelidir. Nefse uyarak iş yapılmamalı, kendimizi her daim sorguya çekmeli, Allah’a ve göndermiş olduğu İslâm dinine teslim olunmalıdır. Başkalarının dediklerine göre değil Allah’ın buyruklarına göre yaşayan insan Hz. İbrâhim gibi Allah’a teslim olmuş mümin kullar arasına girebileceğini unutmamalıdır.

2.16.Hz. İshak’ın Müjdelenmesi

Hicret esnasında Hz. İbrâhim’le birlikte yolculuk yapan Hz. Lût, Sodom şehrine yerleşmişti. Bu bölgede insanları uyarmak, Allah’ın kanunlarını tebliğ etmek için görevlendirilmiştir. Hz. Lût, Hz. İbrâhim’e gelen şariat üzerine görevlendirilmiş bir peygamberdir. Kurân-ı Kerim’de Hz. Lût ile anlatılanlar okuyan tarafından ibret alınması gereken ders niteliğindeki olaylardır. Hz. Lût, kavmine Allah’ın varlığını ve birliğini, Allah’ın göndermiş olduğu vahyi anlatmasına rağmen yaptıkları ahlaksızca fiillerinden dolayı helak olmuştur. Hz. Lût’un kavmini helak için görevlendirilen melekler müjde getirmek için öncelikle Hz. İbrâhim’e uğramıştır.³⁹⁴ Bu durum Kurân-ı Kerim’de şöyle ifade edilmektedir:

İbrâhim’in değerli konuklarıyla ilgili kıssa sana ulaştı mı? Onun yanına girdiklerinde “selâm” demişler, o da “selâm” demiş; (içinden) “Hiç de tanıdık kimseler değil” diye geçirmişti. Belli etmeden hemen ailesinin yanına gitti ve (kızartılmış) besili bir buzağı getirdi. Onu önlerine koydu ve “Buyurmaz mısınız?” dedi. Durumlarından dolayı biraz kaygılandı. “Korkma” dediler ve ona derin bilgi sahibi olacak bir oğul müjdesi verdiler. Karısı heyecanla bağırarak alnına vurdu; “Benim gibi yaşlı ve kısır bir kadın ha!” dedi. “Rabbin böyle buyurdu” dediler; “Kuşkusuz hikmeti sonsuz, ilmi sınırsız olan yalnız O’dur.” İbrâhim, “Peki ey elçiler! Sizin asıl göreviniz nedir?” dedi. “Biz” dediler, “Günaha batmış bir topluluğa gönderildik; Haddi aşanlar için rabbinin nezdinde işaretlenmiş balçıktan taşları üzerlerine yağdırmak üzere.”

³⁹⁴ Hüseyin Çelik, ‘‘Kurân-ı Kerim’e Göre Hz. İbrâhim’’, 27.

*Derken, orada bulunan müminleri çıkardık. Zaten orada -bir hâne dışında- Allah'a teslim olmuş kimseler de bulamadık. Ve orada, acı veren azaptan korkanlar için bir işaret bırakmış olduk.*³⁹⁵

Halk arasında dilden dile dolaşan ‘‘Halil İbrâhim Sofrası’’ veya ‘‘Halil İbrâhim bereketi’’ gibi sözler Hz. İbrâhim’in misafir ağırlamayı çok sevdiğini ve elindeki olan nimetleri başkalarıyla paylaştığını göstermek için söylenmektedir. Hz. İbrâhim, çok misafirperver olması hasebiyle kendisine ‘‘ebu’d-dayfan’’ yani misafirlerin babası denilmiştir.³⁹⁶ Kurân-ı Kerim’de Hz. İbrâhim’in misafirleri ağırlaması yukarıda geçen âyetlerde bildirilmiştir. Kendisine gelen misafirleri karşılaması, onlara belli etmeden ailesinin yanına gidip yemek hazırlaması, onları nezaketle sofraya davet etmesi gibi ayrıntılar misafire nasıl davranılması gerektiği konusunda bize yol göstermektedir.

Hız. İbrâhim ve hanımı Sâre’nin yaşlı olmalarına rağmen Yüce Allah, onlara Hz. İshâk’ın doğacağı müjdesini melekler vasıtasıyla bildirmiştir. Meleklerin müjdeyi vermesiyle Sâre, çok şaşırması ve kendisinin yaşlı ve kısır olduğunu söylemiştir. Melekler de Allah’ın böyle buyurduğunu, hikmetinin sonsuz olduğunu, herşeyi bildiğini ve ilminde sınırsız olduğunu söylemişlerdir. Âyetin devamında ise Hz. İbrâhim, gelen elçilere gelmekteki gayelerinin ne olduğunu sormuş, melekler de müminler dışındaki Allah’ın haram kıldığı şeyleri yapan, günahlara batmış bir kavmi helâk etmek için görevlendirildiklerini ifade etmişlerdir.

2.17.Kâbe’nin İnşası

Yeryüzünde ilk inşa edilen mabedin Kâbe olduğu Kurân-ı Kerim, bize şu şekilde haber vermektedir: ‘‘Gerçek şu ki, insanlar için yapılmış olan ilk ev, âlemlere bir hidayet ve bir bereket kaynağı olan Mekke’deki evdir.’’³⁹⁷ Kâbe’nin ilk kurucusunun kimin olduğu hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Bir kısım müfessirler, Bakara Sûresi’ndeki 127. âyette bulunan ‘‘temellerini yükseltiyordu’’ ifadesinden hareketle, Hz. İbrâhim’den önce Kâbe’nin var olduğunu, Nûh tufanında harap olup üzerinin kumlarla kapandığını, Hz. İbrâhim ise bu eski temelleri açığa çıkararak bunların üzerine Kâbe’nin yapıldığını belirtmişlerdir. Ayrıca Kâbe’nin ilk defa melekler veya Hz. Âdem

³⁹⁵ Zâriyât, 51/24-37.

³⁹⁶ Hüseyin Çelik, ‘‘Kurân-ı Kerim’e Göre Hz. İbrâhim’’, 92.

³⁹⁷ Âl-i İmrân, 3/96.

tarafından yapıldığını söylemişlerdir. Bir kısım müfessire göre ise Kâbe'nin ilk defa Hz. İbrâhim tarafından inşa edildiğini söylemişlerdir.³⁹⁸ Kâbe'nin temellerinin yükseltilmesi ile ilgili âyet şu şekildedir:

İbrâhim, İsmâil'le birlikte o evin (Kâbe'nin) temellerini yükseltiyordu: "Ey rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin. Ey rabbimiz! Bizi sana teslim olanlardan eyle, soyumuzdan da sana teslim olacak bir ümmet çıkar. Bize ibadet usullerimizi göster, tövbemizi kabul et. Şüphesiz tövbeleri kabul eden, merhameti bol olan yalnız sensin. Soyumuzdan, onlara senin âyetlerini okuyacak, kitabı ve hikmeti öğretecek, onları arındıracak bir elçi çıkar rabbimiz! Çünkü yalnız sensin kudret ve hikmet sahibi."³⁹⁹

Kâbe'nin inşâsı Hz. İbrâhim ve babasına yardım eden Hz. İsmâil tarafından gerçekleştirilmiştir. Temellerini yükseltirken; Kâbe'yi inşâ etmelerini kendilerinden kabul buyurmasını, her zaman Allah'ın hükümlerine boyun eğip emir ve yasaklarına göre yaşamayı, nesillerinden de aynı şekilde Allah'a karşı teslimiyet içerisinde olan toplumun çıkarılması, nasıl ibadet edeceklerine dair ibadet şekillerini göstermesini, tövbelerinin kabul edilmesi için Allah'a dua etmiştir. Âyetin devamında ise nesillerinden Allah'ın göndermiş olduğu vahiyleri insanlara anlatan, doğruyu ve yanlışını sonra Allah, Hz. İbrâhim'e insanları Hacc'a davet etmesini emretmiştir.⁴⁰⁰

2.18. Hz. İbrâhim'in Teslimiyetinin Kişiliğindeki Tezahürleri

Tüm peygamberler gibi Hz. İbrâhim de tevhit mücadelesi, fazileti, güzel ahlakı, doğruluğu, Allah'a teslimiyeti, merhamet sahibi oluşu, hilmi, vefakâr oluşu, cömertliği, dürüstlüğü, inceliği gibi tüm yönleriyle insanlara güzel bir örnek olmuştur.⁴⁰¹ Kurân-ı Kerim'de Hz. İbrâhim'de ve O'na tabii olanlarda güzel bir örnek olduğundan bahsedilmiştir⁴⁰². Yaşamı boyunca her yönüyle bize örnek olan Hz. İbrâhim'in ahlaki özelliklerinin bilinmesi herkes için çok önemlidir.

³⁹⁸ Hüseyin Çelik, "Kurân-ı Kerim'e Göre Hz. İbrâhim", 38.

³⁹⁹ Bakara, 2/127-129.

⁴⁰⁰ Hac, 22/27-29.

⁴⁰¹ Atilla Yargıcı, Mahmut Öztürk, *Hız. İbrâhim ve Tevhid Mücadelesi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, Çınar Matbaası ve Yayını San. Tic. Ltd, Şti, 2021), 73.

⁴⁰² Mümtetine, 60/4.

2.18.1. Hz. İbrâhim'in Üsve-i Hasene (Rol Model) Olması

Peygamberlerin gönderilmesinin en baştaki amacı, gönderildikleri toplumları veya tüm insanları Allah'ın iradesi doğrultusunda zihnî ve amelî planda değiştirmek ve dönüştürmektir. Peygamberleri eğitimci, yazar, düşünür v.b. kişilerden ayıran en önemli hususlardan biri peygamberlerin vahiy aracılığıyla kendilerine gönderilen emir ve yasakları, inanç, ibadet, ahlâk ilkelerini tebliğ etme vazifesi yanında gönderilen vahyin anlaşılması ve uygulamaya geçilmesi konusunda insanlara örnek olma sorumluluğu taşımalarıdır. Kurân-ı Kerim'de gönderilen tüm peygamberlerin kendilerine itaat edilmesi için⁴⁰³, dolayısıyla örnek alınmaları için gönderildiklerine dikkat çekilmiştir.⁴⁰⁴

Tüm peygamberler insanlar için rol model şahsiyetler olmakla birlikte Kurân'da üsve-i hasene kavramı Hz. Muhammed dışında sadece Hz. İbrâhim için kullanılmıştır⁴⁰⁵. Bu kavram Hz. Muhammed için bir⁴⁰⁶, Hz. İbrâhim ve O'na tabii olanlar için iki⁴⁰⁷ defa kullanılmıştır. Üsve-i hasene kavramının iki defa tekrarlanmasının hikmetleri bulunmaktadır. Bu mevzuda müminlerin Hz. İbrâhim'in üsve-i hasene oluşunu ve Hz. İbrâhim'i örnek almanın gerekliliğini bilmesi gerekir.

Hz. İbrâhim'in güzel bir örnek olması Allah'a inanmış kişiler içindir. Allah'ın emir ve yasaklarına uymayan, Allah'ın düşmanlarıyla dost olan, O'nun düşmanlarını örnek alan kimse için değildir⁴⁰⁸. Hz. İbrâhim'in, toplum içerisinde eleştirilen, cezaya çarptırılan, sürgüne yollanmak istenile bir konumdayken Allah tarafından üsve-i hasene olarak tanımlanması tahkiki îmânı, ne olursa olsun davasından vazgeçmeyişi ve ahlaki vasıflarının Allah tarafından ödüllendirilmesinin sonucudur⁴⁰⁹.

Her peygamberin hususiyetleri incelendiğinde hepsinin toplum için örnek alınması gereken şahsiyetler olduğu, insanların baskılarına ve hakaretlerine rağmen sakinliklerine koruyup kararlılıkla davalarını tebliğ etmeye devam ettikleri görülecektir. Yaptıkları bu davranışlarla içerisinde yaşadıkları toplumlarda üsve-i hasene olarak ön plana çıkmışlardır. Ayrıca Kurân-ı Kerim'de hem Hz. Muhammed'e hem de

⁴⁰³ Nisâ, 4/64.

⁴⁰⁴ Mustafa Çağrı, "Muhammed", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30, 442-444.

⁴⁰⁵ Mümtahine, 60/4,6.

⁴⁰⁶ Ahzâb, 33/21.

⁴⁰⁷ Mümtahine, 60/4,6.

⁴⁰⁸ Vehbe Zuhayli, *et-Tefsiru'l-Münir XIV* (İstanbul: Risale Yayınları, tarihsiz.), 395.

⁴⁰⁹ Yargıcı, Öztürk, *Hz. İbrâhim ve Tevhid Mücadelesi*, 75,76.

Müslümanlara Hz. İbrâhim'e uyulması gerektiğini bildiren âyetler de bulunmaktadır⁴¹⁰. Kurân-ı Kerim'den de anlaşılacağı gibi Hz. İbrâhim'i örnek almak, onun ahlakıyla ahlaklanmak ve prensiplerine uymak her Müslümanın önem vermesi gereken bir mevzudur.

2.18.2. Hz. İbrâhim'in Halilullah Olması

Birbirini seven ve her zaman birbirlerine ihtiyaç duyan kimseler anlamına gelen halil⁴¹¹, eksiği olmayan bir sevgi olarak tanımlanan 'hullet'⁴¹² kelimesinden gelmektedir.⁴¹³

Kurân-ı Kerim'de birçok peygamber kendine has özellikleriyle nitelenmiştir. Peygamberler, Allah'ın elçisi konumunda olmaları bakımından birbirinden farksız olmakla birlikte bazı hususiyetleri ve ayrıcalıklarıyla birbirlerinde ayrılmıştır. Hz. Mûsâ'ya; "Kelimullah⁴¹⁴", Hz. İsâ'ya; "Ruhullah⁴¹⁵", Hz. Muhammed'e; "Habibullah" denildiği gibi Hz. İbrâhim için de "Halilullah⁴¹⁶" ifadesi kullanılmıştır⁴¹⁷.

Hz. İbrâhim ile Allah arasındaki dostluğa bakıldığında dikkat çeken en önemli özelliklerinden birisi de farklı iki varlık arasındaki dostluğun olmasıdır. Varlıklardan birisi Yüce Allah, diğeri ise yaratılmış bir varlıktır. Söz konusu dostluk ilişkisinin bu bağlamda ele alınması gerekmektedir. Allah ile Hz. İbrâhim arasındaki dostluk ilişkisi başlamadan önce Cenâb-ı Hak, Hz. İbrâhim için birçok nimetler bahşetmiştir. Yüce Allah, öncelikle yaratması olmakla birlikte, kulunun hayatını sürdürebilmesi için maddi-manevi sayısız nimetler vermiştir. Bu nimetler karşılığında kulundan beklediği ise şükredici olmasıdır. Hz. İbrâhim de kendisine verilen nimetler karşısında her zaman şükreden bir kul olmaya çalışmıştır. Kurân-ı Kerim'de kulların şükrettiklerinde nimetlerinin artacağı, şayet nankörlük ettiklerinde Allah'ın azabının pek şiddetli olduğu

⁴¹⁰ Nahl, 16/123; En'âm, 6/161; Âl-i İmrân 3/95; 4/125.

⁴¹¹ Fatih Tok, "Allah-İnsan İlişkisi Bağlamında Hz. İbrâhim'in (a.s.) "Halilullah" Vasfının İncelenmesi" içinde *Uluslararası Hz. İbrâhim (a.s.) ve Nübüvvet Sempozyumu*, editörler Atilla Yargıcı, Mahmut Öztürk, (İstanbul: Nida Yayınları, 2019), 318-334.

⁴¹² Bakara, 2/245.

⁴¹³ Ebû Abdірrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî (el-Fürhûdî), *Kitâbü'l-'Ayn*, (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2003), 440.

⁴¹⁴ Nisâ, 4/1614.

⁴¹⁵ Tahrim, 66/12.

⁴¹⁶ Nisâ, 4/125.

⁴¹⁷ Yargıcı, Öztürk, "Hz. İbrâhim ve Tevhid Mücadelesi", 78.

bildirilmiştir.⁴¹⁸ Yüce Allah, Hz. İbrâhim'i teslimiyetini farklı şekillerde sınamış, Hz. İbrâhim'de bütün imtihanları başarıyla geçerek Allah tarafından 'Halilullah' vasfını almıştır.⁴¹⁹

Allah'ın Hz. İbrâhim'i dost olarak seçmesi Hz. İbrâhim'in Allah'ı çok sevmesinden ve Allah'ın razı olacağı, seveceği ibadetleri yapmasından dolayıdır.⁴²⁰ Hz. İbrâhim, Allah'ın kendisine vermiş olduğu yükümlülükleri yerine getirmiş, bu nedenle Allah'ın rızasını kazanmış, Allah tarafından "halilullah" olarak tanımlanmıştır.⁴²¹ Hz. İbrâhim'in Allah'a olan içtenliği, doğruluğu, ibadetlere olan düşkünlüğü, Allah'a teslimiyeti, her imtihanın üstesinden gelmesi, canı pahasına dahi olsa tebliğe devam etmesi, zalim yönetici karşısında hakikatleri söylemesi, hicret etmesi, Allah için sevdiklerinden vazgeçmesi, Allah'ın kendisine rahmet ve ikramda bulunmasını ve Halil olarak nitelemesini sağlamıştır.⁴²²

2.18.3. Hz. İbrâhim'in Doğruluk Sahibi Olması

Hz. İbrâhim'in hususiyetlerinden birisi de sıdk sahibi olmasıdır. Sıdk; kulun amellerinde, niyetlerinde, söz ve davranışlarında kısacası hayatın her alanında samimi ve dürüst olmasına denir.⁴²³ Kurân-ı Kerim'de Hz. İdris⁴²⁴, Hz. İbrâhim, Hz. Yusuf⁴²⁵, Hz. Meryem⁴²⁶ "sıddık" vasfıyla nitelenmektedir. Hz. İbrâhim için Kurân-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: "Bu kitapta İbrâhim'i de okuyup an! Kuşkusuz o, özü sözü doğru bir insan, bir peygamberdi".⁴²⁷

Sıdk kelimesi, Kurân-ı Kerim'de hem gerçek hem de mecaz anlamda olmak üzere on beş yerde geçmektedir. ayrıca üç âyette doğru sözlü anlamında kullanılan sâdık, elliye yakın âyette sâdık kelimesinin çoğul şekilleri, altmışa yakın âyette de aynı

⁴¹⁸ İbrâhim, 14/7.

⁴¹⁹ Fatih Tok, "Allah-İnsan İlişkisi Bağlamında Hz. İbrâhim'in (a.s.) "Halilullah" Vasfının İncelenmesi", 322-323.

⁴²⁰ Ebû'l Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesir, *Tefsiru'l- Kurâni'l-Azîm* (Beyrut: Dâru Taybe, 1999), II, 417.

⁴²¹ Râzî, *Mefatihü'l gayb XI*, 228.

⁴²² İbn Atıyye Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib el- Endelüsi, *el-Muharrerü'l-veciz fî tefsiri'l-kitabi'l-aziz* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 2/117.

⁴²³ Elmalılı, *Hak Dini Kurân Dili III*, çev. Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Orhan Atalay, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2015), 25.

⁴²⁴ Meryem, 19/56.

⁴²⁵ Yusuf, 12/46.

⁴²⁶ Mâide, 5/75.

⁴²⁷ Meryem, 19/41.

kökten türeyen farklı isim ve filler kullanılmıştır. Ayrıca sıdk kavramı Kurân-ı Kerim'in isimlerinden biri⁴²⁸ olarak da kullanılmıştır.⁴²⁹

Hiz. İbrâhim sıdk sahibi oluşu, Kurân-ı Kerim'de bizlere haber verilmiştir. Hiz. İbrâhim, "Sıddîk" ünvanını alabilmesi için gerekli tüm özellikleri yerine getirmiştir. Allah, Hiz. İbrâhim'in yaptığı davranışlardan razı olduğunu "sözünü yerine getiren İbrâhim...⁴³⁰" âyetiyle bildirmiştir⁴³¹. Müfessirler, âyetteki sözden kasdın Allah'ın vahyettiklerini insanlara bildirme noktasında Allah'a verdiği sözü tutmak, emir ve yasaklarını insanlara ulaştırmak, Allah'a bağlılıkta vefakâr olmak manasına geldiğini söylemektedirler⁴³².

Sıddîk kavramı, Kurânı Kerim'de yalnızca peygamberleri niteleyen bir hususiyet olmamakla birlikte Allah'a imân eden samimi müminleri nitelemek için de kullanılmıştır. Bu makama, Allah'ın kendilerine ilim verdiği peygamberlerle birlikte, aynı ilimden faydalanan ve rehber edinenler de ulaşabilmektedir. Bundan dolayı sıddîk özelliği vehbi olmakla birlikte aynı zamanda kesbidir.⁴³³

Âyetlere ve yorumlara bakıldığında Hiz. İbrâhim'in her zaman doğruluk ve samimiyetten ayrılmadığı, bütün insanlığa örnek olacak ahlâki hususiyetleri kendisinde barındırdığı görülecektir⁴³⁴.

2.18.4. Hiz. İbrâhim'in Merhametli ve Hilm Sahibi Olması

Merhamet, sözlükte acımak, şefkat göstermek, acıma duygusu, acıma duygusundan dolayı yapılan iyilik anlamında kullanılmıştır. Aynı zamanda Allah'ın yarattıklarına yönelik lütuf ve ihsanlarını ifade etmekte, bunun yanında insanlarda bulunan, diğer canlıların sıkıntıları karşısında onları yardım etmeye yönelten acıma hissidir. İslâmî kaynaklara bakıldığında zaman merhamet kelimesi genellikle rahmet kelimesiyle anlatılmıştır. Fakat Türkçe'de merhamet kelimesi hem Allah hem de insanlar, rahmet kelimesi ise genellikle Allah için kullanılmaktadır. Kaynaklarda rahmet

⁴²⁸ Zümer, 39/32-33.

⁴²⁹ Mustafa Çağrı, "Sıdk", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37:98-100.

⁴³⁰ Necm, 53/37.

⁴³¹ Yargıcı, Öztürk, *Hiz. İbrâhim ve Tevhid Mücadelesi*, 74.

⁴³² İbn Kesîr, *Tefsiru'l- Kurâni'l-Azîm VII*, 463.

⁴³³ Adem Höçük, "Kurân-ı Kerim'de 'Sıdk' (Doğruluk) Kavramı", (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 76.

⁴³⁴ Yargıcı, Öztürk, *Hiz. İbrâhim ve Tevhid Mücadelesi*, 74.

veya merhamet kavramı insanlara yüklenildiğinde duygusal bir anlam ortaya çıkarken Allah'a nisbet edildiğinde ise Cenâb-ı Hakk'ın fiilî bir sıfatı olarak geçmektedir. Bundan dolayı Allah için merhamet kavramının duygusal anlamda değil O'nun yarattığı varlıklarını nimetlendirmesi ve ihsanı, affetmesi ve mağfireti olarak anlaşılmalıdır. Bunun sebebi ise duyguların değişkenliği ve buna bağlı olarak beşeri birer kusur sayılması olarak gösterilmiştir.⁴³⁵

Allah'a teslim olmuş bir kul olan Hz. İbrâhim, babasını ve kavmini Allah'a îmân etmeye davet etmiştir. Hz. İbrâhim'in babasını tek olan Allah'a îmân etmeye çağırmasındaki üslubu, saygısı, merhameti ve hilm sahibi oluşu gözler önündedir. Hz. İbrâhim'in babasını Allah'ın varlığına ve birliğine inanmaya davet etmesinde çok önemli mesajlar bulunmaktadır. Hz. İbrâhim, ilk konuşmalarındaki babasına yaklaşımında nezaketli, sevecen bir tavır kullanmış, babası, davetin kabul etmemekle birlikte Hz. İbrâhim'i tehdit etmesine rağmen kendi üslubunu değiştirmemiştir. Hz. İbrâhim'in müspet tavrına rağmen babasında en ufak bir yumuşama izi dahi görülmemiş, Hz. İbrâhim'in sunmuş olduğu delilleri görmezden gelmiş, sevecen ve kibar bir şekilde "babacığım" demesine karşılık babası tehdit edici bir şekilde Hz. İbrâhim'e sert davranmıştır. Hem tebliğle vazifeli hem de bir evlat olarak babasının doğru yola gelebilmesi için elinden geleni yapmış olmasına rağmen babası putlara tapmaya devam etmiştir. Her konuşmasının başında "babacığım" kelimesini kullanan, kibar, nazik olan öz oğlunu putların aleyhinde konuşmasından dolayı bu duruma hazmedememiş ve "uzun bir süre benden uzaklaş git" demesiyle Hz. İbrâhim'i uzaklaştırmak istemiştir. Bunun akabinde de Hz. İbrâhim, babasının yanından ayrılmıştır.⁴³⁶ Hz. İbrâhim, babasının kendisine tehdit etmesine rağmen aynı tepkiyle karşılık vermemiş, merhameti ve hilmini korumuştur. Hz. İbrâhim, tüm çalarına rağmen tebliği sonuçsuz kalınca babasının "Benden uzaklaş" demesiyle yanından uzaklaşacağını ancak yine de babası için Allah'tan mağfiret dileyeceğini de söylemiş ve babasına selam vererek oradan ayrılmıştır⁴³⁷. Hz. İbrâhim'in babası ile olan diyalogunda

⁴³⁵ Mustafa Çağrı, "Merhamet", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29:184-185.

⁴³⁶ Gürel, "Din Eğitimi Açısından Kurân'da Hz. İbrâhim (a.s.)", 35.

⁴³⁷ Meryem, 19/47.

her sözünün başında ‘‘Babacığım’’ demesi babasını çok sevdiğine, babasının Allah’ın azabından kurtarmak istediğine delil olarak ifade edilmiştir⁴³⁸.

2.18.5. Hz. İbrâhim’in Şükredici Olması

Şükür, sözlükte yapılan iyiliği bilmek ve onu yaymak, iyilik edeni yaptığı iyilikle övmek, minnettar olmak gibi anlamlarda kullanılmıştır. Terim anlamı ise Yüce Allah’tan ve insanlardan gelen nimet ve iyilikten dolayı minnettarlık ifade etme, Allah’ın emir ve yasaklarına uyup günah işlemekten kaçınmak suretiyle nimetin gereğini yapmaktır. Türkçede Allah’ın verdiği nimetlere karşı minnettarlık için şükür kavramı, insanlara karşı oluşan minnettarlık için teşekkür kavramları kullanılmıştır.⁴³⁹

Kurân-ı Kerim’de şükür kelimesi ve kendisinden türeyen kelimeler yetmiş beş yerde geçmektedir. Bu âyetlerin çoğunda Allah’ın nimetleri ve ihsanlarından söz edilmiştir. Bundan dolayı insanların Allah’a şükretmeleri gerektiği ifade edilmekte ve Allah’a şükredenler için mükâfatların olacağı da bildirilmiştir. Kurân’da şükredenin ancak kendi iyiliği için şükretmiş olacağını, nankörlük edenin ise Allah’ın hiçbir şeye ihtiyacının olmadığını ve Allah’ın çok büyük kerem sahibi olduğu vurgulanmaktadır.⁴⁴⁰ Ayrıca başka bir âyette Allah’ın şükreden kimselere nimetlerini artıracığı da haber verilmiştir.⁴⁴¹

Hadislere bakıldığında şükür kavramı hem verdiği nimetlerden dolayı kulların Cenâb-ı Hakk’a minnettar olması hem Allah’ın kullarının şükretmelerine karşılık vermesi, yapılan iyiliklerin mükâfatlandırılması hem de insanların birbirlerine teşekkür etmeleri anlamlarında kullanılmıştır.⁴⁴² Allah’a şükretmeyen kimsenin insanlara teşekkür etmeyeceğinin, insanlara teşekkür etmeyen Allah’a şükretmeyeceği⁴⁴³, belaya sabretmenin de nimete şükretmenin de mümin kimseye sevap kazandıracağı⁴⁴⁴, yemek yiyip şükreden kimse oruç tutup sabreden kimse gibi olduğu⁴⁴⁵ gibi bazı hadisler şükretmenin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. ayrıca İslâm ahlâkı ve edep

⁴³⁸ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb* XXI, 545.

⁴³⁹ Mustafa Çağrı, ‘‘Şükür’’, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2010), 39:259.

⁴⁴⁰ Neml, 27/40.

⁴⁴¹ İbrâhim, 14/7.

⁴⁴² Mustafa Çağrı, ‘‘Şükür’’, 259.

⁴⁴³ Tirmizî, Birr, 35.

⁴⁴⁴ Müslim, Zühd, 64.

⁴⁴⁵ Buhârî, Et’ime, 56.

literatüründe şükür konusunda genellikle âyet ve hadislerden hareketle manzum ve mensur güzel sözlerden bahsedilmiştir.⁴⁴⁶

Kurân-ı Kerim’de Hz. İbrâhim’in tevhit önderi olarak Allah’a gönülden itaat eden iyilik rehberi olduğu ve müşriklerden olmadığı, Allah’ın kendisine verdiği nimetlere şükrettiğini, Hz. İbrâhim’i seçkin kıldığını ve doğru yola yönelttiği ifade edilmiştir⁴⁴⁷. Allah’a teslim olmuş bir kul olan Hz. İbrâhim, Allah’a şükrederek Allah’ın nimetlerini elde etmiştir. Örneğin; Hz. İbrâhim ve eşi Sare’nin yaşları ilerlemesine rağmen bilgili bir çocuklarının olacağı⁴⁴⁸, Hz. İbrâhim ve ailesinin üzerinde Allah’ın rahmetinin ve bereketinin olduğu⁴⁴⁹, yaşamı boyunca şirkten arındırılacak olması⁴⁵⁰ Allah’ın nimetlerindendir⁴⁵¹.

2.18.6. Hz. İbrâhim’in Misafirperver Olması

Misafir kelimesi Arapça’da yolcu, Türkçe’de ise konuk anlamında kullanılmıştır. Arapça’da misafir kelimesi genellikle ‘dayf, adyâf, duyûf, dıyâf’ kavramlarıyla geçmektedir. Aynı kökten gelen ‘dıyâfe’ kelimesi ise misafir ağırlama, konuklara ikramlarda bulunma anlamlarında kullanılmıştır. Ayrıca Kurân-ı Kerim’de Hz. İbrâhim’e yaşlı hallerinde Hz. İshak’ı müjdelemek ve Lût kavmini helâk etmek için insan kılığında melekler de ‘dayf’ olarak zikredilmiştir. Allah’a teslimiyetiyle meşhur olmuş olan Hz. İbrâhim ise gelen misafirleri için bir dana kesip ikramda bulunmuş, fakat onlar yememiştir.⁴⁵² Hz. İbrâhim, misafir ağırlama geleneğini ilk başlatan kimse olarak nakledilmiş⁴⁵³, kendisine misafirlerin babası anlamına gelen ‘ebü’d-dîfân’ denilmiştir.⁴⁵⁴ Diğer bir âyette misafir etmek anlamına gelen tadyîf fiili, Hz. Mûsâ ile

⁴⁴⁶ Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Kitâbü Uyûni’l-ahbâr II* (Kahire: b.e.y., 1343-1349/1925-1930), 177-194; İbrâhim b. Muhammed el-Beyhakî, *el-Meâsin ve’l-mesâvî* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1408/1988), 148-152, 153-154; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr, *Behcetü’l-mecâlis ve ünsü’l-mücâlis* (Kahire: b.e.y., 1962), 310-318; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *el-Âdâb*, (Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1408/1988), 78-79, 292-294.

⁴⁴⁷ Nahl, 16/121.

⁴⁴⁸ Hicr, 15/53.

⁴⁴⁹ Hud, 11/73.

⁴⁵⁰ Enbiyâ, 21/51.

⁴⁵¹ Yargıcı, Öztürk, *Hiz. İbrâhim ve Tevhid Mücadelesi*, 80.

⁴⁵² Zâriyât, 51/26.

⁴⁵³ Muvatta, Sıfatü’n-Nebî, 4.

⁴⁵⁴ Mustafa Çağrıçı, ‘‘Misafir’’, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları 2020), 30:171-172.

arkadaşının bir köy halkı tarafından misafir edilmek istenmemesi anlatılırken geçmektedir.⁴⁵⁵

Misafirperverliğiyle tanınan Hz. Peygamber, kendisine ilk vahiy geldiği zaman heyecanını ve endişesini hanımı Hz. Hatice'ye anlattığında Hz. Hatice Hz. Muhammed'in bazı özelliklerini anlatmış, ayrıca misafirperver olduğunu da anarak korkmamasını, Yüce Allah'ın kendisini mahcup etmeyeceğini ifade etmiştir.⁴⁵⁶

Hız. İbrâhim, Allah'a teslimiyeti yanında birçok özelliğiyle bilindiği gibi cömert oluşuyla da ün salmış bir peygamberdir. Kurân-ı Kerim'de Hz. İbrâhim'in bu yönü birkaç yerde ifade edilmiştir⁴⁵⁷. Misafir ağırlayanların ilki kabul edilen Hz. İbrâhim, sabah ve akşam yemeklerini misafirsiz yemezdi. Misafir bulmak için çok dolaştığı olurdu. Kendisiyle birlikte yemek yiyecek birini bulamadığında o gün oruca niyet ederdi. Bu yönünden dolayı Hz. İbrâhim'e "misafirlerin babası" denmiştir⁴⁵⁸. Allah'ın Rasûlü Hz. Muhammed, kendisine gelen misafirleri asla geri çevirmemiş, evinden ağırlama imkânı olmadığı zamanlarda misafiri ağırlayacak birini bulmuştur.⁴⁵⁹ Ayrıca, ev sahibi olan kimsenin misafirinin yanında güler yüzlü olmasını, öfkesini ve üzüntüsünü belli etmemesini öğütlemiştir.⁴⁶⁰ Müslümanlar arasında çok meşhur olan diğer bir hadiste ise Allah'a ve âhiret gününü imân eden kimsenin misafirinde ikramda bulunması gerektiği bildirilmiştir.⁴⁶¹ Başak hadislerde ise misafirlerin ev sahibi olan kimseleri sıkıntıya sokacak derecede misafirliğini uzatmasının uygun olmadığı ifade edilmiştir.⁴⁶²

Kurân-ı Kerim, Hz. Lût'un kavmini helake giden meleklerle Hz. İbrâhim'in misafirperverliğini haber vermektedir. Hz. Lût'un kavmini helak etmekle görevli olan melekler, Hz. İbrâhim'in yanına gitmişler ve selam vermişlerdi. Hz. İbrâhim'de onların selamını almış ve içinden onların yabancı olduklarını geçirmişti. Gelen misafirlere ikramda bulunmak amacıyla hemen ailesinin yanına giden Hz. İbrâhim, semiz bir

⁴⁵⁵ Kehf, 18/77.

⁴⁵⁶ Buhârî, Bed' ü'l-vahy, 1; Müslim, İmân, 252.

⁴⁵⁷ Zariyât, 51/24-27.

⁴⁵⁸ Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 228.

⁴⁵⁹ Buhârî, Tefsîr, 59/6, Menâkıbü'l-enşâr, 10; Müslim, Eşribe, 172.

⁴⁶⁰ Buhârî, Edeb, 87.

⁴⁶¹ Buhârî, Edeb, 31, 85, Rikâk, 23; Müslim, İmân, 74, 75, 76, 77, Luğa, 14.

⁴⁶² Müslim, Luğa, 15, 16.

danayı pişirerek misafirlerin önüne koymuş ve “yemez misiniz?” diye sormuştu⁴⁶³. Yabancı gibi gelen melekler heybetli ve güzel genç görünümündedir. Hz. İbrâhim, gelen misafirlerin melek olduğunu bilmeden onları güzel bir şekilde ağırlamak için gizli ve hızlıca ailesinin yanına gitmiş ve güzel bir buzağıyı misafirlerin önüne koymuştur. Hz. İbrâhim, bunları yaparken misafirlerini kırmadan, incitmeden gizlice yapmıştır. Misafirlerin aç olup olmadıklarını sormadan hemen gidip en güzel hayvanlarından kesip pişirmesi, onlara ikram etmesi ve kibarca “Yemez misiniz?” diyerek yemek yemelerini teşvik etmesi İslâm kültüründe misafir ağırlama ölçüsü olarak kabul edilmiştir⁴⁶⁴.

2.18.7. Hz. İbrâhim’in Ahde Vefâ Sahibi Olması

Genellikle birine söz verme, vaad ve taahhütte bulunma, anlaşma yapma gibi anlamlara gelen ahid kelimesi va'd kelimesi ile çoğunlukla eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Kurân-ı Kerim’de îmân etmek ile ahid arasında sıkı bir münasebet kurulmuştur. Kurân-ı Kerim’e göre ahde vefa, îmân ederek Allah ile ahidleşmiş olduğu ve bundan dolayı kişinin özgür iradesiyle vermiş olduğu söz karşılığında kendisini îmânının getirdiği sorumluluk altına sokmuş olan mümin bir kimsenin ahlâkî borcudur. Bu nedennle Kurân-ı Kerim’de ahdin önemi üzerinde çokça durulmuştur. Allah’a veya insanlara karşı verişmiş her ahdin, yükümlülük i.in ehliyet şartlarını taşıyan bir kimseyi sorumlu ve borçlu kılmaktadır. İslâm ahlakında bu sorumluluğun îfâ edilmesine ahde vefâ veya ahde riayet adı verilmektedir. Söz konusu olan bu iki kavram Kurân-ı Kerim’de geçmektedir.⁴⁶⁵ Özü ve sözü doğru olmak, sözünde durmak, verilen sözlere bağlı kalmak gibi manalara gelen vefâ, İslâm ahlâkının en önemli ilkelerinden biridir.⁴⁶⁶

Kurân-ı Kerim’de ve hadislere bakıldığında müminlerin özellikleri zikredilirken, mümin kimselerin ahde vefalı olduklarına dikkat çekilmiştir.⁴⁶⁷ Allah, vahiy ve peygamberleri aracılığıyla insanlardan ahid almıştır. Ahde vefâ ile ilgili âyetlerde, kendileriyle yapılan anlaşmaların şartlarına uydukları müddetçe, gayri müslimlere dahi verilen söz doğrultusunda uygulamada bulunulması emredilmektedir.⁴⁶⁸ Her yönüyle tüm insanlara rol model olan Hz. Peygamberimiz, ahde vefâ gösterme konusunda da

⁴⁶³ Zariyât, 51/24-27.

⁴⁶⁴ Yargıcı, Öztürk, *Hz. İbrâhim ve Tevhid Mücadelesi*, 81.

⁴⁶⁵ Bakara, 2/177; Mü’minûn, 23/8.

⁴⁶⁶ Metin Yurdağür, “Ahid”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 1988), 1:534-535.

⁴⁶⁷ Mü’minûn, 23/8; Meâric, 70/32.

⁴⁶⁸ Tevbe, 9/1, 4, 7.

ümmetine örnek bir yaşayış sürdürmüştür. Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra, müslümanların itiraz etmesine rağmen, müslümanların yanına gelen Ebû Cendel'i anlaşmanın maddeleri gereği müşriklere geri vermesi, Hz. Muhammed'in sözüne bağlı kalmasının en güzel örneklerinden birisidir. Hz. Peygamber'e 'el-Emîn' lâkabının düşmanları tarafından bile verilmesinin sebebi, kendisinin ahde vefâ ve emaneti koruma erdemine en yüksek derecede sahip olmasındandır. Hz. Muhammed, hadislerinde verilen söze uygun hareket edilmesini îmandan saymış, verilen ahde aykırı hareket etmeyi ise nifak alâmetleri olarak belirtmiştir.⁴⁶⁹

Kurân-ı Kerim'de Hz. İbrâhim'in ahde vefa örneği⁴⁷⁰ olduğundan bahsedilir. Muhakkak ki Hz. İbrâhim, öncelikle Cenâb-ı Hakk'a ahde vefa göstermiştir. Allah'ın emriyle tebliğ vazifesini en güzel bir şekilde yerine getirmiş, başta namaz ibadet olmak üzere kendisine emredilen tüm ibadetleri yerine getirmiştir⁴⁷¹.

Allah, Hz. İbrâhim'i birtakım kelimelerle sınamış, Hz. İbrâhim'de emredilen her şeyi tam bir teslimiyetle yerine getirince Cenâb-ı Hakk, Hz. İbrâhim'i insanlara önder yapacağını buyurmuştur⁴⁷². Hz. İbrâhim'in imtihana tâbi tutulduğu meselelerden biri, Hz. İsmâil'i kurban etmesidir. Allah'ın bu emri gereği endişe duymadan, verilen emre ahde vefa göstermek için harekete geçtiği esnada Allah tarafından niyeti, samimiyeti ve ihalsı kabul edilmiş, oğlunun yerine iri bir kurbanlık kurban edilmiştir⁴⁷³. Hz. İbrâhim'in Allah'ın emirlerine uyması, başına gelen her durumdan asla şikâyet etmemesi ve sabretmesi, Allah'a olan vefasının bir göstergesidir⁴⁷⁴.

2.18.8. Hz. İbrâhim'in Yumuşak Kalpli Olması

Halîm, insanlar arasında öfkesini dindiren, heyecan durumlarında nefse hakim olan, her ne olursa olsun dengeyi kaybetmeyen, sinirli ve öfkeli anlarda bile sakince hareket eden akıllı kimseye denir⁴⁷⁵.

⁴⁶⁹ Yurdağür, "Ahid", 535.

⁴⁷⁰ Necm, 53/37.

⁴⁷¹ Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî Ebû Hayyân, , *el-Bahrü'l-muhît IV* (Beyrut: Dârü'l-Fikir, 1420), 313.

⁴⁷² Bakara, 2/124.

⁴⁷³ Sâffât, 37/102-111.

⁴⁷⁴ Nâsiruddîn Ebû Sâ'id 'Abdullah b. Ömer B. Muhammed eş-Şîrâzî el-Beyzâvî,, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl IV* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, 1418), 313.

⁴⁷⁵ Es-Seyyid Muhammed Mertezâ ez-Zebidî, *Tâcu'l-Ârûs min Cevâhiri'l- Kâmus VIII*, (Beyrut: 1386), 256.

Kurân-ı Kerim’de altmış dokuz yerde geçen Hz. İbrâhim’in ahlaki özelliklerinden birisi de hiç şüphesiz yumuşak kalpli olmasıdır. Kurân-ı Kerim’de Hz. İbrâhim’in çok duyarlı ve yumuşak huylu biri olduğunu⁴⁷⁶ ayrıca ağırbaşlı ve hassas ruhlu olduğundan⁴⁷⁷ bahsedilir. Hz. İbrâhim’in tüm insanlara karşı merhametli ve yumuşak davranması Allah’a tereddütsüz îmân etmesinden ve O’nun büyüklüğünü bilmesinden ve O’na teslim olmasındandır. Hz. İbrâhim babasına ve kavmine Allah’ın varlığını ve birliğini çok güzel bir şekilde anlatmış, onlara yumuşak davranmıştır. Babası ve kavmi hem inanmayıp hem de Hz. İbrâhim’i tehdit etmiştir. Tehdit edilmesine rağmen Hz. İbrâhim, babasına ve kavmine karşı tavrını değiştirmemiştir⁴⁷⁸. Hz. İbrâhim, babasının ve kavminin yanlış inançlarından kurtulmaları için her türlü çabayı göstermiştir⁴⁷⁹. Hz. İbrâhim, Lût kavmini helak etmekle görevli meleklerle de oradaki halkın helak olmasının kaldırılmasını istemiştir. Hz. İbrâhim’in bu tavrı tüm insanlığa olan merhameti ve şefkatinden dolayıdır. Hz. İbrâhim’in Lût kavminin helakının kaldırılmasını önlemek amacıyla istekte bulunması Allah’la olan yakınlığını göstermektedir.⁴⁸⁰

⁴⁷⁶ Tevbe, 9/114.

⁴⁷⁷ Hûd, 11/75.

⁴⁷⁸ Yargıcı, Öztürk, *Hz. İbrâhim ve Tevhid Mücadelesi*, 81.

⁴⁷⁹ Muhammed Ali es-Sabûnî, *Peygamberler Tarihi*, (İstanbul: Ahsen Yayınları, 2003), 350-352.

⁴⁸⁰ Mevdûdî, *Tefhim ’u ’l-Kurân*, 409.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kurân-ı Kerim, tüm zamanlar için gönderilmiş ve kıyamet gününe kadar Allah tarafından korunacağı bildirilen, insanın âhiret hayatında felâha erişmesi için dünya yaşamında nasıl bir yol izlemesi gerektiğini, gönderiliş amacının ne olduğunu ve buna bağlı olarak ne yapılması gerektiği haber veren ve insanlara hakikatin ne olduğunu gösteren ilâhi bir kitaptır.

Allah, insana peygamberler göndererek doğruyu yanlıştan, iyiyi kötünden ayırt etmesini sağlamıştır. Peygamberler, Allah'tan aldığı vahyi insanlara hem anlatmış hem de bizzat yaşamışlardır. Dolayısıyla insanlar arasında en başta örnek alacağımız şahsiyetler peygamberlerdir. Çünkü, dünyaya geliş amacımızı en güzel şekilde bize anlatmış ve kendileri de bu amaca göre yaşamışlardır.

Allah'a ibadet etmekle yükümlü olan insan, peygamberlerin öğretilerine göre hayatını tanzim etmek durumundadır. İbadet derken sadece belli başlı ibadetler anlaşılmamalıdır. Evde, iş yerinde, okulda, toplum içerisinde, aile hayatında, evlilik hayatında kısacası hayatın her alanında Allah'ın emir ve yasaklarına uymak ve buna göre yaşamak ibadettir. Bu noktada insanın dünya yaşamında nasıl bir yol izlemesini rol model olan peygamberlerden öğrenmesi gerekir.

Kurân-ı Kerim'de belirtildiği gibi üsve-i hasene olan Hz. İbrâhim, hepimize örneklik teşkil etmektedir. Babasına, kavmine ve Nemrut'a olan tevhide daveti, bu davet sırasında karşılaştığı zorlukları, ateşe atılması, hicreti, oğlunu kurban etmesi gibi imtihanlardan ders çıkarılması gerekir. Kurân-ı Kerim'deki âyetler, sadece belli bir insan veya grup için değil her insan için gönderilmiştir. Dolayısıyla âyetlerin içselleştirilmesi ve uygulamaya dökülmesi her müslüman için zorunludur. Hz. İbrâhim, Allah'ın buyruklarını boyun eğerek teslim olmuştur. Her durumda Allah'a göre yaşamış, bu uğurda tehditlere mâruz kalmış, ateşe atılmış, memleketinden hicret etmiş, hanımını ve oğlunu ıssız bir yere bırakmış, oğlunu kurban etmeye karar vermiştir. Zorluklar karşısında Allah'tan ümidini kesmemiş ve isyan etmemiştir.

Biz bu çalışmamızda şu sonuçları elde ettik. Allah'a inanmış her mü'min, Allah'ın emir ve yasaklarına uymalı ve hayatını bu yönde şekillendirmeli ve sonsuz nimetler veren Yüce Allah'a itaat edip boyun eğmelidir. . Ömür sermayesi boş harcanılmamalı, îmân, sâlih amel, birbirine hakkı ve sabrı tavsiye edenlerin dışındaki

insanların ziyan içerisinde olacağı unutulmamalıdır. Hayatın her alanında kendisini gören Allah'ın olduğunu, buna göre davranışlar sergilemesi gerektiğini bilmelidir. Her işte Allah'a güvenmeli ve sonucu Allah'tan beklenilmelidir. Zorluk karşısında Allah'a olan inanç kaybedilmemeli, gerekirse bu uğurda candan da geçilmelidir.

Bu çalışmada kâinatın ve insanın sebepsiz yaratılmadığı, dünyadayken insanın nasıl yaşaması gerektiği, ilâhi kitapların ve peygamberlerin insanların kılavuzu olduğu, peygamberlerin özellikleri, Hz. İbrâhim'in karşılaştığı imtihanları, Hz. İbrâhim'in hayatının her ânında Allah'a sadakatinden ödün vermeyişi, Allah'a olan teslimiyeti gibi konulara değinmeye çalıştık. Bu alanda ve bu konuda çalışma yapacak arkadaşların peygamberlerin topluma örnek oluşunu, günümüz insanının en çok ihtiyacı olduğu konulardan olan Allah'ın emir ve yasaklarına uyma ve Allah'a tevekkül konusunu ve Hz. İbrâhim gibi her ne durumda olursa olsun Allah'a teslim olunması gerektiğine dair çalışmalar yapmalarını âcizâne tavsiye ederiz.

KAYNAKÇA

- Abdülbâkî, M. Fuâd. *el-Mu‘cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-Kur‘âni’l-Kerîm*. Kahire: Darül Hadis, 1950.
- Acar, Merve. “Fıtrat- İmân İlişkisi”. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, 2021.
- Akçay, Mustafa. “İnsanlığın Ortak Temeli Fıtrat”, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 15 Haziran 2011, (Erişim Tarihi 20 Temmuz 2023), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/191871>
- Alıcı, Hüseyin. *Akika ve Hükümleri*, Çeviren Muhammed Şahin, Mekke: İslamhaus Dergisi, 2009.
- Alper, Hülya. *İmanın Psikolojik Yapısı*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019.
- Alptekin, Zeynel Abidin. “Kurân’da İmân Kavramının Semantik Analizi”. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2009.
- Âlûsî, Ebû’l Fadl Şihabuddîn Mahmûd. *Ruhû’l-Me‘âni fî Tefsîri’l- Kur‘âni’l- Azîm III*. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1413/1993.
- Armaner, Neda. *Din Psikolojisine Giriş*. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1980.
- Ateş, Süleyman. “İhlâs”. İçinde *DİA*, 21:535-537. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Aydar, Hidayet. “Rüşd”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 35: 297-298. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Aydın, Ali Rıza. “Çocuğun Dini Kişiliğinin Gelişiminde Aile Faktörü”, Ekev Akademi Dergisi, Bahar 2003. (Erişim Tarihi 21 Temmuz 2023), http://isamveri.org/pdfdrg/D01777/2003_15/2003_13_AYDINAR.pdf
- Aygün, Fatma. “Allah Teâlâ’nın Varlığı’nı Aklen Bilmeye İlişkin Mâtürîdî’nin Fıtrat Delili”, Karabük Üniversitesi Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, Aralık 2014. (Erişim Tarihi 21 Temmuz 2023), http://isamveri.org/pdfdrg/G00007/2014_4/2014_4_AYGUNF.pdf
- Aymaz, Abdullah. *Psikolojik ve Sıhî Açından İbadet*. İzmir: Silm Matbaası, 1983.
- Bardakoğlu, Ali. “Kurban”. İçinde *DİA*, 26:431. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Beğavi, Ebû Muhammed el-Huseyn. *Meâlimu’t-Tenzîl II*. Beyrut: Dâr İhyâi’t- Turâsi’l-Arâbi, 1999.
- Beyzâvî, Nâsiruddîn Ebû Sâ’id Abdullah b. Ömer B. Muhammed eş-Şîrâzî. *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl*. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, 1418.
- Biltekin, Sümeyra. “Hz. İbrâhim ve Tevhîd İnancı”. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, 2021.
- Carrel, Alexis. *Hayat Hakkında Düşünceler*, Çeviren Cahit Beğenç, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.
- Challaye, Felicien. *Dinler Tarihi*, Çeviren Samih Tiryakioğlu, İstanbul: Varlık Yayınları, 1994.
- Cilacı, Osman. *Dinler ve İnançlar Terminolojisi*. İstanbul: Damla Yayınları, 2001.
- Cilacı, Osman. “Dua”. İçinde *DİA*, 9: 529-530. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Cürcanî, Seyyid Şerif. *Ta’rifât*. Kahire: Matbaatü’l-Vahbiyyat, 1866.
- Çağrı, Mustafa. “Merhamet”. İçinde *DİA*, 29:184-185. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

- Çağrı, Mustafa. “Misafir”. İçinde *DİA*, 30:171-172. Ankara: TDV Yayınları 2020.
- Çağrı, Mustafa. “Muhammed”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 30: 442-444. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Çağrı, Mustafa. “Sıdk”. İçinde *DİA*, 37:98-100. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Çağrı, Mustafa “Şükür”. İçinde *DİA*, 39:259-261. Ankara: TDV Yayınları 2010.
- Çağrı, Mustafa. “Tevekkül”. İçinde *DİA*, 41:1-2. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Çelik, Mehmet Mübarek. “Kurân-ı Kerim’e Göre Hz. İbrâhim”. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1988.
- Çetin, Halil İbrahim “Aile İçi Eğitimde Peygamberî Metodoloji”. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Iğdır Üniversitesi, 2019.
- Dartma, Bahattin “Dini ve Tarihi Metinler Bağlamında Hz.İbrâhim’in Tarihen Varlığı ve Gerçek Babasının Kimliği Üzerine Bir İnceleme”, Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmi Dergisi, 2010. (Erişim Tarihi 21 Temmuz 2023), http://isamveri.org/pdfdr/D02918/2010_9-10/2010_9_10_DARTMAB.pdf
- Daryal, Ali Murat. *Kurban Kesmenin Psikolojik Temelleri*. İstanbul: İfav Yayınları 1994.
- Demirci, Kürşat. *Hinduizm’in Kutsal Metinleri Veda*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1991.
- Ebü’l-Bekâ, Eyyûb b. Mûsa el Kefevî. *el-Külliyât Mu’cem fî Maslaha ve’l-Furûki’l-Luğaviyye c.1-5*. Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 1993.
- Ebü Hanîfe. *el-Fıkhu’l-ekber*, Çeviren Mustafa Öz, İstanbul: İfav Yayınları, 2017.
- Ebü Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *el-Bahrü’l-muhît*. Beyrut: Dârü’l-Fikir, 1420.
- el- Aclûnî, Ebü’l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî. *Keşfü’l-ḥafâ’ ve müzîlû’l-ilbâs*. Beyrut: Darü’l-Kütübî’l-İlmiyye 1988.
- el-Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin. *el-Âdâb*. Beyrut: Darü’l-Kütübî’l-İlmiyye ,1408/1988.
- el-Beyhakî, İbrâhim b. Muhammed. *el-Meḥâsin ve’l-mesâvî*. Beyrut: Darü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1408/1988.
- el-Beyzâvî, Nâsiruddîn Ebü Sâ’id. ‘Abdullah b. Ömer B. Muhammed eş-Şîrâzî. *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl*. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsî’l-‘Arabî, 1418.
- el-Halîl b. Ahmed, Ebü Abdirrahmân b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî (el-Fürhûdî). *Kitâbü’l- Ayn*. Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-ilmiyye, 2003, 440.
- el-İsfahânî, Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî. *el-Müfredât*. İstanbul: er-Risâletü’l-Alemiyye, 1986.
- el-Kurtubî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*. Mısır, 1967.
- el-Kuşeyrî, Ebü’l-Kâsım Zeynülislâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik. *er-Risâle*. Kahire: b.e.y., 1966.
- el-Muhâsibî, Ebü Abdillâh el-Hâris b. Esed. *er-Ri’âye li-hukûkallâh*. Beyrut, Darü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1405/1985.
- en-Nedvî, Abd el-Barî. *Kitap ve Sünnetin Ruhuna Göre Tasavvuf ve Hayat*, Çeviren Mustafa Ateş, İstanbul: İrfan Yayınevi, 1974.
- er-Razî, Fahrreddîn Muhammed b. Ömer. *et-Tefsîrûl-Kebîr I - XXXII*. Dımaşk: Dâru’l Fikr, 1981.

- Ertürk, Selahattin. *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Meteksan, 1997.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı. *Marifetname*. İstanbul: Kit-San Yayınları, 1984.
- es-Sabûnî, Muhammed Ali. *Peygamberler Tarihi*. İstanbul: Ahsen Yayınları, 2003.
- es-Sülemî, İbn Huseyn. *Tasavvufun Ana İlkeleri (Sülemî'nin Risaleleri)*, Çeviren Süleyman Ateş, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981.
- eş-Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr*. Beyrut, 1412/1991.
- et-Taberî, Ebû Cafer Muhamed bin Cerîr. *Câmiu'l Beyân an Te'v'îli Âyi'l-Kur'ân*, Çeviren Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996.
- et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed bin Cerîr. *Tarihü'l Ümem ve'lMülük*. Beyrut: Darü't Tûrâs, 1967.
- et-Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer. *Makâsıdu'l-Kelâm fî 'Akâidi'l-İslâm*, Çeviren İrfan Eyibil, İstanbul: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık, 2019.
- et-Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre (Yezîd). *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Evgin, Abdülkadir. "Hadislerde Fıtrat Kavramı ve İslam Fıtratı Söyleminin Tenkidi", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2003.(Erişim Tarihi 21 Temmuz 2023), http://isamveri.org/pdfdrg/D02628/2003_1/2003_1_EVGINAK.pdf
- ez-Zebidî, es-Seyyid Muhammed Mertezâ. *Tâcu'l-Ârûs min Cevâhiri'l- Kâmus*. Beyrut: 1386.
- ez- Zebidî, Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l-Lâtif. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, Çeviren Kâmil Miras, Ankara: DİB Yayınları, Emel Matbaacılık San. Tic. Ltd.Şti, 2019.
- Foersten, Fr. W. *İyi İnsan İyi Vatandaş*, Çeviren Müşerref Katipoğlu, İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1954.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *İhyâü ulûmi'd-dîn I- XVI*. Kahire, 1356-1357.
- Gölcük, Şerafeddin. Toprak, Süleyman. *Kelâm Tarih-Ekoller-Problemler*. Konya: Tekin Kitabevi, 2014.
- Güç, Ahmet. "İslâm Öncesi Dinlerde Kurban", İstanbul Müftülüğü Dergisi, 2010. (Erişim Tarihi 21 Temmuz 2023), https://isamveri.org/pdfdrg/D03292/2010/2010_11/2010_11_GUCA.pdf
- Güler, Ümit. "Nüzûl Öncesi Dönemde Kurân'da Kurban". Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane Üniversitesi, 2019.
- Gürel, Ramazan. "Din Eğitimi Açısından Kurân'da Hz. İbrâhim (a.s.)". Yayımlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi 2011.
- Hacımuftuoğlu, Nasrullah. "Din ve Biz", Din Öğretimi Dergisi, 1989. (Erişim Tarihi 21 Temmuz 2023), <http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php>
- Hafizoğlu, Ayşegül. "İnsan Allah İlişkisinin Duygusal Boyutu". Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2016.
- Havva, Said. *Ruh Terbiyemiz*, Çeviren İbrahim Sarmış, M.Sait Şimşek, İstanbul: Kayıhan Yay, 1995.

- Höçük, Adem. “Kurân-ı Kerim’de ‘Sıdk’ (Doğruluk) Kavramı”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2009.
- Hökeli, Hayati. “Fıtrat”. İçinde *DİA*, 13:47-48. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Hökelekli, Hayati. *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*. İstanbul: Dem Yayınları, 2009.
- Izutsu, Toshihiko. *İslâm Düşüncesinde İmân Kavramı*, Çeviren Selâhattin Ayaz, İstanbul: Pınar Yayınları, 1984.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *Behcetü’l-mecâlis ve ünsü’l-mücâlis..* Kahire: b.e.y., 1962.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *Câmi’u beyâni’l-ilm ve fazlihî ve mâ yenbağî fî rivâyetihî ve hamlihî*. Kahire: b.e.y., 1982.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz. *Reddü’l-muhtâr ‘ale’d-Dürri’l-muhtâr Cilt I-V*, Çeviren Ahmet Davudoğlu, İstanbul: Şamil Yayınları, 1982.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib el- Endelüsi. *el-Muharrerü’l-veciz fî tefsiri’l-kitabi’l-aziz*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 200.
- İbn Ebû’l-İz, Ebû’l-Hasen Sadrüddîn Alî b. Alâiddîn Alî b. Muhammed ed-Dimaşkî. *Şerhu’l-Akîdeti’t-Tahâviyye*. Beyrut: er-Risâletü’l-Alemiyye, 1987.
- İbn Fûrek, Ebû Bekr Muhammed b. El-Hasen. *Mücerredü makâlâti’ş-Şeyh Ebi’l Hasan el-Eşarî*. Beyrut: Darû’n-Nûru’l Mübîn, 1987.
- İbn Hacer, Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu’l-bârî bi-şerhi Şahîhi’l-Buhârî*. Mısır: b.e.y., 1959.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed. *el-Usûl ve’l-furû I-V*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1404/1984.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed. *el-Fasl fî’l-milel ve’l-ehva ve’n-nihal, I-V*. Kahire: b.e.y. 1317/1899-1321/1903.
- İbn Kesir, Ebû’l Fidâ İsmail b. Ömer. *Hadislerle Kurân-ı Kerim Tefsiri Cilt: IV- XIV*, Çeviren Bekir Karlıağa, Bedrettin Çetiner, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1985-1988.
- İbn Kesir, Ebû’l Fidâ İsmail b. Ömer. *Tefsiru’l- Kurâni’l-Azîm*. Beyrut: Dâru Taybe, 1999.
- İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim. *Kitâbü ‘Uyûni’l-aḥbâr I-IV*. Kahire: b.e.y., 1343-49/1925-30.
- İbn Manzûr, Ebû’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü’l- Arab*. Beyrut: Dar-u Sâdir, 1968.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalîm b. Teymiyye. *el-İmân*. Beyrut: Dârü İbn Hâldun, 1414/1993.
- İmamoğlu, A. Vahit. “Mehmet Âkif’te Dinî Hayatın Psikolojisi”. Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1991.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Eski Türk Dini*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980.
- Kahraman, Ahmet. *Mukayeseli Dinler Tarihi*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1999.
- Kara, Osman. “Kur’an’a Göre İnsan Şahsiyetine Etki Eden Faktörler”, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012. (Erişim Tarihi 21 Temmuz 2023), http://isamveri.org/pdfdrg/D01529/2012_25/2012_KARAO.pdf
- Karaca, Faruk. “Teslimiyet Kavramının Psikolojik Tahlili”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1994.

- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir I-VI*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “İnsanın Çaresizliği ve Fıtratın Uyanışı”, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 24 Ocak 2009. (Erişim Tarihi 20 Temmuz 2023), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/179694>
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Kur'an'da İman Psikolojisi*. İstanbul: Yalnızkurt Yayınları, 1997.
- Kılıç, Sadık. *Fıtratın Dirilişi*. İstanbul: Nehir Yayınları, 1991.
- Köksal, Mustafa Âsım. *Dini ve Ahlaki Sohbetler*. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Köksal, Mustafa Asım. *Peygamberler Tarihi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Köylü, Mustafa. *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları, 2013.
- Kuşeyrî, Abdulkerim. *Kuşeyrî Risalesi Cilt:I-II*, Çeviren Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları, 1978.
- Kutup, Muhammed. *İnsan Psikolojisi Üzerine Etüdler*, Çeviren Bekir Karlıağa, İstanbul: İşaret Yayınları, 1987.
- Kutup, Seyyid. *Fî Zılâli'l- Kur'ân*, Çevirenler M.Emin Sara, İ.Hakkı Şengüler, Bekir Karlıağa, İstanbul: Hikmet Yayınları, 1968.
- Matûrîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Kitabü't-Tevhîd*. Beyrut: Dârü Sâdr, 1970.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'la. *Tefhîmu'l-Kur'ân Cilt: I- VII*, Çeviren Muhammed Han Kayani vd, İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.
- Mutahhari, Murtaza. *Fıtrat*, Çeviren Cafer Kırım, İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2016.
- Narin, İsmail. “Kurân ve Sünnet Açısından Kurban İbadeti”. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2009.
- Nasîf, Ali Mansur. *et-Tâcu'l-Camiu'l-Usul*. İstanbul: Pamuk Yayınları 1961.
- Necati, M. Osman. *Kurân ve İlmu'n-Nefs*. Beyrut: Daru's-Şurûk, 1989.
- Okçu, Davut. “İslam Hukukunda Eğitim ve Öğretim Hakkı”. Yayımlanmış Doktora Tezi, Harran Üniversitesi, 2003.
- Öner, Necat. *Stres ve Dini İnanç*. Ankara: TDV Yayınları, 1988.
- Özdirek, Recep. *Kurban İbadeti*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2007.
- Özen, Saliha. “Fıtrat (Dini Kabiliyet) Kavramının Psikolojik Açılımı”. Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, 2012.
- Özkan, Ali Rafet. *Fundamentalist Hristiyanlık Yedinci Gün Adventizmi*. Ankara: Alperen Yayınları, 2002.
- Özler, Mevlüt “Tevhîd”. İçinde *DİA*, 41:18-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. Samsun: Sönmez Matbaa ve Yayınevi, 1993.
- Pezdevî, Ebü'l- Yûsr Muhammed b. Muhammed. *Usûlü'd-din*. Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turas, 1383/1963.
- Pilavoğlu, Mehmet Kemal. *İslâmiyet ve Tıp*. İstanbul: Kevser Yayınları, 1973.
- Sarıkaya, Berat. “İbn Teymiyye'de Tevhid Anlayışı”. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2008.

- Semerkindî, Şemsüddîn. *es-Sahâifü'l-ilâhiyye*. Riyad: b.e.y., 1405/1985.
- Sırrî Paşa, *Nakdül-kelâm fî akâidi'l-İslâm*. İstanbul: Matbaa-i Ebüzziya, 1324.
- Sinanoğlu, Mustafa “İmân”. İçinde *DİA*, 22:212-214. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Songar, Ayhan. *Psikiyatri*. İstanbul: Serhat Dağıtım Yayınevi, 1980.
- Sunar, Cavit. *Mistisizm Nedir?*. İstanbul: Kılıç Kitabevi Yayınları, 1979.
- Şahinoğlu, Nermin. “Din Eğitimi Açısından İnanç ve İmân Kavramları”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.
- Şengül, İdris. *Kuran Kıssaları Üzerine*. İzmir: Işık Yayınları, 1995.
- Şentürk, Habil. *Psikoloji Açısından Hz. Peygamber'in İbadet Hayatı*. İstanbul: Bahar Yayınları, ts.
- Tabbara, Afif Abdülfettah. *Ruhu'd-Dini'l- İslâmi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1969.
- Taşpınar, Halil. “İmân ve İslâm Terimlerine Kurân ve Tefsir Bağlamında Bir Bakış”, *Diyanet İlmi Dergisi*, 4 Ekim 2004. (Erişim Tarihi 20 Temmuz 2023) https://isamveri.org/pdfdrq/D00033/2004_c40/2004_c40_4/2004_c40_4_TASPINARH.pdf.
- Teftâzânî, Sa'deddin Mes'ûd b.Ömer. *Şerhu'l-Makâsıd I-V*. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1409/1989.
- Teftâzânî, Sa'deddin Mes'ûd b.Ömer. *Şerhu Akâidi'n-Neseî*. Kahire:Daru'l Mektebetül Büşra, 1408/1988.
- Tehanevî, Muhammed b. A'la b. Ali el-Farûki el-Hanefi. *Keşşâfû istılahatı'l-fünûn*. Lübnan, 1996.
- Topaloğlu, Bekir. “Mü'min”. İçinde *DİA*, 1:534-535. İstanbul: TDV Yayınları 1988.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimler Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1991.
- Uludağ, Süleyman. “Amel”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 3:13-16. İstanbul: Ali Rıza Başkan Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş., 1991.
- Uludağ, Süleyman “Rızâ”. İçinde *DİA*, 35:56-57. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Uysal, Turgay. “Kurân'da İmân Epistemolojisi”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2008.
- Tantâvî, b. Cevherî el-Mısırî. *el-Cevâhir fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Mısır, 1350.
- Tok, Fatih. “Allah-İnsan İlişkisi Bağlamında Hz. İbrâhim'in (a.s.) “Halîlullah” Vasfının İncelenmesi”. İçinde *Uluslararası Hz. İbrâhim (a.s.) ve Nübüvvet Sempozyumu*, editörler Atilla Yargıcı, Mahmut Öztürk, 318-334. İstanbul: Nida Yayınları, 2019.
- Yargıcı, Atilla; Öztürk, Mahmut. *Hız. İbrâhim ve Tevhid Mücadelesi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, Çınar Matbaası ve Yayını San. Tic. Ltd, Şti., 2021.
- Yavuz, Kerim. *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2012.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Peygamber”. İçinde *DİA*, 34:257-262. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kurân Dili*, Çeviren Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Orhan Atalay, Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.

Yiğit, İsmail. “Peygamberlik, Peygamber Kıssaları ve Peygamberlerin Örnekliği”.
İçinde *İslam Düşünce Kılavuzu*, editör Ahmet Koç, 75-98. İstanbul: Ensar
Neşriyat, 2019.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım el-Hârizmî. *El-Keşşâf'an Hakâ'iki Ğavâmidü't-Tenzîl ve
'Uyûni'l-Ekavîl fî Vucûhi't-Te'vil*, Çeviren Muhammed Coşkun, Ömer Çelik,
Necdet Çağıl, Adil Bebek, İstanbul: Yazma Eserler Kurumu, 2016.

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Muhammed DELİOĞLU	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Atatürk Üniversitesi
Fakülte	İlâhiyat Fakültesi
Bölümü	İlâhiyat
Yüksek Lisans	
Üniversite	
Enstitü Adı	
Ana Bilim Dalı	
Programı	
Makale ve Bildiriler (Varsa)	
1. 2.	